

14395

2003.1.

1'2003

Періодика

178

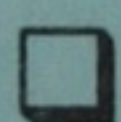
ISSN 1029-7200

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

BIBLIOTECHNY VISNYK

У НОМЕРІ

Довідково-бібліографічне обслуговування
в електронну еру:
розвиток навігаторської функції

Онлайнові ресурси бібліотеки:
створення, використання

Концепція онлайнового бібліотечного сервісу

Положення про конкурс наукових робіт
молодих фахівців
«Бібліотека в інформаційному суспільстві»

ЗасновникиНаціональна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського**Головний редактор**

академік НАН України О. ОНИЩЕНКО

Редакційна колегія

Г. Боряк, д-р іст. наук; *А. Бровкін*, канд. іст. наук; *С. Гриша*, д-р техн. наук; *О. Додонов*, д-р техн. наук; *Л. Дубровіна*, д-р іст. наук; *С. Зубков*, д-р філол. наук; *О. Корінний*, д-р техн. наук; *Л. Костенко*, канд. техн. наук; *Л. Крушельницька*, д-р іст. наук; *О. Литвиненко*, д-р техн. наук; *Н. Маслакова* (відп. секретар); *М. Наєнко*, д-р філол. наук; *А. Непокупний*, чл.-кор. НАН України, д-р філол. наук; *В. Німчук*, чл.-кор. НАН України, д-р філол. наук; *В. Омельчук*, д-р іст. наук; *Т. Павлуша*, канд. пед. наук; *М. Пещак*, д-р філол. наук; *В. Попроцька*, канд. пед. наук (заст. головного редактора); *П. Тронько*, акад. НАН України, д-р іст. наук; *А. Чекмарьов*, канд. екон. наук; *В. Чишко*, д-р іст. наук; *В. Широков*, д-р техн. наук; *Ліліана Біглоу* (директор Британської Ради в Україні); *Мілена Клімова* (Народна бібліотека, Прага, Чехія); *Ханнелоре Гоншіор* (Державна бібліотека, Мюнхен, Німеччина); *Ханна Ласкажевська* (Бібліотека Народова, Варшава, Польща)

Зміст**БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО**

- Добко Т.* Довідково-бібліографічне обслуговування в електронну еру: розвиток навігаторської функції 2
- Сєдих В., Гришук Т.* До питання про організацію єдиного українсько-російського алфавітного каталогу (за матеріалами Інструкції ХДНБ ім. В. Г. Короленка) 8

**ДОКУМЕНТАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ**

- Костенко Л.* Онлайнові ресурси бібліотеки: створення, використання 13
- Соловяненко Д.* Концепція онлайнового бібліотечного сервісу 18

РЕЦЕНЗІЇ

- Непомнящий А.* Нове видання петербурзьких бібліографів 30
- Дегтяренко Л.* У книгах літопис часів: До 80-річчя Бібліотеки української літератури в Москві 31

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

- Рогова П., Дзигало І.* Всеукраїнський науковий семінар у Державній науково-педагогічній бібліотеці України – крок до утвердження мережі освітянських бібліотек 33
- Положення про конкурс наукових робіт молодих фахівців «Бібліотека в інформаційному суспільстві» 35

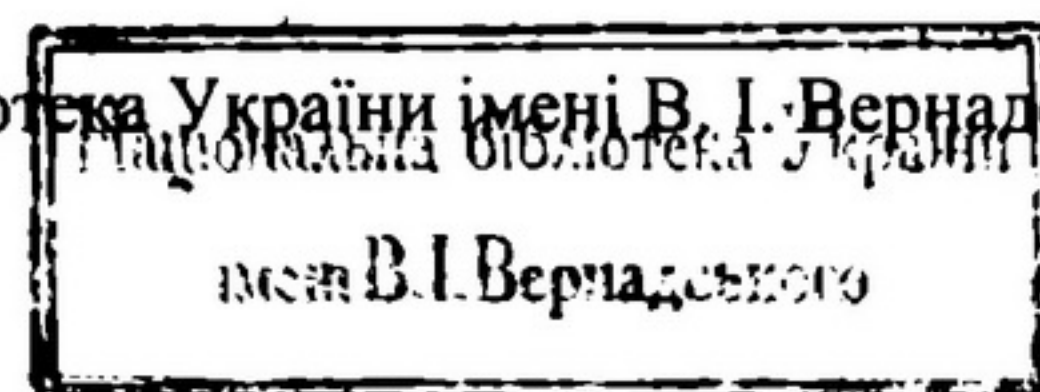
ОСОБИСТОСТІ В НАУЦІ ТА КУЛЬТУРІ

- Смогоржевська І.* Бібліограф української історії 36
- Фоменко Д.* Людмила Костянтинівна Антонова-Ковальська 40

ЮВІЛЕЇ

- Генеральному директору Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського академіку НАН України О. С. Онищенко – 70 років 45
- Леонід Йосипович Костенко (До 60-річчя від дня народження) 46

- Культурно-просвітницька діяльність НБУВ 47

Тетяна ДОБКО

Довідково-бібліографічне обслуговування в електронну еру: розвиток навігаторської функції

У статті зроблена спроба осмислити розвиток системи довідково-бібліографічного обслуговування в умовах інформаційного переважання, розширення репертуару і обсягів електронних інформаційних ресурсів, технологічних змін. Висвітлено роль бібліографа як інформаційного посередника і консультанта в умовах інформатизації. Зроблено висновок про підвищення значення довідково-бібліографічних служб бібліотек у забезпеченні інформаційних запитів користувачів, ефективна діяльність яких залежить від розвитку навігаторської функції, випереджувального довідково-бібліографічного обслуговування, підвищення професіоналізму кадрів і відповідного матеріально-технічного забезпечення.

Період переходу від постіндустріального суспільства до інформаційного характеризується інтеграцією світових інтелектуальних сил, створенням комп'ютерних мереж, які акумулюють наукові, економічні, господарські, технічні, культурні і духовні надбання. Інноваційний розвиток усіх сфер науки і виробництва все більше залежить від інформаційних технологій, інформаційного забезпечення, інформація стає найважливішим стратегічним чинником розвитку науки і суспільства.

Розширення обсягу інформаційних ресурсів (ІР), широке застосування різноманітних засобів для їх збереження та передачі посилює значення науки у їх використанні і роль діяльності довідково-бібліографічних служб в інформаційному забезпеченні. Нами зроблена спроба осмислити зміни і тенденції, які відбуваються у діяльності служб довідково-бібліографічного обслуговування (ДБО) у відповідності з викликами інформаційного суспільства. Адже проблема доступу до інформації в електронну еру ще більше загострюється. Нині користувачі поставлені перед проблемою: де шукати необхідну інформацію – у книжкових фондах бібліотек або на CD-ROM, DVD чи скористатися ресурсами мережі Інтернет.

Принципово змінене інформаційне середовище, з одного боку, дає можливість будь-якому окремому користувачу завдяки підключенню до мережі Інтернет вести інтерактивний пошук, задовольняти свої особисті інформаційні потреби, з іншого – інтенсивний розвиток традиційних ІР та електронних інформаційних ресурсів (ЕІР) призводить до ускладнення знаходження необхідної інформації. На запити користувачів пошукові системи мережі Інтернет видають часом тисячі послань, які тільки формально відповідають сформульованому пошуковому припису, а не реальній інформаційній потребі користувача. Неупорядкованість, стихійність й екстенсивність розвитку мережі Інтернет спонукає кож-

ного дослідника самостійно обстежувати інформаційне середовище або користуватися послугами інформаційних компаній, інфопосередників, які надають відповідні послуги.

В індустрії інформаційних послуг зростає роль бібліотеки як найбільш доступної інституції та бібліотекаря (бібліографа) як інформаційного посередника. Відповідаючи на вимоги часу, навігаторську функцію по організації, систематизації, пошуку та використанню інформації бібліотеки повинні взяти на себе, адже їхні фахівці знають, як організована і структурована інформація, упорядковані традиційні інформаційні масиви. Універсальні та спеціалізовані наукові бібліотеки повинні осмислити свою роль в інформаційному забезпеченні науково-дослідних робіт, виробничих і освітніх потреб й спрямовувати зусилля у напрямі організації інтелектуального доступу до довідково-інформаційних ресурсів, документно-ресурсної бази наукових досліджень, створення та покращання сервісних умов, підвищення культури інформаційного обслуговування.

Розвиток навігаторської функції відбувається в межах бібліографічної діяльності бібліотеки, системи інформаційного забезпечення користувачів. Послуги щодо пошуку інформації у бібліотеках традиційно здійснюються службами довідково-бібліографічного обслуговування (ДБО), які можуть функціонувати як окремий підрозділ та/або надаватися фахівцями спеціалізованих відділів обслуговування. Як традиційний вид бібліографічної діяльності ДБО нині знаходиться на новому етапі розвитку, пов'язаному з широким застосуванням комп'ютерних технологій для створення і використання довідково-бібліографічного апарату.

У сучасних умовах інформаційна функція бібліотек тісно пов'язана з проблемами забезпечення доступу до світових інформаційних ресурсів. Вона зростає, розширюється, стає пріоритетною, разом з тим, набуває ресурсо-орієнтованого, ресурсо-аналітичного та ресурсо-оціночного характеру. Нині навіть найбільші книгозбірні світу не ставлять собі за мету збирати усі накопичені людством знання, відбиті у документах, та це не

Добко Тетяна Василівна, канд. іст. наук, с. н. с., завідувачка відділу довідково-бібліотечного обслуговування НБУВ.

лише нереально, а й економічно не вигідно. Пріоритетним стає знання про інформацію, що потребує орієнтації в інформаційних ресурсах, їх оцінки та аналізу, організації доступу до них. Доступність інформації в електронну еру стає багато в чому залежною від стану довідково-бібліографічного обслуговування, орієнтації користувачів в ІР. На перший план виходить навігаторська функція.

Навігація (латинського походження, *navigatio*) – наука про способи вибору шляху та методи водіння суден, літальних та космічних апаратів тощо. Відповідно «навігатор» (англ. *navigator*, лат. *navigatio*) – фахівець з навігації, в інформатиці – сукупність програм для орієнтації у складних файлових структурах, інформаційних масивах [18, с. 309].

В електронному інформаційному просторі розглядається навігатор (*browser*) як засіб навігації в середовищі гіпермедійних документів. Визначають графічний навігатор як засіб графічного представлення гіпермедійних вузлів і зв'язків, що дозволяє користувачу виконувати навігацію у мережі, та автоматичну навігацію як вибір раціонального шляху пошуку записів у базі даних, які виконуються програмними засобами системою управління базами даних (СУБД) автоматично. Відповідно навігація у базі даних (*database navigation*) – процес руху по логічно пов'язаним даним в ієрархічній та мережевій базах даних з метою пошуку потрібних записів, маршрут якого визначається користувачем або програмними засобами СУБД [3, с. 49].

У системі довідково-бібліографічного обслуговування ми розглядаємо розвиток навігаторської функції як об'єктивної умови інформаційного забезпечення користувачів в умовах інформатизації, що ґрунтується на визначенні оптимальних шляхів пошуку та організації доступу до інформації.

ДБО є сферою бібліотечно-інформаційної діяльності, котра найшвидше відчуває зміни технологічного середовища та змушена адекватно реагувати на вимоги та запити користувачів, які змінюються відповідно до соціогуманітарної, соціокомунікативної ситуації. Нині саме від стану розвитку сфери ДБО залежить ефективне використання інформаційного ресурсу, доступ до знань, повноцінне забезпечення інформаційних запитів користувачів.

ДБО як вид бібліографічної діяльності передбачає взаємодію двох суб'єктів: користувача (фізичної чи юридичної особи), який має інформаційну потребу і бібліографа (особи, яка здійснює довідково-бібліографічне обслуговування відповідно до разового інформаційного запиту користувача).

Збільшення обсягів інформації та створення її надлишків, універсальність та ексклюзивність запитів користувачів потребують оперативності бібліографічного пошуку та релевантності інформації. Відбір джерел, які містять потенційно необхідну інформацію, вимагає їх попереднього вивчення, оцінки та аналізу, які здійснює фахівець у галузі інформаційного пошуку, та відповідних практичних навичок їх використання.

Навігаторська функція:

- спрямована на інформування реальних і потенційних користувачів у наявних ІР, можливостях їх використання;
- впливає на визначення доцільності придбання традиційних довідково-бібліографічних ресурсів та ЕІР або організації доступу до них та/або необхідності їх створення;
- зумовлює удосконалення та ефективне використання довідково-бібліографічного апарату (ДБА);
- передбачає орієнтацію користувачів в інформаційно-пошукових системах;
- визначає вибір раціонального шляху та стратегію оптимального пошуку в інформаційно-пошукових масивах;
- сприяє оперативному пошуку інформації в традиційних та електронних інформаційних ресурсах з метою релевантного задоволення інформаційних запитів користувачів відповідно до їхніх індивідуальних або колективних потреб;
- передбачає підготовку методичної, аналітичної, довідкової інформації для користувачів (інструкцій, пам'яток, інформаційних листків, путівників, оглядів, анотованих каталогів тощо), котрі інформують про ДБА або його окремі структурні частини.

Розвиток навігаторської функції вимагає постійного моніторингу вторинних ІР та потреб користувачів. В умовах інформаційного перевантаження, розширення репертуару ІР, паралельної появи електронних і друкованих видань, з одного боку, і фінансових обмежень, з іншого, зростає роль використання вторинного інформаційного потоку – різноманітних бібліографічних і реферативних баз даних (БД), які застосовуються для ретроспективного пошуку і поточного інформування, визначення наявності документа у фондах конкретної установи, пошуку фактографічної чи тематичної інформації згідно запиту користувача тощо, є засобом доступу до первинних документів. Вторинні документи містять інформацію, отриману на основі аналітико-синтетичної та логічної переробки і систематизації первинних документів. Відбиваючи зміст первинних джерел у згорнутому вигляді, вони полегшують пошук в інформаційному потоці опублікованих та електронних документів. Не зважаючи на тенденцію до збільшення кількості повнотекстових систем, реферативно-бібліографічні БД зберігають свою привабливість для користувачів за рахунок розвиненої логічної структури, потужного пошукового апарату та високої релевантності пошуку науково-технічної інформації.

Домінування навігаторської функції у ДБО обумовлене невинним розвитком ІР у різних формах, все більшою доступністю нових каналів розповсюдження інформації, активним впровадженням у бібліотеках локальних комп'ютерних мереж та організацією доступу до Інтернет як нової бібліотечної послуги.

На формування інформаційних запитів користувачів впливають перш за все процеси, які відбуваються в світі

та державі, наукові, виробничі, освітні, духовні, власні потреби, які змінюються відповідно до розвитку науки, нових поглядів, управлінських рішень тощо. В умовах технологічних змін сутність довідково-бібліографічного обслуговування, вихідною умовою якого є запити користувачів інформації, а змістом – підготовка відповідей на них у вигляді фактографічних і бібліографічних довідок, практично не змінюється. Технологічно ДБО є сукупністю процесів прийняття разових запитів, здійснення відповідно до них інформаційного пошуку і надання довідки або консультації.

В якості основних тенденцій у довідково-бібліографічній діяльності можна виділити наступні: збільшення кількості виробників нових знань, зростання залежності ДБО від стану ДБА та розвитку взаємодії між створювачами ЕІР та їх розповсюджувачами і користувачами, розширення сфери надання консультаційних послуг, насамперед щодо використання ЕІР. Останнім часом ширшої практики набуває задоволення інформаційних запитів користувачів шляхом електронних конференцій, використання електронної пошти для прийняття запиту та надання відповіді, впровадження онлайнового ДБО.

Підготовка довідково-бібліографічної інформації у випереджувальному режимі – один з перспективних напрямів ДБО, спрямований на забезпечення потенційних запитів користувачів. До прикладу: виявлення, аналіз та узагальнення типових запитів, прогнозування появи нових запитів (відповідно до розвитку нових напрямів науки чи галузі діяльності або певних ювілейних, пам'ятних дат тощо), підготовка на них відповідей, складання тематичних списків літератури, і наочне представлення готової інформації (у традиційній чи електронній формі) або видача її після надходження запиту. Звичайно, це разом з тим сприяє інтеграції науково-інформаційної і довідково-бібліографічної діяльності бібліотеки, інтеграційним процесам створення ІР і обслуговування ним.

Не змінюючи сутності самого процесу обслуговування, служба ДБО застосовує сучасні можливості для задоволення інформаційних запитів споживачів, нові ЕІР використовує за новими технологіями, що значно сприяє ефективності діяльності та розширює інформаційну базу для виконання всіх типів довідок: тематичних, аналітичних, фактографічних, адресних, уточнювальних, залежно від конкретного запиту та можливостей пошукових систем і конкретних БД (бібліографічних, реферативних, тематичних, фактографічних тощо). Використання повнотекстових БД (наприклад, сучасного законодавства України) дозволяє споживачам після здійснення інформаційного пошуку отримувати повний текст документа, що визначає нову якість обслуговування.

Оперативність та якість надання інформаційних послуг значним чином залежить від умінь персоналом довідково-бібліографічних служб використовувати сучасний довідково-бібліографічний апарат – сукупність довідкових та бібліографічних видань, каталогів та картотек бібліотек, баз даних, призначених для струк-

турування, пошуку та надання доступу до інформації.

В умовах впровадження комп'ютерних технологій ДБА як база для задоволення запитів користувачів суттєво трансформується: змінюються структура, змістове наповнення, принципи його формування та організація доступу до нього. У зв'язку з тим, що віртуальний довідково-бібліографічний апарат, який містить сукупність довідкових і бібліографічних джерел, що знаходяться за межами бібліотеки та надаються в режимі віддаленого доступу, за умов його використання є реальним каналом інформаційного забезпечення користувачів, фахівці довідкових служб повинні скерувати свої зусилля на розвиток навігаторської функції, орієнтацію споживачів у доступних ЕІР.

Ефективне забезпечення інформаційних потреб користувачів викликає постійну необхідність вивчення та удосконалення ДБА, аналізу його використання в процесі здійснення ДБО, внесення певних коректив у його формування.

На розвиток саме навігаторської функції впливає підвищення комп'ютерної грамотності користувачів. Нині можна виділити такі основні напрями надання довідково-бібліографічних послуг:

- 1) підготовка бібліографічних і фактографічних довідок згідно з запитам користувачів (в усній та письмовій формах);
- 2) сприяння користувачам у здійсненні самостійного пошуку у ЕІР (на компакт-дисках (КОД) або мережі Інтернет).

Розвиток навігаторської функції в електронну еру передбачає орієнтацію більшою мірою на потенційного користувача та сприяння його самообслуговуванню під час пошуку інформації. Це яскраво виявляється у другому випадку: перехід від процесу безпосереднього виконання довідки персоналом до надання, у разі потреби, користувачеві консультативної допомоги при виборі ресурсів пошуку, пошукових систем або визначенні його стратегії та послідовності. При цьому бібліограф довідкової служби стає інформаційним посередником, інформаційним консультантом – навігатором. Не зважаючи на те, що до бібліотек приходить нове покоління користувачів, комп'ютерно грамотних та обізнаних з можливостями Інтернет, роль бібліографа як посередника між документом та користувачем набуває все більшого значення. Інформаційних працівників ще називають: інформаційними брокерами, інформаційними фахівцями, мережевими бібліотекарями тощо. Вибір чи рекомендація релевантних запиту документів з огляду на невпинне розширення репертуару електронних і друкованих ІР стає не такою легкою справою. Модель задоволення читальних запитів «запит-відповідь» все частіше потребує всебічного вивчення й глибокого осмислення інформаційної потреби користувача, попереднього дослідження довідково-бібліографічних ІР, визначення оптимальної стратегії пошуку, щоб, як наслідок, заощадити час пошуку необхідної інформації.

На нашу думку, фахівці сфери ДБО все більше стають дослідниками інформаційних ресурсів, інформа-

ційними аналітиками та експертами інформаційних систем чим шукачами інформації. Електронний спосіб пошуку інформації є процесом, що потребує вірного вибору IP і застосування формалізованих процедур на основі різних пошукових стратегій, які визначаються користувачем. Фахівець сфери ДБО повинен володіти глибокими теоретичними знаннями джерельної бази, аналітичними і практичними навичками в галузі організації та пошуку інформації, вільно орієнтуватися у ресурсах Інтернет, постійно відслідковувати появу нової довідково-бібліографічної інформації, розвивати творче мислення, прогнозувати тематику запитів користувачів, розробляти моделі їх задоволення, використовувати у кожному окремому випадку саме такі пошукові системи і БД, які забезпечують високу релевантність, повноту, точність і оперативність пошуку.

Фахівці сфери ДБО повинні систематично досліджувати тенденції та змістові зміни потреб користувачів, вивчати можливості їх задоволення, впливати на визначення політики їхнього інформаційного забезпечення. Тому важливо не лише налагодити систему безперервної освіти, підвищення кваліфікації фахівців, які впроваджують та реалізують комп'ютерну бібліотечно-інформаційну технологію і здійснюють ДБО, а потрібно й глибоке усвідомлення важливості саме їхньої ділянки роботи й того, що постійна самоосвіта, оновлення знань є ключовим чинником удосконалення їхньої діяльності. ДБО є процесом постійного навчання, як для замовника інформаційної послуги, так і для того, хто її надає. Це потребує створення навчально-консультаційних центрів, розробки і впровадження нових методик, пов'язаних з пошуком та відбором інформації за допомогою телекомунікаційних технологій, її аналізом і перетворенням на знання.

Слід зауважити, що усі мережеві інформаційно-пошукові системи та системи пошуку інформаційних продуктів на компакт-дисках, створених різними виробниками, забезпечують використання основних логічних операторів, проте мають свої специфічні особливості. Наш практичний досвід використання БД на компакт-дисках протягом десяти років засвідчує, що ефективне обслуговування ними потребує глибокого вивчення пошукових систем, розробки інструкцій пошуку, практичних занять. З метою активізації використання ЕІР та результативного пошуку у БД на CD-ROM у відділі ДБО НБУВ розроблені інструкції для пошукових систем WinSPIRS (компанії SilverPlatter Information), ProQuest (Bell & Howell Information and Learning), фірми EBSCO Publishing та ін., постійно актуалізуються анотовані каталоги баз даних.

Це зумовлено все ще неуніфікованістю програмного забезпечення, що застосовується виробниками інформаційних продуктів на компактних оптичних дисках, різними пошуковими можливостями інформаційних продуктів на CD-ROM, DVD, принципами роботи з їх аналогами в Інтернеті. Слід зауважити, що з огляду на конкуренцію, світові виробники інформаційних продуктів значно просунулися у питаннях розробки дружніх інтер-

фейсів, пропонують своїм клієнтам вбудовані перекладачі на ряд поширених мов (німецьку, італійську, французьку тощо).

Розвиток навігаторської функції потребує не лише підвищення кваліфікації персоналу, набуття ним навичок для роботи з новими програмними продуктами та комп'ютерним обладнанням, але й професійної активності, уміння та бажання зберігати, систематизувати, робити доступними знання для різних категорій користувачів.

Нині все більше довідкових, енциклопедичних видань створюються паралельно з друкованими в електронній формі, надаються користувачам через мережу Інтернет. Це спонукає фахівців бібліотек постійно здійснювати моніторинг та порівняльний аналіз ЕІР, вирішувати два взаємопов'язаних завдання: інформувати про доступні універсальні чи галузеві довідково-бібліографічні ресурси у глобальній мережі та спрямовувати зусилля на формування електронних бібліотек довідково-бібліографічного профілю.

Нині бібліотеками України активно створюються проблемно-орієнтовані бази даних, які розкривають їхні фонди та висвітлюють галузеві чи тематичні проблеми відповідно до потреб певних регіонів, конкретних замовників і потенційних користувачів, здійснюється інформаційно-аналітичне забезпечення вищих та регіональних органів законодавчої та виконавчої влади. Електронні каталоги (ЕК) ведуться в усіх бібліотеках: загальнодержавного рівня, обласних наукових, юнацьких, дитячих, спеціалізованих наукових. Бібліотеки України накопичили значні масиви бібліографічних даних, надають доступ до своїх ЕК через мережу Інтернет. Всебічне вивчення цих ресурсів та інформація про їх змістове наповнення є передумовою ефективного задоволення інформаційних запитів користувачів національними ІР, зосередженими у фондах бібліотек України.

Для забезпечення ефективності пошуку і релевантності інформації необхідно здійснювати підготовку довідкової інформації для користувачів: наочних інформаційних листків, електронних путівників про доступні довідково-бібліографічні ресурси, зведених анотованих каталогів і путівників по електронних інформаційних ресурсах України тощо. Створюючи каталоги БД, доцільно вмішувати детальну інформацію про їх головні характеристики такі як: назва БД, дані про виробника, тип, зміст, предметна галузь, обсяг, ретроспектива, мова документів, види документів, можливості доступу та використання. Надання у користування комерційних БД визначається ліцензійними угодами з їх виробниками (кількість автоматизованих робочих місць користувачів або необмежене мережеве використання), тому необхідна інформація про місцезнаходження БД на сайтах та у фондах конкретної бібліотеки чи її підрозділу.

Як приклад електронного путівника по ІР Інтернет можна розглядати довідкову інформацію про ресурси мережі, представлену на web-сайті НБУВ (<http://www.nbuv.gov.ua/>). Путівник розроблено фахівцями Центру бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ.

Він постійно оновлюється і орієнтує в ЕІР мережі (пошукових засобах України та світу); інформує про бібліотеки України, які мають свої web-сайти (нині понад 50) і зарубіжні національні та спеціалізовані бібліотеки; допомагає вийти на ресурси електронних бібліотек, колекції словників, довідників, енциклопедій, електронних періодичних видань. Аналогічні путівники є на сайтах інших бібліотек. Широко видаються і постійно актуалізуються друковані путівники по ресурсах Інтернет (типу «Желтые страницы Internet», різноманітні самочителі тощо).

Однак задоволення кожного окремого запиту викликає новий пошук, який здійснюється у вже зміненому інформаційному середовищі. Тому важливо засвоїти основні принципи пошуку, головні його стратегії. Складність діяльності фахівця сфери ДБО полягає у необхідності розвивати вміння обрати з усієї сукупності джерел пошуку (інформаційно-пошукових систем, універсальних і галузевих довідково-бібліографічних ресурсів (традиційних і електронних)) саме той, який буде потенційно релевантний запиту конкретного користувача, зважаючи на мови, види документів, хронологічні межі, що обумовлюються завжди індивідуально, як вихідні умови пошуку. Частина запитів потребує комплексного використання усієї сукупності доступних довідково-бібліографічних ресурсів.

Можливість використання інформаційних ресурсів Інтернет частково вирівнює ситуацію з бібліотечно-інформаційним забезпеченням українських користувачів, беручи до уваги, що доступ до ЕК зарубіжних бібліотек та некомерційних довідкових і бібліографічних БД є безкоштовним, і те, що багато фірм-виробників надають також безоплатно доступ до повних текстів електронних періодичних видань.

Застосовуючи свій практичний досвід з використання традиційних вторинних документів, фахівці сфери ДБО визначають та рекомендують як базові джерела інформаційного пошуку ЕІР бібліотек та науково-інформаційних установ, які володіють достатнім інформаційним ресурсом у друкованій формі, здійснили ретроконверсію карткових каталогів, пропонують безкоштовний інтерактивний пошук глибокої ретроспекції (Бібліотека Конгресу США, Британська бібліотека, зведені електронні каталоги бібліотек Німеччини, Італії тощо) або є виробниками й розповсюджувачами поточної бібліографічної і реферативної інформації (ВІНІТІ, ІНІСН РАН, Інститут наукової інформації США, передплатні агенції та видавничі фірми EBSCO Publishing, SWETS, Shpringer тощо). Звичайно, пошук у них здійснюється, якщо користувача насамперед не задовольняють фонди національних, спеціалізованих, обласних бібліотек України або бібліотек вищих навчальних закладів чи органів НТІ.

Придбання баз даних та надання доступу до ІР провідних світових виробників слід розглядати як цілеспрямовану політику, що має стратегічне значення для розвитку наукового потенціалу, забезпечення наукових досліджень і виробничих потреб. При поповненні на-

укових бібліотек базами даних на КОД або забезпеченні інтерактивного доступу до світових БД, враховуючи їх високу вартість, слід зважати на дотримання бібліотеками визначеного профілю комплектування, здійснення моніторингу інформаційних потреб та використання ІР. Перспективний напрям – створення консорціумів бібліотек щодо забезпечення своїм користувачам онлайнового доступу до відомих у світі виробників та розповсюджувачів інформаційних ресурсів.

Саме тут виявляється розвиток навігаторської функції у діяльності служб ДБО: вивчення та аналіз ЕІР, забезпечення доступу до БД, інформація і реклама щодо можливостей їх використання, професійне консультування, сприяння підвищенню інформаційної культури користувачів, розширенню процесів їх самообслуговування при пошуку інформації.

При цьому слід мати на увазі, що віддаленою метою будь-якого бібліографічного пошуку (у випадку, якщо не йде мова про уточнення бібліографічних даних) є отримання першоджерела або реферату документа.

Важливо також враховувати, як використовується вторинна інформація. Часто бібліографічна інформація, отримана з БД, залишається для користувача лише інформацією «до відома», тому що отримати первинний документ чи його копію виявляється неабиякою проблемою. Для виконання своєї місії бібліотеки повинні володіти не лише відповідними інформаційними ресурсами, але й технологією доставки документів на базі сучасних засобів телекомунікацій. Слід зауважити, що організація електронної доставки документів в Україні ще не достатньо розвинута.

Формування та поповнення Наукової електронної бібліотеки України у НБУВ, розробка механізму доступу до неї, використання загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова» як основи пошукового апарату електронної бібліотеки кардинально вирішує питання з забезпеченням користувачів національною науковою інформацією.

Забезпечення принципу свободи пошуку інформації та відкритого доступу до інформації сьогодні потребує вирішення комплексу заходів, пов'язаних з необхідністю посилення координації та кооперації діяльності бібліотек України і органів НТІ щодо формування сукупного ДБА, розробки та дотримання єдиних методологічних засад створення ЕІР, організаційно-методичного забезпечення. Співпраця провідних наукових бібліотек України щодо науково-теоретичної розробки проблем кооперативної каталогізації, розробки Національного формату представлення бібліографічних даних сприятиме:

- забезпеченню обміну бібліографічними даними;
- впровадженню корпоративної каталогізації та вирішенню проблем ретроконверсії карткових каталогів та картотек в електронну форму;
- створенню та функціонуванню об'єднаної цифрової бібліотечної системи, що набагато полегшить використання ДБА і позитивно впливатиме на оперативність забезпечення інформаційних запитів користувачів.

Проблеми доступності національних і світових інформаційних ресурсів як для певних категорій користувачів, так і для усіх громадян залишаються актуальними. Особливістю ЕІР є те, що їх використання потребує технологій доступу, зміни у яких відбувається швидкими темпами. Прискорений розвиток інформаційних технологій та індустрії телекомунікацій змушує бібліотеки постійно удосконалювати технічне та технологічне забезпечення доступу до інформаційних ресурсів, потребує постійного оновлення та модернізації парків комп'ютерної техніки відповідно до впровадження нових програмних засобів та технологій, що здійснюється виробниками та розповсюджувачами інформаційних продуктів.

Технічне переоснащення бібліотек на основі впровадження нових інформаційних технологій, пов'язаних зі створенням, обробкою, засобами доступу та пошуком інформації, має значний якісний вплив на розвиток ДБО. Слід звернути увагу, що фахівці сфери ДБО, працюючи в інформаційно перевантаженому, мінливому технологічному середовищі, виконують важливу науково-інформаційну роботу, що забезпечує вченим, спеціалістам доступ до знань, закладених у світових ІР, сприяють підвищенню ефективності їхньої професійної діяльності, задоволенню виробничих, освітніх інформаційних потреб. Існує нагальна потреба офіційного визнання бібліотечних фахівців як науково-інформаційних працівників з наданням відповідного статусу.

Аналіз статистичних даних відвідувань і довідково-бібліографічних послуг у бібліотеках України протягом останніх років свідчить про зростання кількісних показників. Це підтверджує думку про стійку привабливість бібліотеки як науково-інформаційної, культурно-просвітницької установи, основного компонента національної інфраструктури знань, а також про інтеграцію традиційних і друкованих джерел інформації, необхідності їх паралельного та комплексного використання.

Майбутнє бібліотек України, повнота та якість забезпечення інформаційних запитів користувачів суттєво залежать від ступеня їх взаємодії та інтегрованості в структуру міжнародної інформаційної системи. Бібліотека як науково-інформаційний центр буде розвиватися в електронну еру, зробивши пріоритетною роботу з цифровими масивами, які існують у бібліотеці та поза її межами. Це потребує належної організації доступу до ІР та кваліфікованого консультування при пошуку інформації у кіберпросторі, тобто усвідомлення важливості розвитку системи довідково-бібліографічного обслуговування. Її ефективна діяльність можлива за умов визнання навігаторської функції визначальною, розвитку випереджувального ДБО, підвищення професіоналізму кадрів і відповідного розвитку матеріально-технічної бази.

Література

1. Баркова О. Інформаційне обслуговування науковців за програмою INTAS (1997–1999) // Бібл. вісн. – 2000. – № 3. – С. 49–51.

2. Вормелл И. Критерии успеха и выживания информационных предпринимателей // Междунар. форум по информации и документации. – 2000. – Т. 25, № 3. – С. 21–23.

3. Воройский Ф. С. Информатика. Новый систематизированный толковый словарь-справочник: (Ввод. курс по информатике и вычислительной технике в терминах. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Либерия, 2001. – 536 с.

4. Дацькова Н. С. Друковані та електронні каталоги бібліотек як джерело бібліографічного пошуку // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 492–497.

5. Добко Т. В. Інформаційні ресурси довідково-бібліографічного обслуговування: стан та проблеми використання // Бібліографознавство: теорія і практика. – К., 1997. – С. 46–56.

6. Добко Т. В. Тенденції розвитку довідково-бібліографічного обслуговування // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 128–136.

7. Дорогунцов С., Куценко В. Освітня сфера в інформаційному суспільстві // Вісн. НАН України. – 2002. – № 11. – С. 3–10.

8. Інформаційний показник неопублікованих бібліографічних списків, виконаних бібліотеками науково-дослідних установ НАН України. 1996–2001 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; Асоціація бібліотек України / Уклад. І. М. Архіпова (уклад.); Ред.: Т. В. Добко, М. А. Чиж. – К., 2002. – 33 с.

9. Карбо Т. Библиотекарь в большой семье информационных профессий: американская перспектива // Междунар. форум по информации и документации. – 1999. – Т. 24, № 3. – С. 23–26.

10. Курас І. Інформаційні ресурси України: стратегія розвитку // Бібл. вісн. – 2001. – № 1. – С. 2–6.

11. Ланде Д. В. Навігація в мережі Internet // НТІ. – 2000. – № 2. – С. 18–24.

12. Моргенштерн И. Г. Справочно-библиографическое обслуживание в библиотеках: Науч.-практ. пособие. – М.: Либерия, 1999. – 80 с.

13. Науковцям України: 50 компакт-дисків (жовтень 1994 – березень 1998 р.) світової бази даних «Current Contents» Інституту наукової інформації США / НАН України; Ін-т проблем реєстрації інформації. – К., [1998]. – [10] с.

14. Немошкालенко В. Інформаційне забезпечення української науки // Бібл. вісн. – 2001. – № 1. – С. 6–8.

15. Онищенко О., Попроцька В. Основні підсумки наукової діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського // Бібл. вісн. – 2002. – № 3. – С. 2–15.

16. Патон Б. Інноваційний шлях розвитку економіки // Вісн. НАН України. – 2002. – № 2. – С. 11–15.

17. Прокошева Т. Бібліотеки, комп'ютерні технології та інформаційне суспільство: нові тенденції, нові перспективи // Бібл. планета: Інформ. бюл. – 2002. – № 4. – С. 4–8.

18. Словарь иностранных слов и выражений. – М.: Олимп; ООО «Изд-во АСТ-ЛТД», 1997. – 608 с.

19. Третьяк С. А. БД на компактних оптичних дисках у наукових бібліотеках // Бібл. вісн. – 1998. – № 11. – С. 13–17.

20. Филиппова Л. Я. Автоматизированные библиографические базы данных: пользовательский подход. – К.: ЧП «Интеграл Кин», 1998. – 191 с.

21. Чекмарьов А. О., Костенко Л. Й., Павлуша Т. П. Національна система електронних бібліотек / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – 50 с.

Віктор СЕДИХ, Тамара ГРИЩУК

До питання про організацію єдиного українсько-російського алфавітного каталогу (за матеріалами Інструкції ХДНБ ім. В. Г. Короленка)

У статті висвітлюється сучасне вирішення проблеми ведення єдиного алфавітного каталогу на документи українською та російською мовами, а також коментуються інструктивно-методичні рекомендації, розроблені відділом обробки фондів та організації алфавітних каталогів ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

Бібліотечна каталогізація завжди буде актуальною проблемою, оскільки без каталогів бібліотека неспроможна виконувати властиві їй функції: комплектування, зберігання, використання фондів, бібліотечно-бібліографічне обслуговування тощо. Вони постійно вдосконалюються, наповнюються новим змістом. В умовах інформатизації суспільства фахівці цілком справедливо переймаються проблемами комп'ютерної каталогізації. Сьогодні створюються локальні, мережеві електронні каталоги – серце АБІС – діють чи проєктуються центри корпоративної каталогізації, триває перепідготовка каталогізаторів-традиціоналістів на операторів машиночитуваних інформаційно-пошукових систем (ІПС). З часом звичайні карткові каталоги-інвентарі, тобто такі, що відображають тільки власні фонди, перетворюються на зведені (такою має бути сутність електронного каталогу). Отже, здійснюється одвічна мета бібліотекарів – швидко отримувати відомості про документи, відсутні у своїй бібліотеці.

В Україні ще довгий час паралельно з електронними каталогами будуть «працювати» традиційні, карткові, які мають перед ЕК певні переваги, тому й не «відмерли» [1].

Серед бібліотечних каталогів особливе місце займають алфавітні. Вони завжди створюються першочергово, а з часом стають головним довідковим апаратом бібліотеки. Організовані за абеткою перших елементів бібліографічних записів (авторів чи назв творів), вони є зовнішньою пам'яттю наших читачів. Річ у тім, що людська пам'ять довго зберігає у своїх «нетрях» головні пошукові ознаки твору чи імені автора, чи назву). Отже, алфавітні каталоги завжди готові «нагадати» і допомогти отримати власне документ.

Якщо традиційні каталоги (систематичні, предметні) негайно реагують на зміни у змісті документів, то алфавітні – на зміну в їх мові. Інакше не може бути, оскільки їх інформаційно-пошуковою мовою (ІПМ) є алфавіт певної природної мови, тому всі читацькі, читацько-службові АК організовані за мовним принципом. Реально

це означає, скільки мов представлено у фонді, стільки має бути каталогів (або мовних рядів у єдиному АК).

Однак в Україні згідно з Інструкцією Міністерства культури УРСР про каталоги і картотеки обласних бібліотек рекомендується вести єдиний АК для книг українською і російською мовами (ці рекомендації були розповсюджені по всіх бібліотеках республіки). Детально методика організації єдиного каталогу була розкрита у розділі VII «Єдиних правил опису творів друку...» [2], коментувалась у статті П. Чекаліна [3]. Хоча АК вважався єдиним, та пріоритет віддавався російській мові. Звідси й назва ІПМ «російсько-українська абетка» чи, наприклад, твори зарубіжних авторів, що були опубліковані у перекладі українською і російською мовами, пропонувалось розмішувати у каталозі, починаючи з російськомовних видань.

Однак зміна політичного статусу України, визнання української мови державною зумовили й зміни у методиці організації, ведення та редагування єдиних АК. Не дивлячись на більші обсяги російськомовної частини АК, багато українських бібліотек роз'єднали на окремі каталоги єдиний каталог, тобто повернулись до мовного принципу його організації. Але переважна більшість вітчизняних бібліотек веде єдиний українсько-російський каталог, користуючись застарілою методикою та усвідомлюючи, що потрібні зміни.

Колектив відділу обробки й організації алфавітних каталогів ХДНБ ім. В. Г. Короленка декілька років намагається розв'язати цю проблему, гострота якої обумовлюється статусом Бібліотеки. Вона є науково-методичним центром великого східного регіону України. Отже, до певної міри, відповідальна за якість бібліотечно-бібліографічних технологій, у т. ч. каталогізацію. По-друге, у складі системи каталогів і картотек ХДНБ налічується 18 читацько-службових українсько-російських АК, різних підфондів, які мають бути зразком для інших бібліотек регіону.

Результатом багаторічної роботи Відділу щодо вдосконалення алфавітної каталогізації стала технологічна Інструкція «Порядок розстановки бібліографічних записів в алфавітному каталозі у загальному українсько-російському алфавіті» [4]. Вона не містить принципових змін у розстановці бібліографічних записів документів. Її рекомендації підготовлені на основі вищезазначених «Єдиних правил ...» та власному, а також іншо-

Сєдих Віктор Васильович, доцент кафедри книгознавства та фондознавства ХДАК, канд. пед. наук,

Грищук Тамара Михайлівна, гол. бібліотекар відділу обробки фондів та організації алфавітних каталогів ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

му досвіді роботи українських бібліотек. Але тепер Інструкція базується на панівній ролі української мови як єдинодержавної. До того ж, вона має універсальний характер, тобто розрахована не тільки на АК ХДНБ ім. В. Г. Короленка, але й на всі бібліотеки з незначними фондами та каталогами.

Авторські комплекси єдиного каталогу відповідно до мови документів можуть бути двомовними чи, звичайно, одномовними (укр., рос.), послідовність яких визначає спільний українсько-російський алфавіт: А Б В Г Д Е Є Ж З І Й К Л М Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Э Ю Я (за основу взятий російський алфавіт, до якого приєднані українські букви). Доречно запропонувати й іншу спільну абетку: А Б В Г Д Е Є Ж З І Й К Л М Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч Ш Щ Ъ Ы Ь Э Ю Я. На наш погляд, вибір того чи іншого варіанта не є вирішальним, але останній має більше підстав вважатись українсько-російською абеткою.

Як будь-яка інструкція, ця містить пропорції, багато прикладів стосовно загальних правил розстановки бібліографічних записів, на яких ми не будемо засереджувати увагу фахівців, оскільки кожному професіоналу-каталогізатору вони відомі. Звернемо увагу на організацію, структуру, зміст та оформлення комплексів індивідуального та колективного авторів єдиного каталогу.

Авторські комплекси – це головні компоненти АК як системи (є інші комплекси, які утворені типовими, тематичними назвами). Саме вони дозволяють розкрити авторський склад бібліотечного фонду, забезпечують головні функції цього каталогу – повідомити, які твори автора представлені в фонді, та чи наявний конкретний документ, необхідний читачеві (сформульовані А. Паніцці у ХІХ ст.). За алфавітом об'єднуються всі записи документів, які мають однаковий заголовок. З цього приводу іронізували деякі бібліографи, називаючи АК формальною, примітивною бібліографією. Але кожному каталогізатору відомо, що створити повноцінний за змістом і формою авторський комплекс не просто, а редагування АК практично зводиться до удосконалення цих компонентів. Причому ця робота ніколи не припиняється, особливо щодо авторів, які мають розповсюджені прізвища на зразок Іванов, Петров, Шевченко тощо, тих, котрі писали під псевдонімами, криптонімами, та щодо установ, організацій, які час від часу змінюють свою назву. Такий комплекс має бути «чистим», тобто включати бібліографічні записи творів саме одного автора. До речі, чим АК крупніший, тим важче його «очистити» та удосконалити його структуру.

Ще важче сформувати двомовний авторський комплекс, тобто зібрати під «одним дахом» усі твори одного автора та їх переклади російською чи українською мовами, оскільки записані різними мовами (хоча й близькими), якщо перші елементи бібліографічних записів цих документів не завжди співпадають. Наприклад,

Іваничук, Роман Іванович – Іваничук, Роман Иванович
Багалій, Дмитро Іванович – Багале́й, Дми́трий Ива́нович
Харківський університет внутрішніх справ – Харьковский университет внутренних дел.

Протягом другої половини ХХ ст. були розроблені певні рекомендації стосовно їх організації, що спиралися, головним чином, на досвід різних бібліотек. Такий шлях у науці називають методом «спроб і помилок». Подібна ситуація вимагає розробки загальноприйнятих методичних положень.

Отже, що являє собою двомовний авторський комплекс? Це – бібліографічний покажчик творів одного автора, надрукованих українською і російською мовами, складний за структурою, тобто поділений на мовні ряди, а всередині мови збудований за типологією видань: від повного зібрання творів до окремих видань. Його повнота забезпечується не тільки відтворенням у каталозі всіх творів даного автора. Вона досягається їх зосередженням під якоюсь єдиною формою прізвища, а від інших робляться посилення та складаються, при необхідності, довідкові картки. Наприклад,

Алчевська, Христина Данилівна
див.

Алчевская, Христина Даниловна

Эварницкий, Дмитрий Иванович
див.

Яворницкий, Дмитро Іванович.

Саме вони виявляють і усувають різночитання прізвищ розкривають псевдоніми, забезпечуючи уніфікацію авторського заголовка, сприяючи у процесі пошуку документа.

Та тільки цим повноцінність комплексу не забезпечується. Якщо автор має двомовні публікації, потрібно встановити його національно-культурну приналежність. Нікому не прийде в голову відображати в АК твори М. В. Гоголя під українською формою його імені. Хоча він «наш», українець, але він видатний російський письменник тому, що писав свої твори російською мовою. Так само, як Г. П. Данилевський, В. Г. Короленко, К. Г. Паустовський та багато інших письменників і поетів.

Значно важче встановити таку приналежність стосовно вчених, де мова публікації не є вирішальною. Це, наприклад, дозволяє деяким російським вченим називати Г. С. Сковороду російським філософом. Ця проблема стосується перш за все наукової діяльності українських учених у часи Російської імперії, СРСР. Переважна більшість їх праць, особливо з природничих наук, була надрукована російською мовою.

Вважаємо, що потрібно виходити з критеріїв, що їх запропонувала Н. Гриб [5]. Комплекс оформлюється за українським варіантом прізвища, тобто мовою оригіналу, з відповідною подальшою структурою (український ряд, потім російський), якщо автор видавався хоч один раз українською мовою, і місцем більшості його видань була Україна. Отже, авторські комплекси М. І. Костомарова, Н. Б. Антоновича, О. О. Потебні, Д. І. Багалія, М. Ф. Сумцова мають бути оформлені лише по-українськи. У той же час, твори українських учених, які жодного разу не перекладались українською мовою, будуть відображені під російською формою їх прізвищ (В. С. Іконников, І. Лінниченко, І. Каманін та інші). Але

з огляду на те, що їхні праці займають вагомe місце в українознавстві, ми пропонуємо від української форми їх прізвища дати посилання до російської. Це буде мати виховний, пізнавальний ефект, оскільки каталоги виконують не тільки інформаційно-пошукову функцію, але й пізнавальну. До речі, саме такий прийом застосовують у Львівській науковій бібліотеці НАН України ім. В. Стефаника [6].

Таким чином, бібліографічні записи творів одного автора, надруковані українською та російською мовами, розташовуються окремими рядами: спочатку українською мовою, а потім російською або навпаки. Згідно Інструкції, спершу розташовують записи на мові оригіналу. Мовні групи відділяються одна від одної окремими роздільниками з написами «Видання українською мовою», «Видання російською мовою». Так, спочатку ставлять картки з бібліографічними записами творів В. М. Винниченка українською мовою, а потім – у перекладах російською. Вони групуються у комплекс під українською формою прізвища автора. У межах кожної мовної групи записи документів розставляються згідно загальноприйнятих правил.

Бібліографічні записи російських авторів систематизуються у каталозі за роздільником під російською формою прізвища і розміщуються у такій послідовності: спочатку записи творів російською мовою, далі – українською. В Інструкції ХДНБ ім. В. Г. Короленка наведені відповідні ілюстрації (Т. Г. Шевченко, М. Т. Рильський, О. С. Пушкін).

Названі рекомендації широкорозповсюджені, але як показує досвід, не всі бібліотеки їх однаково застосовують. Є, наприклад, такі АК, де бібліографічні записи творів одного автора розставлені в алфавітному порядку назв незалежно від мови, якою вони надруковані. Причому, бібліотекарі переконані, що такий порядок розташування зручний для читачів, хоча він і порушує мовний принцип організації АК.

У випадках, коли форми написання прізвища автора українською і російською мовами різні, то складається посилання до тієї форми, під якою розташовані всі бібліографічні записи творів цього автора. Наприклад:

Мордовцев, Даниил Лукич

див.

Мордовець, Данило Лукич.

Починав Д. Мордовець свою літературну творчість поемою «Козаки і море», оповіданнями, написаними українською мовою. Але в часи Валуєвського циркуляру, Ємського указу відійшов від українського літературного процесу, став російським письменником. Під кінець життя казав: «Стоячи вже на порозі таємничої вічності мушу я привселюдно зложити мою покуту в тім, що мало послужив на користь моєму рідному краєві й його мові...». Отже, цілком закономірно записувати його творчість під українською формою прізвища. Такий методичний прийом стосовно й інших письменників з України вважаємо слушним, таким, що має виховне значення.

Щодо авторів, які представляють собою інші націо-

нальні культури (крім української та російської), то Інструкція ХДНБ пропонує, бібліографічні записи їх творів у перекладах українською і російською мовами розставляти у послідовності: українські, російські, навіть якщо українських перекладів значно менше. Ця пропозиція розрахована на перспективу. Сподіваємося, що з часом таких видань буде не менше, ніж у 1970-ті роки. Вона ілюструється багатьма прикладами з алфавітної каталогізації ХДНБ: Р. Гамзатов, Я. Купала, А. Моруа.

У деяких бібліотеках до індивідуальних авторських комплексів включають бібліографічні записи документів про автора, однак від цього потрібно відмовитись через неповноту персональної інформації та внесення невластивого для АК принципу предметизації.

Таким чином, утворення комплексів індивідуального автора не може бути формальним каталогізуванням. Одночасно здійснюється інтенсивна довідково-пошукова, навіть дослідницька робота щодо встановлення авторства та об'єднання всієї авторської спадщини в одному місці АК. Тільки таким чином організований каталог сповна реалізує притаманні йому функції та розширює інформативні можливості.

Забезпечити «чистоту» комплексів колективного автора простіше, оскільки для цього потрібно керуватись тільки таким критерієм, як відповідне підпорядкування установи чи організації. Це означає, стверджує Інструкція, що матеріали одного авторського колективу, які надруковані українською та російською мовами, об'єднуються в одному комплексі, незалежно від мови, під українською формою заголовка. Отже, одночасно від російської форми заголовка подається посилання:

Харьковский гос. агрономический ун-т

им. В. В. Докучаева

див.

Харківський держ. агрономічний ун-т

ім. В. В. Докучаєва.

Усередині комплексу спочатку розміщуються записи документів мовою оригіналу, а потім – у перекладі. У свою чергу, всередині мовних рядів бібліографічні записи розставляються за алфавітом структурних підрозділів.

...М-во внутренних дел

...Конституция (1996)

...Законы

...Главная гос. налоговая инспекция

...Верховный Суд

Видання російською мовою

...Центральна виборча комісія (Київ)

...Фонд державного майна

...Президент (1994 – Л. Д. Кучма)

...М-во освіти

...Конституция (1996)

...Законы

...Держ. комитет статистики

...Держ. митна служба

...Головна держ. податкова інспекція

...Вищий арбітражний суд
...Верховний Суд
...Верховна Рада
Видання українською мовою
Україна...
Украина
Офіційні видання установ та організацій, видані російською мовою, див. у каталозі під формою заголовка: Україна
Від російської форми назви колективу дається посилання.
Харківський національний ун-т
про нього
Центральна наукова бібліотека
Факультет
...физико-химических наук
...испытателей природы
Общество
Научно-исслед. сектор
Лаборатория
...русского языка
...политической экономики
...геологии и палеонтологии
Кафедра
Заочное отделение
Циркуляр астрономической обсерватории № 15
Фации и палеография юрских отложений
Восточно-Сибирск
Ученые записки
Труды
Протоколы заседаний Совета Императорского
Записки
Биологическая наука в университетах и
Педагогических институтах Украины
Актуальные вопросы методики преподавания
Видання російською мовою
Центральна наукова бібліотека
Факультет
Кафедра
Учені записки
Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка: У 3 т.
Збірник статей до 100-річчя з дня народження
І. Я. Франка
Видання українською мовою

Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна

Однак, Інструкція робить виняток для відображення документів однойменних з'їздів, конференцій, нарад (їх окремі випуски, номери тощо) того чи іншого українського колективу, що видані українською і російською мовами. Бібліографічні записи таких документів рекомендують групувати в АК незалежно від мови і розставляти під українською формою заголовка даної установи, організації по порядку номерів з'їздів, конференцій тощо. Наприклад:

Київський медичний ін-т ім. О. О. Богомольця
Наукова студентська конференція, 29-а. 1968

Київський медичний ін-т ім. О. О. Богомольця
Наукова студентська конференція, 24-а. 1968

Київський медичний ін-т ім. О. О. Богомольця
Наукова конференція аспірантів, 22-а. 1967

Київський медичний ін-т ім. О. О. Богомольця
Наукова конференція аспірантів, 20-а. 1963
Киевский медицинский ин-т им. А. А. Богомольца
Научная студенческая конференция, 18-я. 1958
Киевский медицинский ин-т им. А. А. Богомольца
Научная конференция, 17-я. 1957
Научная конференция
Кафедра
Видання російською мовою
Праці

Видання українською мовою

Національний медичний ун-т ім. О. О. Богомольця
В 1997 р. перейменований з Українського держ. медичного університету, який був утворений на поч. 90-х років з Київського медичного інституту
Національний медичний ун-т ім. О. О. Богомольця (Київ).

Такий підхід можна пояснити тим, що читачі у процесі пошуку цих матеріалів практично не звертають увагу на мову публікації.

Так само Інструкція пропонує відбивати бібліографічні записи документів тимчасових колективів, їх з'їздів, конференцій, конгресів, симпозіумів тощо. Вони об'єднуються незалежно від мови в єдиний комплекс з українською формою заголовка, а всередині – записи матеріалів розставляються у хронологічній послідовності дат їх скликання. Наприклад:

З'їзд ґрунтознавців і агрохіміків України
(4; 1994; Харків)

Съезд почвоведов и агрохимиков Украины
(3; 1990; Львов)

Съезд почвоведов и агрохимиков Украины
(2; 1986; Харьков)

1 роздільник: З'їзд ґрунтознавців і агрохіміків України
«Радиоэлектроника и молодежь в XXI веке».
Международ. Молодежный форум
(4; 2000; Харьков)

«Радиоэлектроника и молодежь в XXI ст.».
Міжнарод. Молодіжний форум
(3; 1999; Харків)

2 роздільник: Радиоэлектроника и молодежь в XXI ст.

Читання пам'яті Костянтина Івановича Рубинського
(1; 1996; Харьков)

Чтения памяти Константина Ивановича Рубинского
(1; 1996; Харьков)

3 роздільник: Читання пам'яті К. І. Рубинського.

Від російської форми заголовка дається посилання до української, де розміщені всі видання колективу.

Съезд почвоведов и агрохимиков УССР
див.

З'їзд ґрунтознавців і агрохіміків України

Посилальні картки розставляються у каталозі у відповідному місці за алфавітом першого, другого та інших слів.

Насамкінець – про відбір документів до комплексу колективного автора. Це питання в Інструкції не розглядається, але воно безпосередньо торкається проблеми формування повноцінних за змістом і структурою комплексів колективів.

Деякі з українських бібліотек намагаються згрупувати всі записи документів однієї установи чи організації, що неодноразово змінювала власну назву, під новим найменуванням колективу. Інші відбивають ці видання під відповідними формами (старими і новими), об'єднуючи їх у єдиний комплекс завдяки довідково-посилальному апарату. Перший варіант – читацького (популістського) спрямування, він полегшує споживачам АК пошук відомчих документів. Другий – впливає з природи каталогу цього варіанту, і його дотримується ХДНБ ім. В. Г. Короленка.

За статусом заголовків колективного автора для АК такий самий, як і заголовків індивідуального. Цей підхід вирішує безліч організаційних та пошукових проблем шляхом формування вищезгаданих комплексів. Але їх зміст поповнюється різними об'єктами. Комплекс індивідуального автора містить праці тільки конкретної особи, які апріорі мають бути разом, незважаючи на форму прізвища, відбиваючи її творчий шлях, персональний внесок у розвиток духовної культури. Комплекс колективного автора включає колективні праці організації, установи, ідентифікувати які спроможна тільки історична назва колективу. Зміна назви колективу – це зміна його статусу, функцій, структури, змісту роботи тощо. Так, Харківська державна академія культури з 1929 р. неодноразово змінювала назву: Харківський інститут політичної освіти, Інститут комуністичної освіти, Бібліотечний інститут, Інститут культури. Кожна з них характеризується власним, специфічним документопотоком, який краще структурується і розшукується під історичною назвою. А довідково-посилальний апарат, який зв'язує різні найменування, виконує функції генетичної пам'яті та інформації. Отже, вважаємо, що відомчі документи однієї організації чи установи потрібно відбивати під новою та ретроспективними назвами, звичайно під українською формою заголовка.

Пошук відомчих документів значно полегшує допоміжний показник заголовків колективних авторів, з організацією якого можна ознайомитись у статті Л. В. Гунько [8].

Інструкція ХДНБ містить також розділи, присвячені редагуванню, оформленню, де розкриваються основні напрями цієї роботи та відмінності цих процесів в єдиному АК. Акцент зроблено саме на відмінностях від традиційних робіт з редагування та оформлення АК.

Таким чином, у цьому документі відбита сучасна практика єдиної українсько-російської алфавітної каталогізації видань. Мабуть не всі рекомендації Інструкції будуть позитивно сприйняті фахівцями. Це природно, оскільки кожний бібліотечний каталог, у т. ч. АК, є імовірнісною ІПС, яка чутливо реагує на специфічне для конкретної бібліотеки макросередовище (регіон обслуговування). Звідси й неоднакові пропозиції. Крім того, досвід редагування показує, що чим більший за обсягом єдиний АК, тим складніше утворювати в ньому повноцінні авторські комплекси. Безумовно, що краще його роз'єднати на два окремих АК документів українською мовою та АК документів російською, якщо швидше він не буде конвертований у бази даних загального електронного каталогу. Але на часі, так вважає кафедра книгознавства та фондознавства ХДАК, зробити названу Інструкцію загальнодоступною, отже, її опублікувати, що сприятиме оптимізації каталогізування у сучасних бібліотеках.

Література

1. Ссдих В. В. До сучасних проблем бібліотечної каталогізації // Духовна культура в інформаційному суспільстві: Матеріали міжнар. наук.-теорет. конф., 24–25 січ. 2002. – Х., 2002. – С. 215–217.
2. Єдині правила опису творів друку і організації алфавітного каталогу для невеликих бібліотек. Пер. з 2-го рос. вид. з доп. для б-к України. – Х.; РВВ Кн. Палати УРСР, 1972. – 332 с.
3. Чекалін П. І. Питання організації єдиного алфавітного каталогу книг українською і російською мовами в бібліотеках України // Бібліотекознавство та бібліогр. – Х., 1971. – Вип. 11. – С. 31–37.
4. Порядок розстановки бібліографічних записів у алфавітному каталозі у загальному українсько-російському алфавіті: (Інструкт.-метод. рек.). – Х.: ХДНБ ім. В. Г. Короленка, 2002. – 18 с. – Машинопис.
5. Гриб Н. Сучасні проблеми редагування алфавітних каталогів // Бібл. вісн. – 1997. – № 5. – С. 14–16.
6. Дідик М. С. Удосконалення організації алфавітних каталогів // Зап. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника. – К., 1993. – Вип. 2. – С. 43–52.
7. Єфремов С. Історія українського письменства. – К., 1995. – С. 421–422.
8. Гунько Л. В. Алфавітний показник заголовків колективного автора як допоміжний апарат при роботі з колективним автором // Зб. наук. ст. / ХДНБ ім. В. Г. Короленка. – Х., 2000. – С. 34–41.

Леонід КОСТЕНКО

Онлайнові ресурси бібліотеки: створення, використання

Констатовано, що онлайнові ресурси, їх обсяг, видова та тематична структура є інтегрованим показником діяльності бібліотек з впровадження комп'ютерних технологій. Визначено доцільність покладення в основу правових, організаційних та інформаційно-технологічних засад формування фондів електронних документів у бібліотеках принцип зацікавленості індивідуальних і колективних авторів у доведенні до світової спільноти результатів своїх інтелектуальних напрацювань. Викладено конвеєрну технологію формування всіх складових онлайнових ресурсів: каталогів і картотек, реферативної бази даних, фонду електронних документів. Проведено аналіз інтенсивності використання онлайнових ресурсів, яка суттєво перевищує обіг документів на паперових носіях.

У кінці ХХ ст. розвиток комп'ютерних технологій зменшив гостроту традиційної суперечності між значним обсягом накопичених документальних ресурсів і обмеженими можливостями інформаційних комунікацій. Актуальності набула більш загальна проблема доведення до користувачів усіх отриманих знань, тобто вирішення суперечності «джерело інформації – користувач інформації». Вихід цієї проблеми на перший план обумовлений кардинальним збільшенням обсягів знань, які мають фіксуватися в документальній формі, й недоцільністю чи неможливістю видання творів друку значними тиражами. Викладене особливо актуальне для України, де при наявності значного інтелектуального потенціалу (знань науковців і фахівців, які слід кумулювати й поширювати в часі та просторі) науково-видавнича діяльність не підтримується на належному рівні.

Необхідність розв'язання цієї суперечності потребує не лише активізації робіт у сфері інформатизації бібліотек, а й перегляду концептуальних основ розвитку бібліотечної справи в умовах переходу до інформаційного суспільства, оскільки при домінуванні документальних потоків на електронних носіях функції та статус бібліотек суттєво зміняться [3, 4]. Вони, зокрема, стануть основними посередниками між авторами наукової та суспільно значущої інформації і її споживачами, оскільки відпаде потреба в наявності друкарень та традиційної системи розповсюдження документів на паперових носіях. Істотних змін зазнає також система інформаційно-бібліотечного обслуговування. Цьому значною мірою сприятиме як можливість формування на нових поколіннях компакт-дисків значних за обсягом особистих бібліотек громадян, що враховуватимуть їх індивідуальні інформаційні потреби, так і підтримка віддаленого доступу до фондів електронних документів бібліотек у будь-який час з будь-якого регіону. Проекція такого напрямку розвитку книгозбірень на розширення форм їх інформаційної діяльності потребує надання пріоритетів формуванню онлайнових ресурсів і забезпеченню доступу до них за-

собами глобальних комп'ютерних мереж, завдяки чому вони трансформуються в «бібліотеки без стін», що виступатимуть не пасивними сховищами документованих знань, а активними їх розповсюджувачами.

У розвинених державах діяльність у цьому напрямі підтримується на найвищому державному рівні і має відповідний статус та підтримку. Країни «великої сімки» включили проект створення онлайнових бібліотек «Bibliotheca universalis» до числа 11 найбільш важливих науково-технічних проектів [9]. При цьому в США тільки на реалізацію першої фази проекту DLI (Digital Libraries Initiative – Ініціатива цифрових бібліотек) у 1994–1998 рр. виділено \$ 24 млн [10]. Ще більш відчутну підтримку має друга фаза. У Росії у 1999 р. було започатковано міжвідомчу програму «Електронні бібліотеки Росії», що стала складовою федеральної цільової програми «Електронна Росія». Амбіційні плани має Китай – у 2005 р. очікується випуск такої самої кількості електронних книжок, як і традиційних друкованих. Аналогічні програми існують і в інших країнах світу: Австралії, Японії тощо.

Вітчизняні бібліотеки, на жаль, не мають належної підтримки з боку владних структур при створенні своїх онлайнових ресурсів. Вони залишаються «за кадром» і при визначенні національних науково-технічних програм, і в численних публікаціях з питань інформатизації України, де цей багатоаспектний процес зводиться найчастіше до технократичного завдання створення комп'ютерних мереж. Досить навести один показовий приклад: у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 13 червня 2002 р. № 323-р «Про затвердження переліку завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 2002 рік, їх державних замовників та обсягів фінансування» слово «бібліотека» не згадується зовсім. Однак нагальна потреба забезпечення конституційного права громадян на вільний доступ до джерел інформації потребує активізації робіт з інформатизації книгозбірень – найдавніших суспільних інститутів, що здійснюють кумуляцію, збереження і використання документованих знань. Саме такий підхід дав змогу розвиненим

Костенко Леонід Йосипович, канд. техн. наук, с. н. с., керівник Центру бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ.

країнам Заходу у стислі строки досягнути вагомих результатів, оскільки забезпечив включення накопичених упродовж століть бібліотечних фондів у нову інформаційну інфраструктуру суспільства, що ґрунтується на інтегрованих комп'ютерними мережами електронних документальних ресурсах.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) реалізує проєкт формування онлайн-ресурсів у рамках існуючого бюджетного фінансування. Практичним роботам зі створення фонду комп'ютерних версій документів передував цикл теоретичних досліджень, у процесі яких було розроблено системний підхід до формування електронних інформаційно-бібліотечних ресурсів [2, 6, 7]. В його основу покладено принцип зацікавленості індивідуальних і колективних авторів (учених, митців, наукових установ, вищих навчальних закладів тощо) у доведенні інформації про результати своїх інтелектуальних напрацювань до світової спільноти, оскільки онлайн-бібліотека за умов недостатньої підтримки видавничої діяльності є практично єдиною альтернативою для включення отриманих знань до світової системи документальних комунікацій. Цей принцип розглядається нами як основа для вирішення комплексу правових, організаційних та інших проблем формування фондів електронних документів у рамках єдиного інформаційно-технологічного циклу «автор – видавництво – документорозповсюдження – бібліотека». Зацікавленість авторів сприяє організації передачі комп'ютерних версій їх публікацій бібліотеці для постійного зберігання, відбиття в пошуковому апараті та організації використання повних текстів на погоджених з інтелектуальними власниками умовах.

Структурно онлайн-ресурси НБУВ включають три основні компоненти:

- ◆ електронний каталог, який відбиває український обов'язковий примірник документів, отриману бібліотекою іноземну літературу, а також бібліографічні картотечки, що розкривають світовий документальний потік. Каталог бібліотеки у перспективі має трансформуватися в інтегрований бібліографічний ресурс провідних вітчизняних книгозбірень;
- ◆ загальнодержавну реферативну базу даних, яка складається з вітчизняних наукових публікацій (монографії, енциклопедії, довідники, словники, періодичні видання, збірники наукових праць, матеріали конференцій, автореферати дисертацій, препринти тощо);
- ◆ фонд електронних документів (надані авторами комп'ютерні версії книг, отримані з ВАК України автореферати дисертацій, передані редакціями журналів статті з періодичних видань, загальнодоступні публікації з бібліотечної справи та інформаційної діяльності, твори класиків української літератури, електронні копії раритетів).

Технологічний конвеєр формування комплексу цих інформаційних ресурсів включає послідовність таких циклів:

- ◆ наповнення електронного каталогу та бібліогра-

фічних картотек на основі обробки вхідного документного потоку бібліотеки (цей процес реалізується з 1994 р.);

- ◆ створення загальнодержавної реферативної бази даних шляхом доповнення записів електронного каталогу рефератами або анотаціями (переважно авторськими) наукових книг і статей (реферування української наукової літератури здійснюється з 1998 р.);

- ◆ обробка та організація архівного зберігання електронних документів, наданих інтелектуальними власниками (даний технологічний цикл організовано в середині 1999 р.);

- ◆ повнотекстове розширення реферативної бази даних шляхом встановлення в ній гіпертекстових посилань на наявні в бібліотеці комп'ютерні версії публікацій (реалізовано зі середини 1999 р.);

- ◆ підтримка доступу до створених інформаційних ресурсів засобами глобальних комп'ютерних мереж.

Наповнення електронного каталогу здійснюється за конвеєрною технологією автоматизованого опрацювання поточних надходжень до фондів бібліотеки, сутність якої полягає у введенні ідентифікаційних даних книги чи журналу на вході «конвеєра» (у відділах комплектування при замовленні та реєстрації документів) і наступному доповненні бібліографічної інформації відсутніми елементами при каталогізації [5].

Головними концептуальними засадами формування реферативних ресурсів є поєднання принципів розподіленого аналітико-синтетичного опрацювання потоку українських наукових видань усіма суб'єктами вітчизняної системи документальних комунікацій з централізованим формуванням загальнодержавної реферативної бази даних [8]. При цьому обов'язковий примірник наукових книжкових видань та реферативна інформація, надана інтелектуальними власниками публікацій у структурованому електронному вигляді, опрацьовується службою реферування наукової літератури НБУВ, аналітичний розпис статей з періодичних видань здійснюється Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України на основі матеріалів, що подаються редакціями журналів. Сьогодні такі матеріали надходять з понад 200 інституцій (наукових установ і вищих навчальних закладів). Проводиться постійна організаційно-методична робота із залучення до відображення в реферативних ресурсах усіх наукових публікацій українських учених і фахівців.

Слід додати, що реферативна база даних є ядром національної системи реферування української наукової літератури [8]. На її основі генеруються текстові файли трьох галузевих серій Українського реферативного журналу «Джерело», які з 2001 р. виходять 6 разів на рік. Крім того ця база даних складає основу пошукового апарату фонду електронних документів. Індекссування термінів з реферату публікації дозволяє досягти «золотої середини» між обмеженими можливостями пошуку лише за словами з бібліографічного опису документа і навігацією у повних текстах документів, яка супроводжується отриманням значної кількості нерелевантних

документів, оскільки в книгах значного обсягу зустрічаються майже всі загальновживані слова природної мови.

Безпосередня обробка електронних документів полягає у структуризації вхідного документного потоку за видовою (книги, автореферати дисертацій, статті) та хронологічною (рік публікації) ознаками, а також у наданні кожній інформаційній одиниці унікального імені. Для визначення імені файлу використовується алгоритмічний код, що включає 8 символів з першої половини таблиці ASCII (латинська абетка): 2 перших символи – дві останні цифри року видання; 3 наступних символи – перші літери прізвища, імені та по батькові автора документа; 3 кінцевих символи – перші літери трьох останніх слів назви документа (без урахування службових). Архівне збереження файлу здійснюється, як правило, в тому форматі, який був представлений інтелектуальним власником (html, pdf, doc, rtf, txt тощо). Основними постачальниками електронних документів для бібліотеки є ВАК України (НБУВ – депозитарій документів цієї організації), Одеський державний технічний університет, Харківська державна академія дизайну та мистецтв. Надходять комп'ютерні версії публікацій і від індивідуальних авторів. Правила їх подання наведено на Веб-сайті Бібліотеки.

Повнотекстове розширення реферативної бази даних здійснюється шляхом занесення у відповідне поле запису електронної адреси документа. Правила занесення даних про адресу та спосіб доступу до повного тексту відповідають ISBD (ER) – Міжнародному стандартному бібліографічному опису електронних ресурсів, схваленому на 64-й сесії IFLA в 1998 р. [1].

Загальний обсяг створених з використанням викладеної технології онлайнових ресурсів бібліотеки становить 2,5 GB. З них 70% припадає на каталоги, картотеки та бази даних, 30% – на фонд електронних документів. В останньому переважають автореферати дисертацій (16%), комп'ютерні версії книг і статей займають, відповідно, 6% і 8%.

Для порівняння обсягів онлайнових Інтернет-ресурсів НБУВ і провідних бібліотек СНД наведено в табл. 1 (дані станом на липень 2002 р.).

Наведені кількісні показники в табл. 1 свідчать про ефективність запропонованого принципу формування онлайнових інформаційних ресурсів, який дозволив НБУВ створити універсальний у видовому (книги, статті, автореферати дисертацій, препринти) та тематичному (всі галузі знання) аспектах фонд наукових електронних документів обсягом 12 тис. файлів. Лише ДПНТБ Росії, що з 1994 р. кумулює комп'ютерні версії всіх своїх видань, має подібний за обсягом (але не за тематикою) ресурсів результат.

З 1998 р. наявні онлайнові ресурси Бібліотеки надаються користувачам (Інтернет-адреса сайту НБУВ – <http://www.nbuv.gov.ua/>). Сайт зареєстровано в найбільших українських, російських і світових пошукових системах та каталогах Інтернет (Asearch, Мета, Апорт, Yandex, All the Web, Google тощо). За даними української пошукової системи Asearch, він входить до числа

100 найбільш популярних вітчизняних сайтів (у липні 2002 р. посідав 47-у позицію). Щодо його послугами користується 600–700 абонентів з унікальними Інтернет-адресами (хостів). Індекс цитування сайту в Інтернет останнім часом за даними пошукових систем All the Web і Google (США) та Yandex (Росія) становив, відповідно, 974, 588 і 226. Ці показники є значними для українських сайтів у цілому, але вони поступаються відповідним даним для національних бібліотек країн «великої вісімки»: індекси цитування Російської державної бібліотеки (Москва) згаданими пошуковими системами досягають 6771, 2550 і 950. Таку ситуацію можна пояснити, з одного боку, недостатньою розвиненістю національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, а з іншого – мовним бар'єром (українська мова не є поширеною у світі).

Аналіз інтенсивності використання онлайнових ресурсів Бібліотеки здійснюється шляхом автоматизованого опрацювання log-файлів, які формуються щодня операційною системою сайту. Програма аналізу дозволяє отримувати широкий спектр даних, зокрема кількість виданих файлів, їх загальний обсяг, кількість абонентів (хостів) тощо. Предметом особливої уваги є відповіді сайту про те, що абоненту не надано інформації на його запит. Вони виникають, наприклад, при реорганізації сайту, зокрема у разі переміщення файлів у каталогах, що не може бути оперативно враховано пошуковими системами Інтернет (певним аналогом такої ситуації у книгосховищі можна розглядати заставку документа). Тому надалі в разі переміщення файлів вони зберігаються упродовж одного року ще й за старими адресами.

У процесі аналізу виявляються також документи підвищеного попиту. Найбільш рейтинговими є пошукові меню електронних каталогів, реферативної бази даних і фонду електронних документів – абоненти здійснюють щодня 2–3 тис. пошуків. З повнотекстових документів особливим попитом користуються матеріали з комп'ютерних технологій, а також автореферати дисертацій з усіх наукових спеціальностей.

У цілому моніторинг використання онлайнових ресурсів дозволяє отримати широкий спектр даних для прийняття обґрунтованих рішень щодо покращання інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів. Його організацію можна вважати аналогом введення зворотного зв'язку в автоматизованій системі, що надає їй якісно нових властивостей і, зокрема, створює передумови для інтелектуалізації пошукових процесів.

Нижче у табл. 2 наведено інтегровані показники інтенсивності використання онлайнових ресурсів НБУВ за останні роки (поквартально).

Як свідчать дані табл. 2, за кількістю відвідувань сайт вийшов на рівень найбільших залів обслуговування читачів у книгозбірні (150 тис. за рік), а за кількістю наданих абонентам файлів (3,5 млн) він наближається до рівня документовидачі Бібліотеки в цілому.

Інший аспект інтенсивності використання онлайнових ресурсів НБУВ розкриває наведений погодинний графік завантаження сайту 15 травня 2002 р. На ньому за 100% прийнято максимальну кількість файлів, пере-

Таблиця 1

Онлайнові Інтернет-ресурси провідних бібліотек СНД

Бібліотека	Електронні каталоги	Електронні картотеки	Реферативні бази даних	Повні тексти
НБУВ	170 тис. записів (з 1994 р.)	2 млн записів (з 1980 р.)	65 тис. записів (з 1998 р.)	12 тис. текстів (з 1994 р.)
Національна парламентська бібліотека України	110 тис. записів (з 1995 р.)	200 тис. записів (з 1995 р.)	—	—
Російська державна бібліотека (Москва)	900 тис. записів (з 1994 р.)	100 тис. записів (з 1990 р.)	—	окремі публікації Бібліотеки
Російська національна бібліотека (Санкт-Петербург)	400 тис. записів та Image-копія генерального алфавітного каталогу	—	—	окремі публікації Бібліотеки
ДПНТБ Росії (Москва)	300 тис. записів (з 1992 р.)	600 тис. записів (з 1990 р.)	—	публікації Бібліотеки з 1994 р.
Наукова бібліотека МДУ (Москва)	230 тис. записів (з 1992 р.)	—	—	—
ВДБЛ (Москва)	130 тис. записів (з 1997 р.)	—	—	окремі публікації Бібліотеки
Бібліотека з природничих наук РАН (Москва)	100 тис. записів (з 1992 р.)	система «Наука Росії»	—	—

Таблиця 2

Використання онлайнових інформаційних ресурсів НБУВ за добу

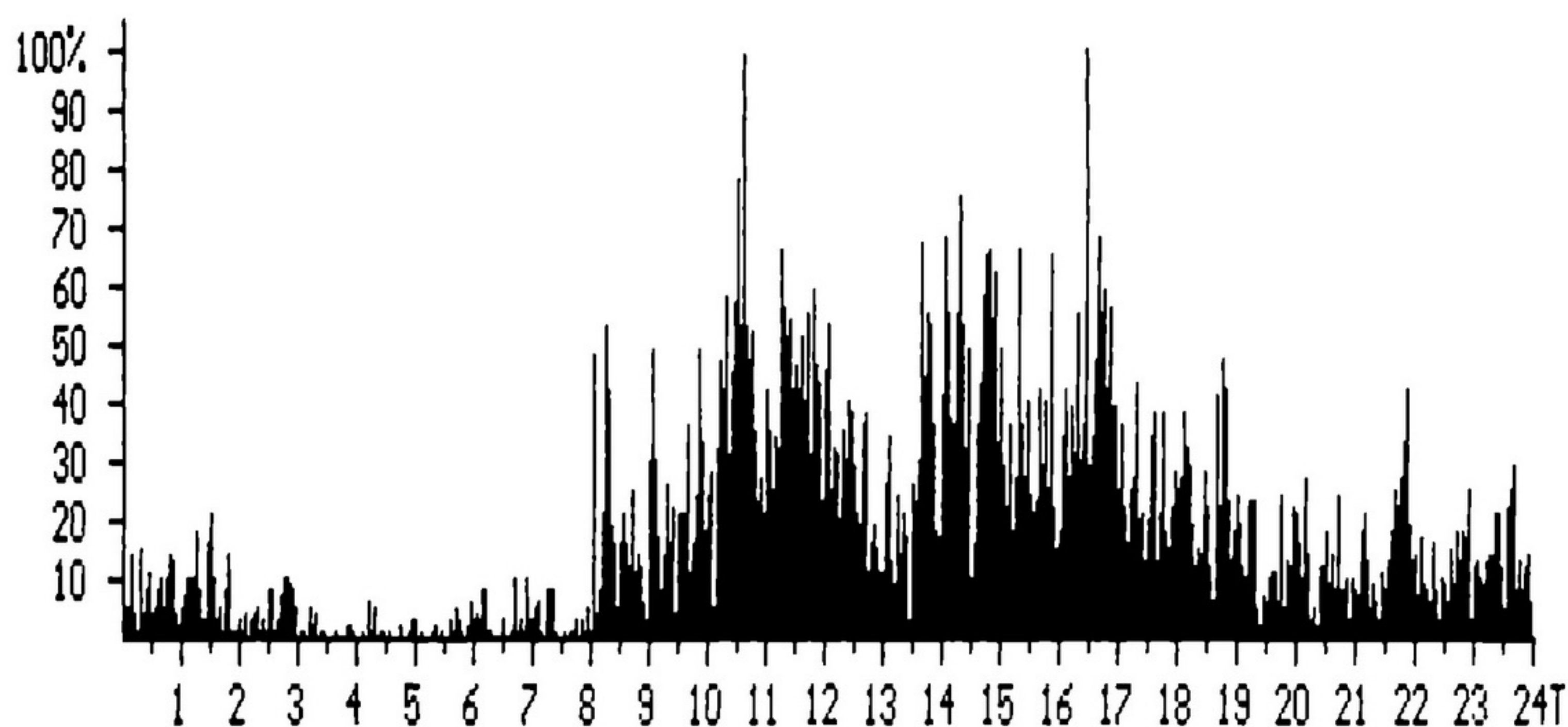
Параметр	Дата									
	2000 р. (квартал)				2001 р. (квартал)				2002 р. (квартал)	
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II
Видано файлів (тис.)	2,9	5,3	3,2	7,1	8	8,3	4,3	9,9	9,2	12
Обсяг файлів (МВ)	16	32	16	40	40	51	26	72	67	85
Кількість абонентів (хостів)	190	240	150	310	360	470	260	530	550	700

даних користувачам упродовж 3 хвилин (вона досягає 150). З графіка видно, що ресурси сайту надаються абонентам в основному з 8 до 19 години, у нічний час вони майже не використовуються. Це означає, що основні споживачі інформації знаходяться в українському сегменті Інтернет.

Доступ до онлайнових ресурсів Бібліотеки підтримується безоплатною ліцензійною системою CDS/ISIS, доповненою спеціальною компонентою WWW-IRBIS. CDS/ISIS у першому наближенні можна розглядати як спеціалізовану систему керування базами даних, яка орієнтована на побудову автоматизованих інформаційних систем бібліотек, архівів і музеїв. Вона розроблена, розвивається та розповсюджується ЮНЕСКО і є однією з найбільш поширених систем комп'ютерної обробки структурованих нечислових інформаційних масивів: сьогодні вона використовується в 20 тис. організацій 80 країн світу. WWW-IRBIS – спеціалізована компонента, призначена для доступу користувачів у Інтернет- та Інтранет-

мережах до бібліографічних баз даних, які підтримуються програмною системою CDS/ISIS. Згадана компонента входить до складу системи автоматизації бібліотек IRBIS, розробленої ДПНТБ Росії.

Онлайнові ресурси НБУВ сьогодні знаходяться на Інтернет-сервері, реалізованому на базі комп'ютера Pentium III з такими основними параметрами: тактова частота процесора – 500 MHz, обсяг оперативної пам'яті – 128 MB, обсяг дискової пам'яті – 20 GB. Модернізація апаратної бази сервера, тобто перехід на більш потужний комп'ютер, здійснюється кожні три роки. При цьому попередня модель сервера переводиться в режим «холодного» резерву, на якому щотижня актуалізуються всі інформаційні ресурси. Страхова копія онлайнових ресурсів зберігається на компакт-дисках, дані на яких перезаписуються щомісяця. Така двоступенева система резервування дає змогу оперативно поновити інформаційне обслуговування користувачів у разі тимчасової втрати працездатності основного Інтернет-сервера й зберег-

Погодинний графік завантаження сайту НБУВ (15. 05. 2002)

ти та відновити накопичені Бібліотекою електронні ресурси у разі виникнення аварійних ситуацій.

* * *

Отже, онлайнові ресурси, їх обсяг, видова та тематична структура – інтегрований показник діяльності бібліотек з впровадження комп'ютерних технологій і трансформації з пасивних сховищ книжкових зібрань на паперових носіях у активних розповсюджувачів наукової й соціально значущої інформації.

В основу правових, організаційних та інформаційно-технологічних засад формування фондів електронних документів у бібліотеках доцільно покласти принцип зацікавленості індивідуальних і колективних авторів у доведенні до світової спільноти результатів своїх інтелектуальних напрацювань.

Безпосередньо в бібліотеці процеси формування всіх складових онлайн-ресурсів (каталогів і картотек, реферативної бази даних, фонду електронних документів) повинні складати технологічний конвеєр, у якому передбачається послідовне доповнення та розширення інформаційних ресурсів, створених на попередніх етапах.

Інтенсивність використання онлайн-ресурсів значно перевищує обіг документів на паперових носіях, оскільки вони забезпечують оперативний доступ до джерел інформації для всіх користувачів незалежно від їх місцезнаходження й у будь-який час. З розвитком в Україні комп'ютерних мереж роль онлайн-ресурсів бібліотек зростатиме.

Моніторинг використання онлайн-ресурсів – невід'ємний елемент системи інформаційного обслуговування абонентів, на основі якого здійснюється прийняття обґрунтованих рішень щодо оптимізації функціонування цієї системи в цілому. Організацію моніторингу слід розглядати як введення зворотного зв'язку в автоматизованій системі, що надає їй якісно нових властивостей.

Література

1. Каспарова Н. Н. Библиографическое описание электронных ресурсов в России: национальные аспекты в контексте международного опыта // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : Матер. междунар. конф. «Крым-99». – Симферополь: Таврида, 1999. – Т. 1. – С. 304–305.
2. Костенко Л. Й. Проблеми формування електронних бібліотек в Україні // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація : Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 1. – К., 1998. – С. 220–228.
3. Костенко Л. И., Сорока М. Б. Функции и статус библиотеки информационного общества // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : 9-я междунар. конф. «Крым-2002» : Матер. конф. – М., 2002. – Т. 2. – С. 743–746.
4. Кузьмин Е. И. Библиотеки России на рубеже тысячелетий. Государственная политика и управление библиотечным делом: смена парадигмы. – М. : Либерия, 1999. – 224 с.
5. Лозниця А. С. Інструментальні засоби автоматизації наукових бібліотек на основі концепції електронного каталогу // Бібл. вісн. – 1995. – № 1. – С. 4–8.
6. Національна система електронних бібліотек / А. О. Чекармарьов, Л. Й. Костенко, Т. П. Павлуша / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – 50 с.
7. Павлуша І. А. Електронні бібліотеки: системний підхід до формування фондів // Бібл. вісн. – 2000. – № 2. – С. 16–19.
8. Сорока М. Б. Національна система реферування української наукової літератури / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К.: НБУВ, 2002. – 209 с.
9. Bibliotheca universalis a G-7 global information society pilot project [Electronic resource]. – Way of access: URL: <http://www.bl.uk/gabriel/bibliotheca-universalis/>. – Title from the screen.
10. Digital Library Initiative [Electronic resource]. – Way of access: URL: <http://www.dli2.nsf.gov/>. – Title from the screen.

Концепція онлайнного бібліотечного сервісу*

Розглянуто теоретичні питання надання бібліотечних послуг в онлайнному режимі та побудована цілісна концепція цього виду бібліотечного сервісу. Подано технологію ОБС, детально розглянуто кожен з технологічних процесів ОБС, проаналізовано етапи та процеси реалізації ОБС.

Технологія ОБС

ОБС має ряд важливих ознак, які відрізняють його від інших видів бібліотечного сервісу. В першу чергу це технологічні відмінності. Технологія бібліотечного сервісу являє собою сукупність бібліотечних процесів та операцій, що направлені на задоволення інформаційних потреб користувачів. Умовно таку технологію можна розділити на три групи процесів:

- процеси підготовки до реалізації сервісу;
- процеси реалізації сервісу;
- процеси аналізу реалізованого сервісу.

Процеси підготовки формують дані для реалізації сервісу, а аналіз сервісу проходить на основі даних процесів реалізації сервісу. Така технологія забезпечує планованість та реалізації сервісу.

На вході ми маємо працю бібліотекарів, а на виході – результат праці та дані статистичного характеру. Але така технологія не забезпечує адаптованість реалізації сервісу, дані аналізу не враховуються при підготовці. Це технологічна лінія реалізації сервісу.

Адаптивна технологія інша. Виконуються ті ж самі процеси: «підготовка – реалізація – аналіз», але не у формі лінії, а у формі циклу. Отже маємо цілісний технологічний цикл адаптивного бібліотечного сервісу:

Цей цикл забезпечує самовдосконалення технології бібліотечного сервісу шляхом зворотного зв'язку. Звісно, використання адаптивної технології можливе не лише у ОБС. Така схема цілком вірна і для традиційного бібліотечного сервісу. Але, коли ми говоримо про роботу комп'ютерної системи, зворотний зв'язок набуває особли-

вої актуальності. Комп'ютерна система зворотного зв'язку – це система, здатна до саморозвитку, тобто інтелектуалізації, отже така система працюватиме не лише над реалізацією ОБС, а й над покращенням власної діяльності.

Тому, хоча схема технологічного циклу, приведена вище, однакова по формі як для традиційного, так і для онлайнного бібліотечного сервісу, проте, технологія ОБС має суттєві відмінності у змісті процесів. Перш за все, як уже вказувалося, це пов'язано з тим, що ОБС презентується користувачам не людиною, а машиною. Бібліотекар не спілкується з користувачами безпосередньо – процес реалізації ОБС проходить без людського втручання. У зв'язку з цим значно зростають вимоги до процесів підготовки до ОБС та аналізу ОБС.

Розглянемо розгорнуту схему технологічних процесів ОБС (див. табл. 1).

1. Підготовка до ОБС.

1.1. Попередня підготовка.

Попередня підготовка є актом створення служби ОБС та розробки системи ОБС, це є одноразовий процес, який закінчується запуском системи ОБС.

Процедури, які виконуються в цьому процесі:

1. Зовнішній аналіз:

- аналіз інформаційних потреб суспільства (інформаційного попиту);
- аналіз ситуації на ринку інформаційних послуг (інформаційної пропозиції);
- аналіз соціокультурних та інших обставин.

2. Внутрішній аналіз:

- аналіз ресурсних можливостей установи:
 - а) технічних;
 - б) інформаційних;
 - в) кадрових;
 - г) економічних;
- аналіз власної діяльності.

3. Прийняття рішення щодо доцільності надання онлайнних бібліотечних послуг. Позитивне рішення приймається, якщо зовнішній та внутрішній аналіз доводить, що установа здатна заповнити існуючу «вільну нішу» на ринку інформаційного сервісу.

4. Стратегічне планування та затвердження проекту ОБС згідно з результатами зовнішнього та внутрішнього аналізу:

- формулювання стратегічних завдань служби, основних цілей та напрямків її діяльності;

Соловяненко Денис Володимирович, аспірант НБУВ.

* Закінчення. Початок див. № 5, 2002 р.

Таблиця 1

Технологічні процеси онлайнного бібліотечного сервісу (ОБС)

Процеси		Процедури									
Підготовка до ОБС	Попередня підготовка	1. Зовнішній аналіз: аналіз інформаційної пропозиції, соціокультурних та інших обставин	2. Внутрішній аналіз: аналіз власних ресурсів та діяльності	3. Прийняття рішення щодо доцільності надання онлайнних бібліотечних послуг	4. Стратегічне планування та затвердження проекту ОБС згідно з результатами зовнішнього та внутрішнього аналізу	5. Створення служби ОБС: виділення приміщень, створення інфраструктури виконавців та матеріальної інфраструктури, підготовка АРМ	6. Практична розробка системи ОБС: розробка архітектурних компонентів системи, банків та баз даних, написання пошукових програм, програм автоматизованої роботи з користувачами та програм побору статистики, написання електронної публікації	1. Запуск проекту: надання доступу до системи ОБС, рекламна та маркетингова підтримка			
	Поточна підготовка	1. Реєстрація користувачів	2. Оновлення інтерфейсу системи	3. Технічна підтримка сервера ОБС та сервера баз даних	4. Удосконалення АРМ адміністраторів та інших працівників служби	5. Підбір документних ресурсів для БД та БД сервера баз даних	6. Наповнення БД та БД сервера баз даних	7. Розробка комунікаційних ресурсів системи ОБС	8. Розробка сервісних документних та комунікаційних ресурсів сервера ОБС та сервера баз даних	9. Оптимізація роботи БД та БД серверів	
Реалізація ОБС		1. Прийняття запиту	2. Декодування запиту	3. Ідентифікація предмета запиту	4. Перевірка прав доступу до об'єкта запиту	5. Виконання запиту: пошук інформації, переклад тексту, довідка, тощо	6. Формулювання відповіді	7. Надання клієнту користувача доступу до відповіді	8. Фіксація наданих послуг та відмов		
Аналіз ОБС		1. Самоаналіз продуктивності роботи сервера ОБС та сервера баз даних	2. Поточний аналіз надання послуг: самоаналіз та замовлення соціологічних досліджень іншим організаціям	3. Порівняння показників надання бібліотечних послуг із показниками, що визначаються планом ОБС	4. Розрахунок ефективності роботи служби ОБС	5. Стратегічне планування та моделювання подальшої роботи служби ОБС					

- планування шляхів та засобів реалізації проекту: затвердження частки ресурсів, які установа планує надати у розпорядження служби ОБС;
- розрахунок обсягів витрат, пошук та затвердження джерел фінансування проекту;

- визначення інформаційних елементів проекту:
 - контентна спрямованість послуг (кількість, якість, тематика, мова, цільове призначення);
 - форма представлення інформації;
 - види інформаційного сервісу (за предметом потреби¹):

□ документний сервіс – доступ до БнД та БД електронних документів (текстова, графічна та мультимедійна інформація);

□ документографічний сервіс – доступ до бібліографічних та вебліографічних БнД та БД;

□ комунікаційний сервіс – доступ до комунікаційних інформаційних ресурсів: консультаційні, перекладацькі, навігаційні, навчальні та інші сервіси;

- критерії оцінки інформації, згідно яких приймається рішення про включення/виключення інформації.

5. Створення служби ОБС:

- виділення приміщень для роботи служби ОБС;
- створення інфраструктури виконавців, яка включає не лише працівників служби ОБС. Виконанням ОБС повинен займатись увесь штат бібліотеки. До компетенції служби ОБС входять лише ті обов'язки, які безпосередньо пов'язані з наданням сервісу (адміністрація СОБС). Далі подається вся інфраструктура виконавців, незалежно від відділів-виконавців:

а) адміністративне керівництво;

б) технічні виконавці:

- постачальники та адміністратори апаратного, комунікаційного та програмного забезпечення;
- розробники та адміністратори спеціальних програмних засобів системи ОБС;
- розробники та адміністратори БнД та БД серверу баз даних (СБД) (загальнобібліотечні БнД та БД);
- розробники та адміністратори «рідних» БнД та БД СОБС;
- Веб-майстри (дизайнери, художники та програмісти);

в) бібліотечні виконавці:

- комплектатори;
- каталогізатори;
- систематизатори та предметизатори;
- бібліографи;
- сервісний персонал;
- редактори, видавці та науковці;

г) виконавці рекламної та маркетингової підтримки:

- створення матеріальної інфраструктури:

- а) створення фонду оплати праці виконавців;
- б) придбання технічного обладнання (адміністративного домену служби ОБС):

1. Сервери – комп'ютери серверної модифікації з великими об'ємами пам'яті та обчислювальними потужностями:

а) СОБС для розміщення системи ОБС та додаткових компонентів;

б) СБД для розміщення БнД та БД².

2. Канал Інтернет – виділена лінія, здатна забезпечувати постійний, надійний та швидкісний зв'язок сервера з Інтернетом.

3. Сукупність комп'ютерів, локальних мереж, додаткових каналів Інтернет та периферійного обладнання для адміністрування роботи СОБС, СБД та системи ОБС:

в) придбання меблів та додаткового обладнання;

г) придбання витратних матеріалів для роботи служби ОБС;

- підготовка АРМ адміністраторів та інших працівників служби.

6. Практична розробка системи ОБС:

- розробка архітектурних компонентів системи;
- створення БнД та БД системи;
- написання пошукових програм;
- написання програм інтерактивної взаємодії з користувачами системи;
- розробка шлюзу для доступу до БнД та БД СБД;
- розробка та написання модулів по збору та обробці статистичної інформації;
- розробка інтерфейсу системи, написання електронної публікації (Веб-сайту, Веб-презентації або Веб-порталу);
- створення додаткових компонентів системи, які затверджено проектом ОБС (див. Процедуру 4 цього процесу).

7. Запуск проекту:

- надання доступу до системи ОБС шляхом розміщення системи у локальній та/або глобальній комп'ютерній мережі (Інтранет та/або Інтернет) – отримання доменної адреси (DNS);
- рекламна та маркетингова підтримка системи ОБС.

І. II. Поточна підготовка.

Процедури, які виконуються в цьому процесі:

1. Реєстрація користувачів.

Хоча реєстрація користувачів не є обов'язковою процедурою цього процесу, проте вона є важливою для:

- контролю за доступом користувачів до ресурсів з обмеженими правами доступу;
- ведення статистики надання послуг різним категоріям користувачів;
- персоніфікації обслуговування;
- надання т. зв. «постійно діючих» послуг;

¹ Поділ на основі розподілу електронних ресурсів на документні та комунікаційні. Детальніше див. Процедуру 7 процесу Поточна підготовка.

² Детальніше про СОБД див. у № 5, 2002 р.

– введення онлайнних платних послуг.

Реєстрація може бути двох типів:

– ручна – користувач заповнює реєстраційну форму при першому відвіданні сайту, після чого він отримує ID (логін) та Password (пароль), які вводяться при кожній реєстрації на сайті. Такий вид реєстрації пов'язаний зі створенням на СОБС місця (account) для кожного користувача;

– машинна – користувач заповнює реєстраційну форму при першому відвіданні сайту, після чого при кожному наступному відвіданні сайту реєстрація проходить автоматично, шляхом ідентифікації СОБС його IP-адреси.

Доцільним є поєднання цих двох типів реєстрації, оскільки у першому випадку система отримує дані про користувача, випускаючи при цьому дані про комп'ютер, із якого він заходить на сайт. У другому випадку зареєстрованим стає не користувач, а його комп'ютер (IP-адреса), що призводить до великої кількості помилок, до того ж обмежує користувача у виборі комп'ютера, із якого він може зайти на сайт. Проте, якщо персоналіфікація обслуговування реалізується за допомогою використання елементів Cookie, і при цьому служба ОБС не планує зберігати їх на своєму сервері, другий тип реєстрації є обов'язковим.

Це єдина процедура процесу Поточної підготовки, яка може проходити без людського втручання з боку бібліотеки. Але оскільки ця процедура не має суттєвого впливу на процес Реалізації ОБС, тобто зміст та форма самого сервісу залишаються незмінними, ця процедура була включена до процесу Поточної підготовки ОБС. До того ж у деяких випадках допустимим є людське втручання у хід виконання цієї процедури. Прикладом може бути випадок, коли користувач отримує логін та пароль не при відвіданні сайту, а при відвіданні бібліотеки особисто від бібліотекаря.

2. Оновлення інтерфейсу системи ОБС.

Періодичне оновлення інтерфейсу системи – обов'язкова процедура адміністрування успішної системи в Інтернеті, завданням якої є підвищення ергономічності та інформативності системи. Маркетингові дослідження з цього питання наводять різні показники оновлюваності, що є доцільною, тому служба ОБС повинна сама визначати, як часто повинен оновлюватись інтерфейс системи, керуючись при цьому об'єктивними джерелами (проведення соціологічних досліджень, аналіз статистичних даних тощо). Оновлення інтерфейсу не повинно бути повною його зміною. При зміні основної ідеї системи ОБС, оновлення повинно проходити поступово, не допускаючи несподіваних для користувачів змін в ідеології системи. Нехтування цим правилом може відвернути постійних користувачів та суттєво знизити показники відвідуваності системи ОБС.

3. Технічна підтримка СОБС та СБД містить підтримку та вдосконалення:

- апаратного забезпечення;
- комунікаційного обладнання;
- програмного забезпечення;

– спеціалізованих програмних модулів системи (пошукові, лінгвістичні тощо).

4. Удосконалення АРМ адміністраторів та інших працівників служби (меблі, безпека праці, виробничий комфорт та ін.).

5. Підбір документних ресурсів для БнД та БД СБД:

- оцифровка ресурсів на традиційних носіях:
 - а) сканування або ручне введення текстових матеріалів на паперових носіях та мікроносіях;
 - б) сканування графічних матеріалів;
 - в) оцифровка відео- та звукових матеріалів за допомогою кодеків (кодер/декодер);
- пошук в Інтернеті електронних ресурсів;
- отримання електронних ресурсів від фізичних та/або юридичних осіб;
- створення власних електронних ресурсів.

6. Наповнення БнД та БД СБД:

- наповнення повнотекстових БнД та БД електронними копіями ресурсів;
- наповнення бібліографічних та вебліографічних БнД та БД (каталогізація, анотування, реферування, рецензування);
- наповнення БнД та БД мультимедіа-ресурсами;
- наповнення Інтернет-архівів гіпертекстовими або гіпермедійними сторінками, Веб-сайтами та Веб-презентаціями;
- наповнення фактографічних БнД та БД довідковою, консультаційною та іншою інформацією.

7. Розробка комунікаційних ресурсів системи ОБС.

Комунікаційний ресурс – це ресурс, звернення до якого викликано потребою у комунікації (комунікаційною потребою), на відміну від документних ресурсів, звернення до яких зумовлено потребою у документі (документною потребою). Комунікаційні ресурси є засобом комунікації (отримання та передача інформації), документні ресурси – засіб отримання інформації. Комунікаційні ресурси можуть утворювати документні ресурси. Наприклад, протокол Інтернет-конференції, дані Інтернет-форуму або записи гостьової книги сайту. Документні ресурси можуть включати комунікаційні ресурси. Наприклад, повнотекстовий документ, який містить поле для відгуків читачів.

Розробка комунікаційних ресурсів – це творчий процес, який включає в себе наступні елементи.

Розробка ідеї ресурсу.

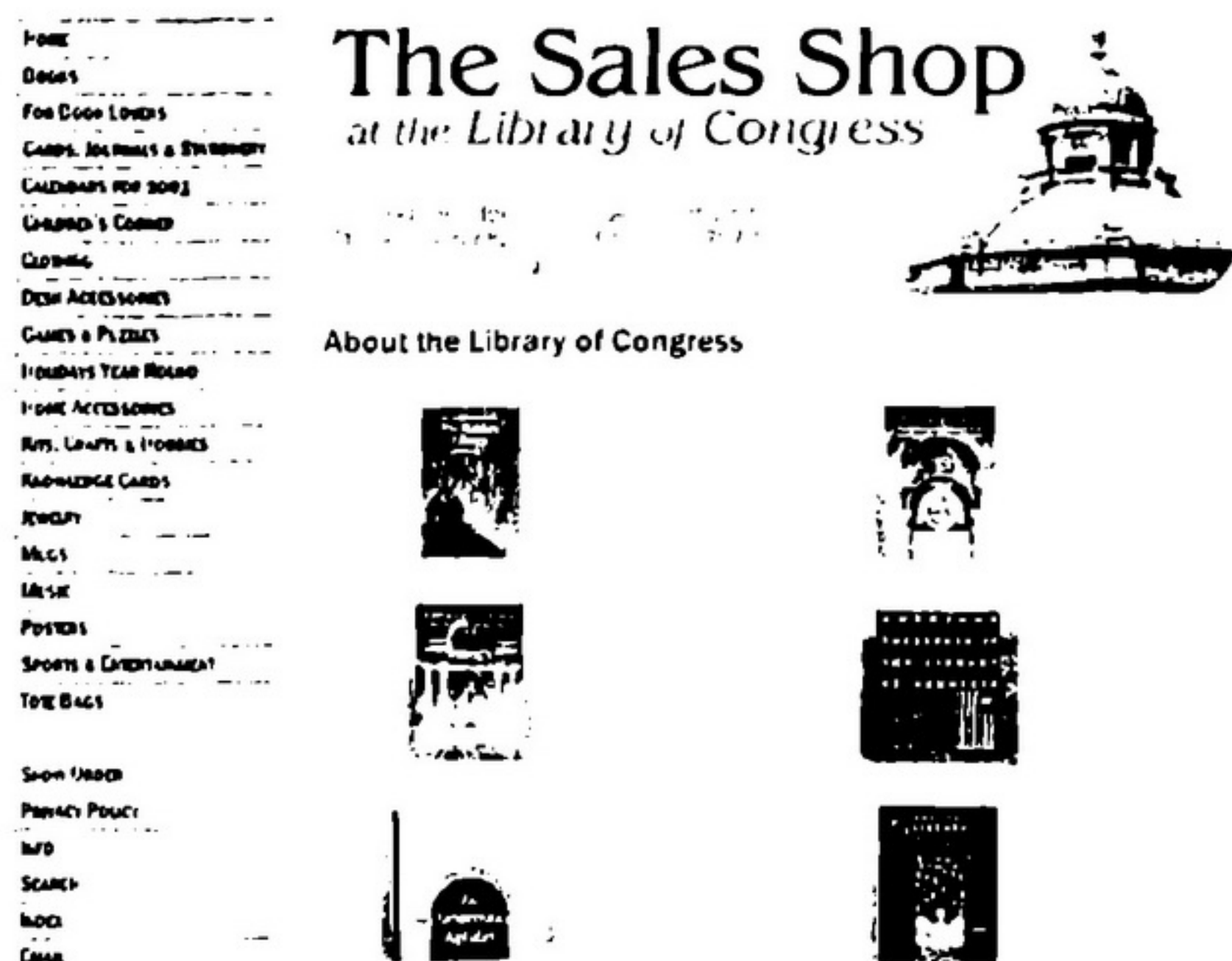
Визначення цільового призначення: мети та конкретних завдань ресурсу.

Визначення аудиторії ресурсу: його тематики, освітніх, фахових, вікових та інших ознак майбутніх користувачів, характер спілкування та мова.

Вибір форми ресурсу:

✓ телеконференція – конференція, учасники якої в реальному мавштабі часу взаємодіють між собою засобами комп'ютерної мережі. Телеконференція може проводитись у будь-якому форматі обміну даними:

- а) конференція у текстовому форматі (учасники

Книжки про Бібліотеку Конгресу, виставлені на продаж в інтерактивному магазині Бібліотеки Конгресу
<http://www.locstore.com/ablibofcon.html>

✓ короткострокові (від декількох годин до декількох тижнів) – такі ресурси створюються в рамках пілотних проектів, для попереднього визначення рейтингу популярності серед користувачів ресурсів даного типу, а також із метою швидкого реагування на ті чи інші події у суспільному житті. Розробляються швидко, тому можуть не мати достатнього творчого та стилістичного оформлення. Інший варіант, коли ресурс було створено для надання користувачам можливості спілкування з певною особою, тоді «тривалість життя» обмежена часом, який ця особа виділяє для проведення спілкування;

✓ довгострокові – такі ресурси створюються для тривалого спілкування користувачів із певної теми чи проблеми, для вирішення риторичних питань, усталення різних точок зору. Для таких ресурсів зростають вимоги до творчого, технічного та стилістичного оформлення, оскільки вони презентують діяльність служби ОБС протягом тривалого часу;

✓ постійні – такі ресурси створюються як постійні сервіси служби ОБС і повинні розроблятися з особливою старанністю. Вони періодично оновлюються (інтерфейс) та вдосконалюються (додаються додаткові можливості та виправляються збої у роботі). Система ОБС сама представляє собою комунікаційний ресурс із постійною тривалістю життя, оскільки вона повинна включати в себе хоча б один комунікаційний ресурс (наприклад, гостьову книгу).

Визначення виконавців ресурсу.

Проведення рекламної та маркетингової підтримки ресурсу.

8. Розробка сервісних документних та комунікаційних ресурсів СОБС та СБД.

Під сервісними ресурсами розуміються ті ресурси, які створені щоб допомогти користувачам при роботі з системою ОБС та/або при роботі з бібліотекою, яка адмініструє цю систему. Такими ресурсами можуть бути як гіпертекстові, так і гіпермедійні документи з можли-

вістю зворотного зв'язку або без неї. Усі вони повинні створюватись у єдиній сукупності, бути взаємопов'язаними та якомога зручнішими у користуванні.

Вимоги до сервісних ресурсів:

- простота викладу, доступність;
- інформативність;
- ергономічність;
- комплексний характер.

Сервісні ресурси можуть бути двох типів:

● статичні – ресурси, зміст яких оновлюється лише у випадках кардинальних змін у роботі бібліотеки (адреса бібліотеки, режим роботи, відділи, основні сервіси, історія бібліотеки);

● динамічні – ресурси, зміст яких періодично оновлюється (новини, найбільш часті запитання, карта сайту).

Види сервісних ресурсів:

- ☐ гостьова сторінка бібліотеки з основними відомостями про неї;
- ☐ канал новин;
- ☐ гостьова книга сайту (із відгуками відомих людей та звичайних користувачів);
- ☐ карта сайту;
- ☐ віртуальний тур по бібліотеці;
- ☐ віртуальний музей бібліотеки;
- ☐ гіпертекстова (гіпермедійна) сторінка про історію бібліотеки;
- ☐ віртуальний консультант (консультації, щодо використання сервісів сайту);
- ☐ віртуальний довідник (відповіді на питання, щодо роз'яснення незрозумілої бібліотечної та технічної термінології);
- ☐ сторінка основ бібліотечно-бібліографічних знань (режими та принципи пошуку інформації);
- ☐ сторінка вакансій на роботу;
- ☐ правила Інтернет-безпеки;
- ☐ сторінка бібліотекаря (обмін досвідом, запрошення до співпраці).

9. Оптимізація роботи БнД та БД СОБС та СБД.

✓ Самооптимізація. Ця процедура пов'язана з роботою модуля оптимізації системи ОБС. Вона виконується скремблерами – програмними процесами, які збирають інформацію з БД та про БД, аналізують її та, при необхідності, коригують фізичну структуру БД. Скремблери працюють безперервно, і в залежності від даних про навантаження на той чи інший компонент серверу, вони можуть змінювати внутрішню структуру серверів, підвищуючи швидкість дії системи – тобто проводити її оптимізацію.

✓ Адміністративна оптимізація. Оптимізація може проводитись також і адміністратором серверу. Однак, адміністратор не обмежений лише фізичною структурою серверу, він може змінити також і логічну структуру сервера в цілому або будь-якого її компоненту.

II. Реалізація ОБС.

Цей технологічний процес є визначальним для ОБС.

У залежності від наявності людського втручання у хід

виконання процедур цього процесу бібліотечний сервіс поділяється на:

◆ Традиційний – усі процедури виконуються людиною. Користувач та бібліотекар спілкуються без допомоги комп'ютерної системи. Є типовим у неавтоматизованих бібліотеках.

◆ Змішаний – частина процедур виконується людиною, інша – комп'ютером. Реалізується за допомогою комп'ютерної системи, поєднаної або не поєднаної з комп'ютерною мережею. Є найбільш типовим в автоматизованих бібліотеках. Наприклад, користувач замовляє літературу у електронному каталозі бібліотеки (через Інтернет або безпосередньо у бібліотеці), після чого він отримує замовлену літературу у читальному залі або на абонементі бібліотеки. Іншим типовим прикладом цього виду сервісу є випадки, коли користувач через Інтернет подає запит бібліотеці, людина-бібліотекар виконує цей запит, після чого читач отримує відповідь через Інтернет електронною поштою.

◆ Машинний – усі процедури виконуються комп'ютером, який може бути поєднаним або не поєднаним з іншими комп'ютерами. Людина не втручається у хід виконання запиту. Будь-який ОБС є машинним бібліотечним сервісом, але не кожний машинний бібліотечний сервіс є ОБС. Не можна назвати машинний бібліотечний сервіс ОБС у випадках взаємодії користувача з БД в архітектурі «файл/сервер», коли людське втручання у виконання запиту відсутнє, але користувач не може звернутись до ресурсу, який зайнятий іншим користувачем, при цьому є порушення діалогового режиму взаємодії (виконання запиту не у реальному часі). Така ж взаємодія, але у архітектурі «клієнт/сервер», коли користувач може звернутись до будь-якого ресурсу, що є наявний на сервері, незалежно від того, чи користується ним зараз інший користувач, буде являти собою ОБС.

Процедури, які виконуються в цьому процесі⁴:

1. Прийняття запиту.
2. Декодування запиту.
3. Ідентифікація предмета запиту.
4. Перевірка прав доступу до об'єкта запиту.
5. Виконання запиту.
6. Формулювання відповіді.
7. Надання клієнту користувача доступу до відповіді.
8. Фіксація наданих послуг та відмов.

III. Аналіз ОБС.

Аналіз ОБС є заключним процесом технології ОБС, оскільки ОБС, як і інший адаптивний бібліотечний сервіс, є циклічною діяльністю. Цей процес передуює процесу підготовки до ОБС (поточної підготовки) і формує дані, на основі яких і здійснюється поточна підготовка.

Процедури, які виконуються в цьому процесі:

1. Самоаналіз продуктивності роботи СОБС та СБД.
- Ця процедура формує дані для проведення оптимі-

зації роботи серверів. Виконується модулем оптимізації без людського втручання. Сканується навантаження різних БД та БД серверів по часу, тривалості та каналу доступу. У процесі такого аналізу, наприклад, модуль може зробити висновок, щодо доцільності оптимізації БД у нічний час (коли бібліотека зачинена, тобто трафік більш низький).

2. Поточний аналіз надання послуг.

– Самоаналіз служби ОБС включає:

- ◆ аналіз текстових даних (електронної пошти від користувачів, гостьових книг, звітів працівників служби);
- ◆ аналіз статистики роботи системи ОБС та персоналу служби;
- ◆ проведення власних соціологічних досліджень в електронній та/або традиційній формі (анкетування та інтерв'ювання).

– Замовлення соціологічних досліджень іншим організаціям.

3. Порівняння показників надання бібліотечних послуг із показниками, що визначаються планом ОБС, який був затверджений у процесі підготовки до ОБС (див. Процедуру 4 процесу Попередня підготовка).

4. Розрахунок ефективності роботи служби ОБС.

5. Стратегічне планування та моделювання подальшої роботи служби ОБС.

Стратегічний план роботи служби ОБС повинен оновлюватись кожні 2–3 роки (нормальний період для аналізу виконання стратегічних цілей служби ОБС). При цьому слід враховувати збалансованість глобальних та локальних аспектів: якщо будуть переважати глобальні аспекти, рішення будуть відірвані від реалій життя. Якщо ж домінувати будуть локальні аспекти, робота служби ОБС буде недалекоглядною та у кінцевому випадку вичерпає себе.

Процедура оновлення стратегічного плану йде згідно стандартних методів планування з повним переглядом усіх пунктів стратегічного плану (див. Процедуру 4 процесу Попередня підготовка).

Реалізація ОБС

Процес реалізації бібліотечного сервісу є актом задоволення потреб користувачів, актом взаємодії бібліотекаря та кінцевого користувача інформації. Це найважливіший процес, заради якого і здійснюється бібліотечний сервіс.

Традиційний бібліотечний сервіс реалізується у режимі «запит-відповідь», тобто користувач згідно своєї потреби формує та подає запит бібліотеці, яка виконує цей запит та надає відповідь згідно до поданого запиту. Схематично такий сервіс буде реалізовуватись в три етапи:

Запит → Виконання запиту → Відповідь

Це все, що є важливим для бібліотеки. Проте, погляд користувача буде дещо ширшим. Для користувача важливою є не сама відповідь, а те, наскільки ця відповідь релевантна його потребі. Тому більш розгорнута схема повинна виглядати так:

⁴ Оскільки цей процес розглядається далі, тут лише перераховано процедури.

Потреба → Запит → Виконання → Відповідь → Задоволення
запиту потреби

Тут ми бачимо вже повний шлях, від виникнення потреби до її задоволення (тобто зникнення). Така схема буде основою у подальшому обговоренні цього питання.

Розглянемо розгорнуту етапну схему реалізації традиційного (та змішаного) бібліотечного сервісу⁵:

I. Етап виникнення потреби.

На цьому етапі користувач усвідомлює потребу, причому потреба усвідомлюється ним як певний необхідний інформаційний зміст. Зміст потреби має декілька складових:

1.1. Предмет потреби.

1. Документна потреба – потреба у інформації, яка зафіксована у певному документі (потреба у першоджерелі або документованому факті).

2. Документнографічна потреба – потреба у інформації про документ (потреба у вторинному документі або метаінформації).

За видом документного носія документнографічна потреба поділяється на:

- а) бібліографічну;
- б) медіографічну;
- в) вебліографічну.

За видом аналітико-синтетичної обробки потреба у:

- а) сигнальній інформації (бібліографічному описі);
- б) реферативній інформації;
- в) рекомендаційній інформації;
- г) перекладі документа.

3. Комунікаційна потреба – потреба в отриманні та/або передачі недокументованої інформації:

За метою потреба у:

- а) спілкуванні (самореалізації);
- б) консультації;
- в) навчанні;
- г) рекреації.

За характером спілкування потреба у:

- а) науковому;
- б) діловому;
- в) творчому;
- г) розважальному.

1.2. Часові та просторові характеристики потреби.

За часовими характеристиками потреба у інформації:

- а) актуальній;
- б) ретроспективній;
- в) перспективній.

За просторовими характеристиками:

Згідно з реальним місцезнаходженням об'єкта потреби:

- ♦ світ у цілому;
- ♦ регіон;
- ♦ країна;
- ♦ область, край;
- ♦ місто;
- ♦ організація.

Згідно з віртуальним місцезнаходженням об'єкта потреби:

- ♦ Інтернет у цілому;
- ♦ мережа;
- ♦ сервер.

1.3. Мовна ознака потреби.

а) потреба в інформації природною мовою із подальшою диференціацією;

б) потреба у інформації штучною мовою із подальшою диференціацією.

1.4. Хронологія потреби.

Для задоволення потреби має дуже велике значення, чи стикався користувач із цією потребою раніше, та якщо стикався, то ким і як ця потреба задовольнялася.

Потреби поділяються на:

- 1) первинну;
- 2) залишкову.

1.5. Галузева ознака потреби полягає у диференціації згідно класифікації галузей знань.

1.6. Ступінь професійної підготовки суб'єкта потреби:

- а) професійна;
- б) аматорська.

II. Етап формування запиту.

На цьому етапі користувач формує запит. Запит – це сформована потреба, тобто на цьому етапі користувач визначає формальні характеристики, необхідні для задоволення потреби. Форма запиту має декілька складових:

1. Суб'єкт подання запиту.

Визначаючи суб'єкта подання запиту, користувач аутентифікується перед бібліотекою.

За складністю суб'єкта запит поділяється на:

- а) індивідуальний;
- б) колективний.

За правами суб'єкта запит від користувача:

- а) зареєстрованого;
- б) незареєстрованого.
- в) зареєстрованого у іншій установі (наприклад, запит по МБА).

2. Суб'єкт формування запиту.

Запит не обов'язково має формуватись кінцевим користувачем інформації. Запити, які подаються до бібліотеки користувачами, являють собою попит на певні послуги, тому бібліотека може керувати цим попитом згідно законів маркетингу. Тут можливі три варіанти:

а) запит подає кінцевий користувач інформації – йде обслуговування інформаційного попиту відповідно до наявної у бібліотеки інформаційної пропозиції;

б) запит формує сама бібліотека – йде формування інформаційного попиту відповідно до наявної у бібліотеки інформаційної пропозиції;

в) запит подає третя особа (фізична або юридична), яка з тих чи інших причин зацікавлена у стимулюванні попиту на певний інформаційний зміст.

Варіанти б та в, в основному, являють собою масову роботу бібліотек (виставки, конференції, семінари), а також рекомендаційні бесіди з кінцевими користувачами інформації.

⁵ Див. таблицю 2а.

3. Форма представлення запиту:

а) документований запит – запит, представлений у письмовій формі або у формі документованого машинчитаного пакета (файлу, частини файлу або групи файлів). Запит є фіксованим, проте іноді такий варіант є занадто бюрократичним;

б) недокументований запит – запит, представлений в усній формі або у формі недокументованого машинчитаного пакета (за допомогою певного комунікаційного ресурсу). Запит не є фіксованим, тому іноді буває складно надати релевантну відповідь на нього.

4. Інформаційно-пошукова мова запиту:

а) запит сформований природною мовою із подальшою диференціацією;

б) запит сформований штучною мовою із подальшою диференціацією.

На відміну від Мовної ознаки потреби (див. вище), ця складова визначає не те, що потрібно користувачеві, а те, що він уже знає про об'єкт своєї потреби. Збіг цих двох складових далеко не завжди обов'язковий. Так, наприклад, користувачеві може бути потрібний шифр книги з певною назвою та автором. Запит буде сформований природною мовою (назва та автор), а відповідь повинна містити штучну мову (шифр).

5. Тривалість запиту:

а) разовий;

б) тривалий;

в) «постійно діючий».

III. Етап виконання запиту.

На цьому етапі бібліотекар виконує запит. Якість виконання запиту залежить від механізмів, які застосовуються при цьому. Обираючи відповідні механізми, бібліотекар визначає здатність виконання запиту:

1. Ресурсно-інформаційна здатність виконання запиту (визначається наявністю необхідного інформаційного змісту у фонді бібліотеки).

2. Професійно-кваліфікаційна здатність виконання запиту (визначається наявністю необхідного кваліфікованого персоналу у штаті бібліотеки).

3. Матеріальна здатність виконання запиту.

Визначається наявністю необхідних коштів у бюджеті бібліотеки (на оплату праці персоналу та додаткові витрати).

4. Технічна здатність виконання запиту.

Визначається наявністю необхідного технічного оснащення у матеріальній інфраструктурі бібліотеки. При виконанні традиційного бібліотечного сервісу ця здатність не завжди є обов'язковою.

IV. Етап надання відповіді.

На цьому етапі бібліотекар надає відповідь користувачу, тобто повністю або частково задовольняє запит користувача. Бібліотекар повинен досягти якомога більшої релевантності між запитом та відповіддю як по формі, так і по змісту. Вимоги до змісту та форми відповіді мають декілька складових:

1. Точність.

2. Вичерпність.

3. Лаконічність.

4. Доступність.

5. Оперативність.

6. Тарифікація.

V. Етап задоволення потреби.

На цьому етапі користувач отримує послугу від бібліотеки, тобто задовольняє свою потребу. Він визначає релевантність між його потребою та наданою послугою (тут послуга розуміється як відповідь або сукупність відповідей). Релевантність визначається за двома ознаками:

1. Змістовна відповідність.

2. Формальна відповідність.

Цей останній етап реалізації обслуговування є дуже важливим з огляду на те, що надання позитивної відповіді – це ще не задоволення потреби, в той час, як обов'язок бібліотеки полягає саме у задоволенні потреб, а не у наданні відповідей.

Отже, традиційний бібліотечний сервіс реалізується у п'ять етапів. Ці етапи можна умовно поділити на три групи:

Бібліотека може безпосередньо керувати сервісною взаємодією лише на бібліотечних етапах. Але опосередкований вплив можливий також на добібліотечних етапах. На етапі формування запиту (у формі навчання або консультації) та на етапі виникнення потреби (у формі пропаганди – формування та стимулювання інформаційного попиту). Єдиний етап, недоступний для бібліотечного впливу – це етап задоволення потреби, оскільки цей етап передбачає аналіз користувачем акту сервісної взаємодії. Отже, бібліотека повинна якомога повніше використовувати свої можливості впливу на процес реалізації сервісу. Перший етап – творчий і майже не підлягає формалізації. Наступні ж три можуть бути повністю формалізовані та алгоритмовані шляхом створення комп'ютерних систем у режимі «запит-відповідь». Якщо такі системи будуть працювати у масштабі реального часу та не будуть вимагати людського втручання, то вивільнені виробничі сили бібліотека зможе спрямувати на ту ділянку роботи, яка важко піддається формалізації (формування та стимулювання інформаційного попиту). Схема реалізації бібліотечного сервісу такою системою – системою ОБС – багато в чому буде схожою з наведеною вище, проте є тут і суттєві відмінності.

Перш за все, ОБС завжди реалізується через доступ користувачів до того чи іншого ресурсу. Причому доступ тут буде підетапом етапу виконання запиту. Тому і схема, приведена вище буде дещо іншою:

Отже, як бачимо, для користувача схема залишається

незмінною, змінюється лише внутрішній алгоритм виконання запиту. У приведеній вище етапній схемі реалізації бібліотечного сервісу змінюється лише III етап⁶:

III. Етап виконання запиту.

На цьому етапі система ОБС виконує запит. Етап виконання запиту поділяється на два підетапи:

III.1. Підетап обробки запиту.

Система ОБС обробляє запит:

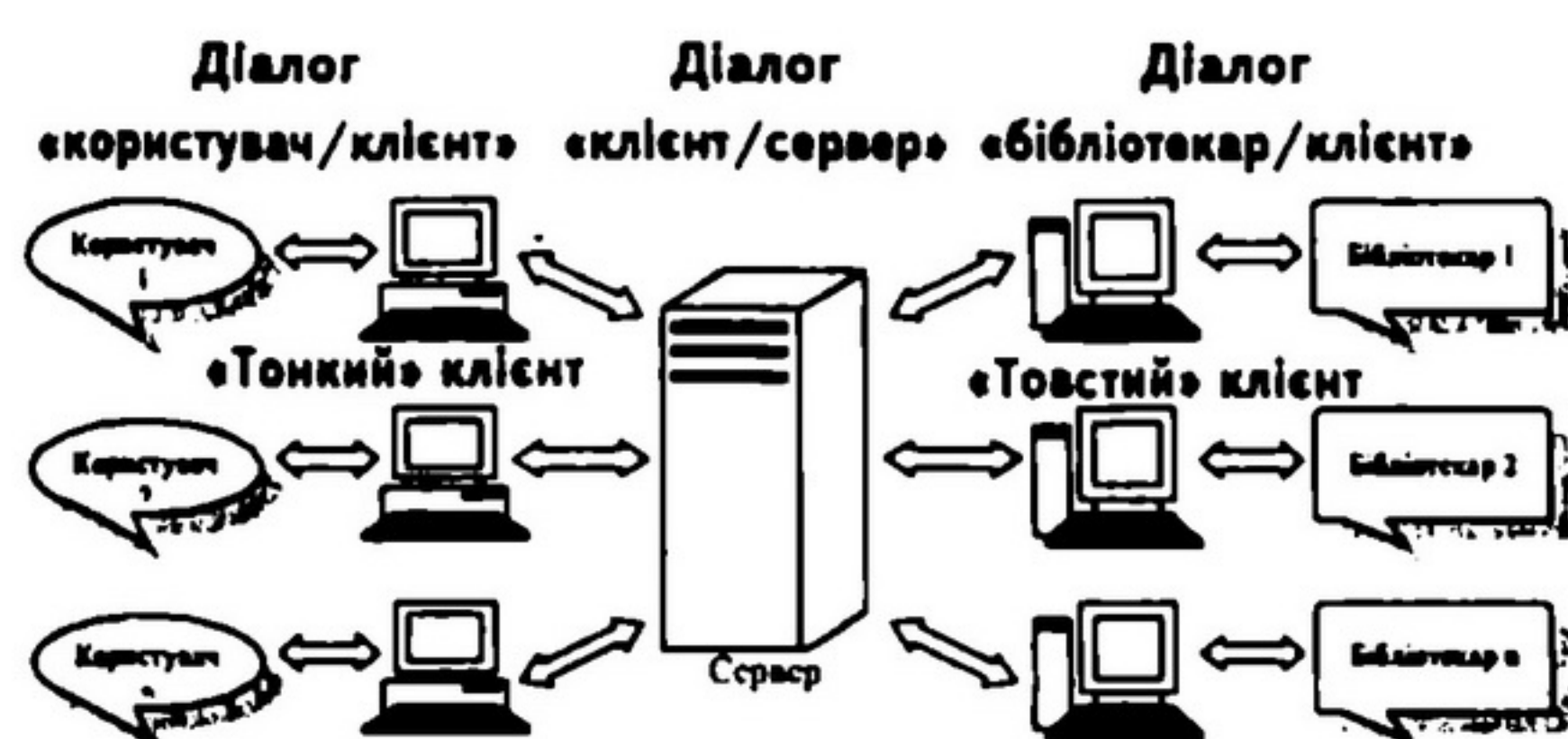
- ♦ ідентифікує предмет запиту;
- ♦ перевіряє права доступу до об'єкта запиту;
- ♦ визначає механізми, тобто технічну здатність виконання запиту;
- ♦ робить висновок щодо надання або ненадання доступу. Відповідно йде перехід до наступного підетапу (у разі позитивного висновку) або до наступного етапу (у разі негативного висновку).

III. II. Підетап надання доступу.

Система ОБС визначає вид доступу та слідкує за обмеженням доступу за такими критеріями:

1. Об'єкт.
2. Протокол.
3. Права.
4. Тарифікація.
5. Час.

Система ОБС бере на себе всі обов'язки по реалізації бібліотечного сервісу, тобто бібліотека делегує СОБС усі повноваження по взаємодії з КОБС. Кінцевий користувач у свою чергу делегує КОБС усі повноваження по взаємодії із СОБС. Причому бібліотекар, фактично, сам стає користувачем. До сервера він може звернутись лише за допомогою клієнту. Права та пріоритет доступу реалізуються за допомогою технології «тонкого» та «товстого» клієнта. Тобто бібліотекар отримує більші права ніж користувач, але виключні права доступу до сервера має лише адміністратор СОБС. Отже, ОБС повністю реалізується у діалоговій формі.

Перевага такої системи перш за все полягає у тому, що одночасно можуть виконуватись різні процеси технологічного циклу ОБС. Поточна підготовка до ОБС та/або Аналіз ОБС можуть тривати в той час, як система ОБС проводить Реалізацію ОБС. Причому дані, які будуть заноситись до сервера, у режимі реального часу будуть ставати доступними користувачам, а дані щодо реалізації сервісної взаємодії та збої у роботі системи у режимі реального часу будуть доступні бібліотекарям та технічним працівникам служби ОБС.

⁶ Див. таблицю 26.

Технологічний процес Реалізація ОБС включає в себе вісім основних процедур, які система ОБС виконує по-спільно:

1. Прийняття запиту.
2. Декодування запиту.
3. Ідентифікація предмета запиту.
4. Перевірка прав доступу до об'єкта запиту.
5. Виконання запиту.
6. Формулювання відповіді.
7. Надання клієнту користувача доступу до відповіді.
8. Фіксація наданих послуг та відмов.

У залежності від типу та виду запиту, ці процедури будуть виконуватись по-різному. Розглянемо три варіанти звернення до системи ОБС.

Варіант 1. Користувачеві потрібен повнотекстовий документ з БД або запис в електронному каталозі СБД.

Варіант 2. Користувачеві потрібен певний комунікаційний ресурс (конференція) зі сайту бібліотеки.

Варіант 3. Користувачеві потрібен переклад власного тексту певною мовою.

Механізм реалізації ОБС у кожному з варіантів:

1. Прийняття запиту.

Варіант 1. Запит приймається відповідною СУБД СБД, тобто користувач повинен заповнити пошукову форму відповідної СУБД.

Варіант 2. Запит приймається DNS сервером, тобто користувач повинен вказати своєму клієнту адресу URL потрібного ресурсу.

Варіант 3. Запит приймається лінгвістичним модулем системи ОБС, тобто користувач спочатку отримує доступ до лінгвістичного модуля (див. Варіант 2).

2. Декодування запиту.

Варіант 1. Користувач, формуючи запит, кодує його в природну та/або штучну мову. Завдання СУБД – декодувати запит у мову RPN (SQL або CCL – в залежності від СУБД).

Варіант 2. DNS сервер декодує введену адресу URL до формату числової IP-адреси.

Варіант 3. Текст користувача декодується у формат лінгвістичного модуля системи ОБС. Наприклад, текст користувача у форматі RTF, а лінгвістичний модуль працює з текстами у форматі HTML. Текст декодується у формат HTML.

3. Ідентифікація предмета запиту.

Варіант 1. Запит користувача ідентифікується СУБД як запит на пошук запису у певній БД СБД.

Варіант 2. Запит користувача ідентифікується DNS сервером як запит на доступ до певної конференції сервера ОБС.

Варіант 3. Запит користувача ідентифікується лінгвістичним модулем як запит на переклад поданого тексту певною мовою.

4. Перевірка прав доступу до об'єкта запиту.

Варіант 1. СУБД перевіряє наявність у профілі користувача запитуваного дозволу на доступ до БД.

Варіант 2. DNS сервер перевіряє профіль користувача та встановлює протокол доступу до конференції (права перегляду, права оновлення, права поповнення,

Таблица 2а

Етапна схема реалізації традиційного бібліотечного сервісу

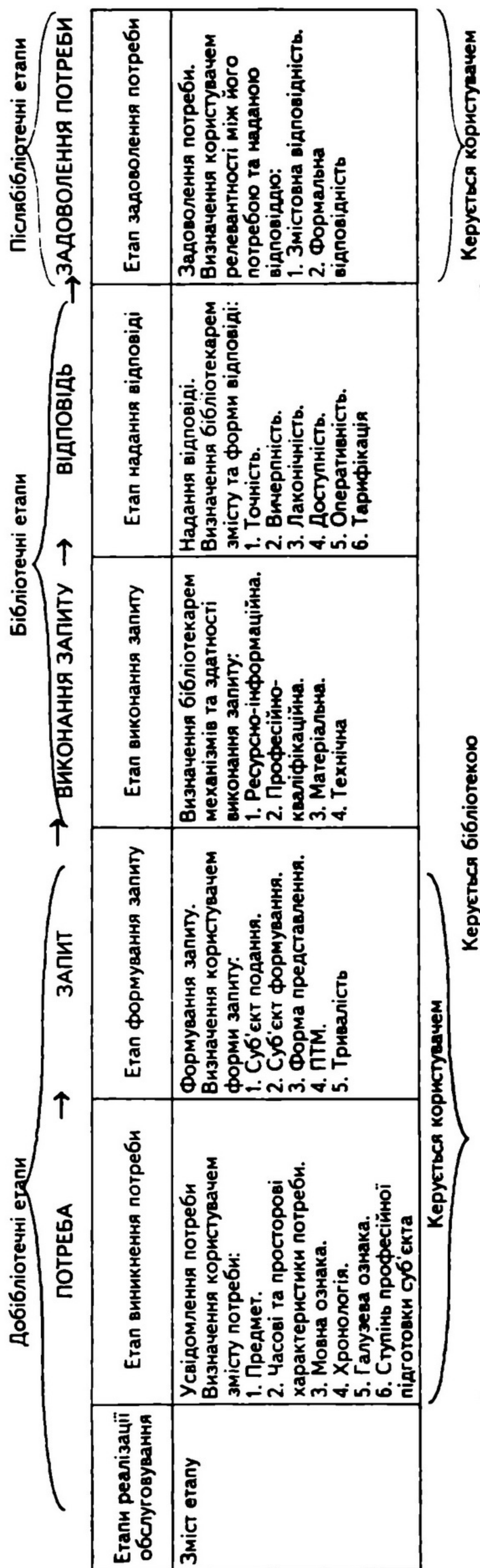
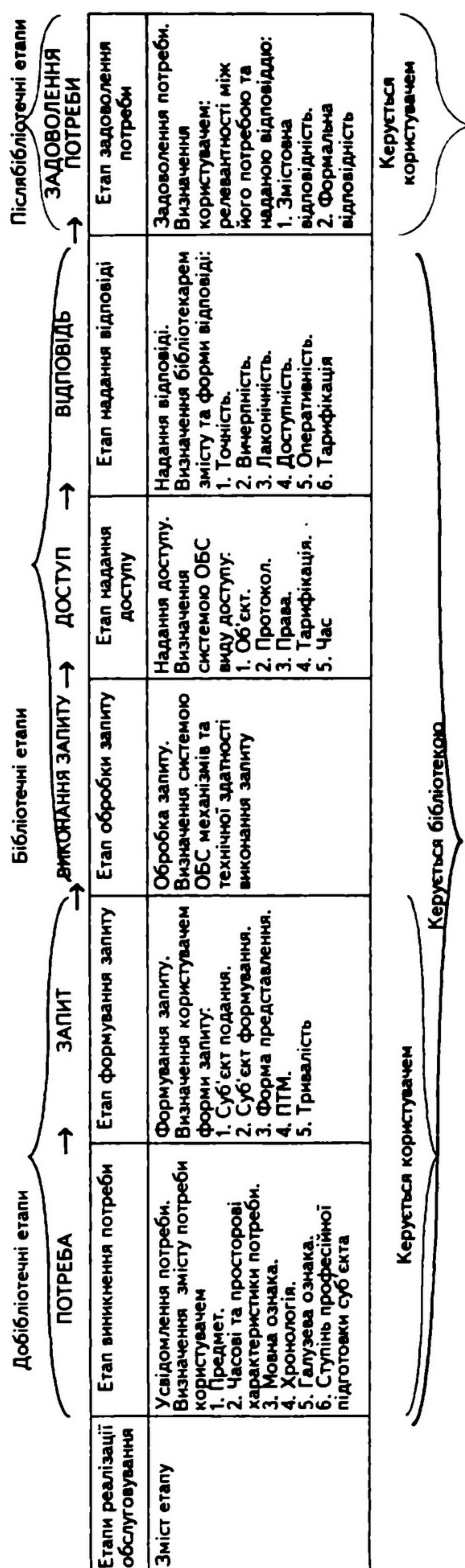

Таблица 26

Етапна схема реалізації онлайнного сервісу (ОБС)

права реплікації, повні права). Повні права видаються лише адміністраторові системи ОБС, який використовує «товстий» клієнт для роботи з конференцією.

Варіант 3. У даному випадку об'єктом запиту буде програма перекладу (модуль може мати декілька програм: програму перевірки орфографії, граматики, стилістики або програму голосного читання текстів). Тому система перевіряє права на переклад тексту певного розміру певною мовою.

У всіх трьох варіантах використовуються дані реєстраційної форми користувача, за допомогою яких системою ОБС створюється профіль користувача.

5. Виконання запиту.

Варіант 1. СУБД проводить пошук потрібного користувачеві повнотекстового документа або запису у електронному каталозі.

Варіант 2. DNS сервер виконує маршрутизацію запиту.

Варіант 3. Лінгвістичний модуль системи ОБС проводить переклад тексту користувача необхідною йому мовою.

6. Формулювання відповіді.

Варіант 1. СУБД заповнює бланк відповіді на запит користувача відповідно до стандарту Z 39.50.

Варіант 2. Формується інтерфейс конференції з урахуванням даних щодо режиму та прав доступу, а також персоніфікації обслуговування (наприклад, колір фону, колір та розмір шрифту та вигляд інструментальних панелей). Якщо персоніфікація обслуговування реалізується за допомогою елементів Cookie, то інтерфейс формується клієнтом користувача після виконання наступної процедури.

Варіант 3. Лінгвістичний модуль системи ОБС формує виконаний переклад у вигляді тексту певного формату.

7. Надання клієнту користувача доступу до відповіді.

У всіх трьох варіантах користувач отримує відповідь у вікні свого клієнта. У залежності від режиму доступу до сервера, та чи інша кількість інформації кешується зі сервера ОБС на комп'ютер користувача і надається для вільного або обмеженого використання користувачем.

8. Фіксація наданих послуг та відмов.

У всіх трьох варіантах система ОБС фіксує всі потрібні дані про акт звернення до певного ресурсу та обсяги виконаних ним робіт, а також усі потрібні дані про користувача, його апаратне та програмне забезпечення. У випадку відмови фіксується акт відмови з обов'язковим зазначенням причини відмови.

Висновок

Отже, ОБС – це суттєво новий вид бібліотечного сервісу, який має певну концептуальну цінність. По-перше, ОБС – це більш широкий сервіс, ніж традиційний. У традиційному бібліотечному сервісі поняття «документ» та «комунікація» відділені одне від одного. Звісно, в ідеалі тут предметом сервісу можуть стати як документ, так і комунікація, проте надання комунікаційних можливостей розуміється бібліотекою як додатковий, факультативний вид сервісу.

Тобто, користувач може звернутись до бібліотеки лише з метою отримання інформації, якщо ж його потребою є надання інформації іншим особам, то традиційне бібліотечне обслуговування не зможе запропонувати такому користувачеві майже нічого, принаймні його можливості будуть вкрай обмеженими. Традиційна бібліотека є посередником у системі «документ-користувач», але вона майже не працює з іншими системами інформаційних відносин. ОБС же поєднує поняття «документ» та «комунікація» в єдиному понятті «інформаційні ресурси». Причому комунікація розуміється ОБС як повноцінний ресурс бібліотечного сервісу. Тобто, надаючи ОБС, бібліотека забезпечує не лише процес отримання, а й процес передачі інформації. Отже, бібліотека стає інформаційним порталом, який працює у системі «ресурс-користувач», де ресурс – це засіб отримання та/або передачі інформації. Особливу увагу слід звернути на те, що у цій системі один ресурс може стати як засобом отримання інформації, так і засобом її передачі. Тобто, мається на увазі комплексність ОБС. Комплексність ОБС проявляється також у постійному зворотному зв'язку, який притаманний технології цього виду сервісу. ОБС – це адаптивний бібліотечний сервіс. Робота системи ОБС над покращенням власної діяльності – невід'ємна частина процесу реалізації ОБС. Тобто можливості сервісу покращуються з кожним сеансом надання ОБС. І ця риса притаманна лише ОБС. Прийнято думати, що робота бібліотекаря відділу обслуговування теж покращується з досвідом. Але бібліотекар, який має певний досвід надання сервісу, адаптується до подальшої діяльності шляхом дискретизації сервісних відносин, він робить подальші висновки «за аналогією»: тобто, коли один і той же ресурс користується популярністю у більшості користувачів, бібліотекар пропонує його всім, чий запит відповідає цьому ресурсу. Бібліотекар створює «модель пересічного користувача». Як відомо з психології, висновки «за аналогією» ненадійні і погано впливають на діяльність у цілому. Адаптивність системи ОБС інша: вона аналізує сеанси сервісу незалежно один від одного, а для синтезу використовує закони дедукції та індукції, які здатні забезпечити якість отриманих висновків. При цьому дискретизація сервісних відносин (тобто відкидання «умовно зайвої» інформації) є найменшою. Тут уже мається на увазі третя найважливіша концептуальна цінність ОБС. Крім того, що ОБС властива широта та комплексність, йому притаманна ще й глибина. Як зазначалося, якість сервісу покращується з кожним сеансом ОБС, отже, система ОБС «навчається» у користувачів. Тобто, система ОБС, яка здатна до якісного аналізу сервісних відносин та низького рівня дискретизації цих відносин, стає здатною до глибинного аналізу потреб користувачів. Вона працює не з пересічним, а з конкретним користувачем бібліотеки і здатна побудувати модель цього конкретного користувача. Якщо брати ширше, то вона працює не просто із запитамі, а з інформаційними потребами, отже надає не просто відповіді, а комплексні інформаційні послуги, і тому повніше реалізує завдання бібліотеки перед суспільством.

Андрій НЕПОМНЯЩИЙ

Нове видання петербурзьких бібліографів

(Рец. на кн.: Раздорский А. И. Справочные издания епархий русской православной церкви, 1861–1915: Сводный каталог и указатель содержания. – СПб.: Дмитрий Буланин, 2002. – 568 с.)

Науково-довідкова література в галузі регіонознавства збагатилася унікальним посібником, підготовленим у Російській національній бібліотеці: «Справочные издания епархий русской православной церкви, 1861–1915: Сводный каталог и указатель содержания». Його автор – Олексій Ігорович Раздорський – кандидат історичних наук, завідувач групи історичної бібліографії РНБ – добре відомий не тільки в Росії, але і за її межами серією бібліографічних публікацій, присвячених документознавству, статистичним і довідковим виданням дорадянської Росії. (Див.: Раздорский А. И. Общие печатные списки должностных лиц губерний и областей Российской империи, 1841–1908: Библиографический указатель. – СПб., 1999). Його нова робота присвячена бібліографічним студіям у галузі довідкових видань Російської православної церкви. Це довідкові й пам'ятні книжки, адреси-календарі, списки службовців духовного відомства, розпис приходів, церков і причтів. Усі перераховані видання мають першорядне значення для вивчення церковної історії не лише Росії, але й України. Крім інформації з історії церкви в цих виданнях викладено також чимало і загальноісторичних відомостей про різноманітні сторони життя багатьох губерній імперії. Дотепер основна частина цих унікальних довідників залишається невідомою історикам-регіонознавцям. Введення у науковий обіг цих джерел дозволить істотно поповнити й уточнити дані, котрі наявні в інших регіональних довідкових виданнях (статистичних комітетів, списках чинів тощо). Таким чином, в історії бібліографії О. І. Раздорським уперше було поставлене й успішно вирішене завдання збору, систематизації і встановлення місць збереження цього масиву бібліографічних документів.

О. І. Раздорський у передмові до своєї праці досить докладно зупинився на фрагментах вивчення єпархіальних довідників, що проводились раніше, серед яких, звичайно, не можна було не виділити праці С. А. Слуць-

кої, добре знані історикам краєзнавчого руху і фахівцям у галузі видавничої діяльності церкви. Не можна не відзначити, що С. А. Слуцька мала відомості далеко не про всі єпархіальні довідники. Нею взагалі не враховувалися і не вивчалися списки церков, причтів і приходів. У зв'язку з цим головним завданням рецензованого видання став повний бібліографічний облік, установлення місць збереження, докладне розкриття змісту, вивчення історії друкування й джерелознавча характеристика єпархіальних довідників, що виходили по всій території Російської імперії в XIX – на початку XX століття. У виданні відбиті тільки довідники загального змісту, але не включені списки церковних шкіл, монастирів, «огляди» єпархій архієреями, описи єпархіальних архівів та ін.

Видання становить безсумнівний інтерес для вітчизняних бібліографів і фахівців у галузі історії регіонознавства України й української православної церкви. Так, у книзі перераховані з докладним викладом змісту довідкові видання Волинської (10), Катеринославської (3), Київської (12), Подільської (16), Полтавської (4), Таврійської (5), Харківської (3), Херсонської (4), Холмсько-Варшавської (3) і Чернігівської (7) єпархій. Так, завдяки даній роботі корпус довідкової кримознавчої літератури поповнився на 5 назв. (Див.: Непомнящий А. А. История и этнография народов Крыма: Библиография и архивы, конец XVIII – начало XX века. – Симферополь: Доля, 2001. – 816 с.). Це стало можливим завдяки бібліографічним розвідкам О. І. Раздорського в бібліотеках архівів. (Зокрема, Науково-довідкова бібліотека Центрального державного архіву України, бібліотека Гельсінського університету та ін.)

Крім безпосередньо зведеного каталогу довідкових видань православної церкви і покажчика їхнього змісту книга містить цілу низку допоміжних покажчиків: імен, заголовків єпархіальних довідників, заголовків статей, покажчик ілюстрацій портретів, карт і креслень, географічних назв, назв монастирів, покажчик видавців, друкарень, список обстежених бібліотек, архівів і музеїв, перелік використаних архівних і бібліографічних джерел. У додатку наведено попередній список історико-

Непомнящий Андрей Анатольевич, д-р іст. наук, проф. кафедри історії України та допоміжних історичних дисциплін Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського.

статистичних описів єпархій Російської православної церкви.

Разом з тим, варто зауважити, що у такому серйозному науковому дослідженні допущені помилки, наприклад: у назві найбільшого книгосховища України – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, яка чомусь названа Центральною науковою бібліотекою Академії наук України; неточно названий головний архів Криму; відсутня інформація про наявність перерахова-

них книг у найбільшому в Криму книгосховищі – Республіканській універсальній науковій бібліотеці ім. І. Франка.

Дане видання підготовлене в рамках широкої наукової програми Російської національної бібліотеки з бібліографування дорадянських регіональних довідкових видань різних типів. Залишається лише сподіватися, щоб воно потрапило до фондів усіх обласних бібліотек нашої держави.

Лариса ДЕГТЯРЕНКО

У книгах літопис часів:

До 80-річчя Бібліотеки української літератури в Москві

(Рец. на кн.: Кононенко Ю., Белошицкая Е., Слюсарчук В. И лишь неизменна книга: К 80-летию создания Б-ки укр. л-ры в Москве. – М.: Издат. центр БУЛ, 2002. – 64 с.)

«І тільки незмінна книга» – назва цього видання, приуроченого до 80-ліття створення Бібліотеки української літератури в Москві, вичерпно й глибоко розкриває його зміст. Справді, книги є свідченнями своєї епохи, виразниками свого часу, вони залишаються незмінними на віки такими, якими створила їх рука майстра. Їхні автори, читачі, а часом і самі книги піддаються тяжким випробуванням, що вже саме це заслуговує на відображення у нових книгах. Якраз такою була й доля Валер'яна Поліщука, поета «розстріляного відродження», рядок із поезії якого і став назвою згаданої книги.

1999 року з'явилась цікава розповідь Ю. Кононенка, Є. Белошицької, В. Слюсарчук про Бібліотеку україн-

ської літератури в Москві, яка відкриває чимало «загадкових» епізодів в історії української книги і самої Бібліотеки поза межами Батьківщини. Ця бібліотека, як фенікс із попелу, постала 1989 року, хоча тоді ніхто з її засновників навіть і гадки не мав, що ще в 20–30-х роках ХХ ст. функціонувала Центральна українська бібліотека при робітничому клубі в Москві, про що засвідчує штамп на десятках книг, надісланих 1991 року Науковою бібліотекою Львівського державного університету ім. І. Франка.

2002 року праця уже згаданих авторів, які самі брали активну участь у відродженні Бібліотеки та її щоденній роботі, вийшла друком у серії «Палати Мазепи», започаткованій Бібліотекою української літератури в Москві, російською мовою. Порівняно невелика за обсягом (близько 4 друкованих аркушів), вона містить неоціненні перлини істини, яку не стерли зі сторінок історії ні невблаганний час, ні жорстока рука ката, ні намагання фальсифікаторів. Досліджуючи книгу, її складну долю у непроглядному мороці тоталітаризму, бажаючи однак дізнатися правду, як би її не фальсифікували і не переписували, як і саму історію, створюючи «темні плями», які для майбутніх і прийдешніх поколінь виявлялися «білими».

Автори підтверджують відповідними документами, що Український робітничий клуб у Москві існував приблизно з 1918 року, як, очевидно, й Бібліотека при ньому (принаймні, з 1922 року, про що свідчать бібліотечні штампи на книгах). 1936 року Бібліотека нараховувала трьох оплачуваних бібліотечних працівників, 11 630 книг. Цікаво зазначити, що до 1936 року в Москві функціонували товариства, клуби, театри, газети, бібліотеки національних меншин (білорусів, грузин, вірмен, євреїв, циган, татар, поляків та ін.).

Само собою зрозуміло, що після 1937–1938 рр. усі національні бібліотеки були фактично ліквідовані, проте український відділ у одній зі звичайних московських

Дегтяренко Лариса Олександрівна, завідувачка відділу НБУВ.

бібліотек усе ж таки дивом зберігся, де 1991 року автограм поталанило знайти документи, які проливають світло на історію і долю української бібліотеки в Москві (інвентарні книги, акти про вилучення книг за списками Голлівіту, статистичні звіти).

Не можна утриматися, щоб не згадати такого промовистого, різючого факту, що все це, власне, відбувалося за одним сценарієм – як в Москві, так і в Україні.

Авторів видання «І лише неизменна книга» вражає те, що у цих сумнозвісних списках – видатні українські поети, прозаїки, перекладачі, літературознавці репресовані існуючим режимом. Їхні книги вилучали з усіх бібліотек, знищували і лише деяким із цих видань «поталанило» потрапити на полиці спецфондів. Серед перекладачів, редакторів, укладачів, авторів, яких викреслювали, вирізали, затушовували до невпізнання, автори книги називають Є. Плужника, С. Єфремова, М. Зерова, В. Підмогильного, П. Филиповича і багатьох інших.

Ці книги нині – мовчазні, але промовисті свідки свавілля тієї страшної доби.

Але тут знову приходять на думку слова геніального Тараса: «не скує душі живої і слова живого... Воно знову оживає, і сміється знову».

Навіть у цей небезпечний і тяжкий час Бібліотека (вже як відділ) продовжує працювати. Очевидно, у кінці 40-х років існуючий тоталітарний режим вирішив остаточно знищити усі установи національних культур у Москві. 1949 року більше шести тисяч книг, які ще залишалися у фонді відділу, були передані до Наукової бібліотеки Львівського державного університету ім. І. Франка, звідки вони й повернулися у 1991–1994 роках.

У виданні наведено чимало епізодів з історії української книги, яка опинилася поза межами Батьківщини. Викладена історія і сьогодення Бібліотеки, що відродилася, йдеться про унікальне книжкове зібрання української книги в Росії.

Автори слушно зауважують, що українська книга в Москві має свого читача. І це не тільки українці, мешканці Москви, Підмосков'я та суміжних областей, а й російські та зарубіжні вчені, аспіранти, студенти, журналісти, представники державної влади Росії тощо.

Українська книга в Москві, переконані дослідники, має і завжди матиме свого читача. Її відродили великі ентузіасти української справи. Розпочали з Бібліотеки, бо сподівалися цим розв'язати особливо болючу проблему українців у Росії – збереження рідної мови і навчання нею дітей та онуків, що виростають у російськомовному оточенні. Бракувало підручників, художньої літератури, актуальної інформації про події в Україні, про її політичне, економічне, культурно-громадське життя.

Примітно, що ідеєю створення української бібліотеки захопилася переважно молодь – члени Українського молодіжного клубу (студенти і аспіранти вищих навчальних закладів, молоді вчені). Воно й зрозуміло, адже бібліотеки здавна були не просто книгосховища-

ми, а дуже часто – центрами культурного й громадського життя. Сучасна бібліотека продовжує кращі традиції Центральної Української бібліотеки, заснованої у 20–30-х роках.

На заклик ентузіастів відродження Бібліотеки надсилати українські видання відгукнулось багато людей, як пересічних громадян, так і відомих діячів української культури в Україні та поза її межами. Серед них: Олесь Гончар, Іван Драч, Юрій Андрухович, Юрій Хорунжий (Україна), Дмитро Нитченко (Чуб) (Австралія), Іван Кошелівець (Німеччина) Василь Чапленко (США), а також бібліотеки, видавництва, культурні товариства, школи тощо.

Українське зарубіжжя зайняло в цьому питанні активну позицію, надіслало велику кількість літератури. Дари стали основою фонду Бібліотеки.

Систематично надсилають до Бібліотеки свої видання українські видавництва «Каменярь», «Либідь», «Мистецтво». Велику підтримку надає Міністерство культури і мистецтв України, Посольство України в Російській Федерації, Культурний центр України в Москві, а також бібліотеки: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України, Публічна бібліотека ім. Л. Українки, Державна бібліотека України для дітей та ін.

Фонди Бібліотеки налічують більше ніж 50 тисяч одиниць зберігання. У книзі – загальна характеристика фонду, каталогів і картотек.

Бібліотека займається також і видавничою діяльністю. Насамперед – це серія «Палати Мазепи», з 1991 р. щомісяця виходить бюлетень нових надходжень, який надсилають бібліотекам Москви та іншим зацікавленим організаціям. Цікаво, що у Бібліотеці є 9 електронних каталогів. Пошук здійснюється за такими елементами бібліографічного опису: автор, назва, відомості про відповідальність, джерело, індекс ББК, географічна рубрика, ключові слова.

Особливо цінною частиною книги є вміщені в ній додатки, де наведено документи про історію створення Бібліотеки, бібліографію основних публікацій про Бібліотеку української літератури в Москві, список газет, виданих українськими організаціями Росії або за їхньою участю в 1990–2001 рр., список українських газет та журналів, які бібліотека отримала у 2002 році.

У заключному слові автори називають поіменно усіх, хто любить українське слово, справжніх друзів України в Росії, які допомагали створювати й розвивати Бібліотеку.

Розповідь про Бібліотеку української літератури в Москві – єдину спеціалізовану універсальну державну українську бібліотеку в Російській Федерації – особливо цінна тим, що проливає світло на трагічну долю української книги поза межами Батьківщини, її поширення й утвердження завдяки справжнім ентузіастам і патріотам усупереч усіляким перешкодами і недоброзичливцям.

Павла РОГОВА, Ірина ДЗИГАЛО

Всеукраїнський науковий семінар у Державній науково-педагогічній бібліотеці України – крок до утвердження мережі освітянських бібліотек

22–25 жовтня 2002 р. у м. Києві Державною науково-педагогічною бібліотекою України (ДНПБ України) проведено Всеукраїнський науковий семінар «Тенденції розвитку освітянських бібліотек: історія, сучасний стан і перспективи».

Мета семінару – виявлення та визначення тенденцій розвитку освітянських бібліотек у минулому, сьогодні і на перспективу, розкриття їх ролі і функцій в інформаційному забезпеченні розвитку педагогічної науки та освіти, впровадження в практику освітянських бібліотек України результатів наукового дослідження ДНПБ України на тему: «Створення, становлення і розвиток мережі освітянських бібліотек України» (науковий керівник – директор ДНПБ України П. І. Рогова).

У роботі семінару взяли участь 230 осіб. Це – науковці ДНПБ України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН, Державної наукової медичної бібліотеки України, методисти з бібліотечних фондів обласних і Київського міського управлінь освіти і науки, обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти (всього 30 представників з 15 областей України), фахівці мережі освітянських бібліотек, які брали участь у науковому дослідженні: директори наукових бібліотек вищих навчальних закладів педагогічного профілю м. Києва і м. Харкова III–IV р. а., спеціальних науково-педагогічних бібліотек м. Миколаєва і м. Львова, наукових академічних бібліотек системи АПН України, бібліотекарі загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладів.

На дводенному засіданні Всеукраїнського семінару об'єктом обговорення були історія, сучасний стан, перспективи розвитку освітянських бібліотек, а саме: діяльність освітянських бібліотек в системі, інтеграція їх інформаційних ресурсів та входження цих бібліотек завдяки комп'ютеризації до вітчизняного освітянського простору.

Семінар пройшов на високому науково-організаційному і методичному рівні. Було заслухано 25 доповідей, 5 виступів. З вітальним словом виступили: головний вчений секретар Президії Академії педагогічних наук України, академік АПН України, доктор пед. наук, про-

фесор М. С. Вашуленко, заст. директора з науково-експериментальної та науково-організаційної роботи Інституту психології ім. Г. С. Костюка, канд. пед. наук, доцент С. І. Болтівець.

У головній доповіді «Історичні тенденції розвитку освітянських бібліотек в Україні. Сучасний стан. Перспективи» директора ДНПБ України П. І. Рогової був розкритий зміст термінологічного поняття «освітянська бібліотека», який виник саме в 90-ті р. XX ст. в незалежній Україні; визначена структура освітянської бібліотечної мережі, основу якої складають бібліотеки двох типів: спеціальних педагогічних та навчальних; прослідковано тенденції їх розвитку від започаткування до сьогодні; окреслені функції і завдання зазначеної мережі у забезпеченні фахових потреб науковців і практиків галузі та перспективні напрями діяльності.

Тільки в незалежній Україні спостерігається позитивна тенденція до відродження і розвитку педагогічних бібліотек як провідних книгозбірень освітянської мережі. У 1993 р. засновується Центральна освітянська бібліотека ІЗМН Міністерства освіти України, яка в кінці 1999 р. разом з науковою бібліотекою Інституту педагогіки АПН України стала основою головної бібліотеки освітянської галузі – Державної науково-педагогічної бібліотеки України – національного галузевого книгосховища, координаційного та інформаційно-методичного центру бібліотек освітянської галузі.

Завдяки ДНПБ України почала створюватися відповідна правова і регламентуюча база, система регіональних методичних центрів для забезпечення діяльності освітянських бібліотек, визначаються основні напрями наукової, бібліотечно-інформаційної діяльності, інтеграція інформаційного ресурсу бібліотек галузі з педагогіко-психологічних питань з його подальшим входженням до вітчизняного і світового інформаційного простору за допомогою сучасних комп'ютерних технологій та мережі Інтернет.

Підтвердженням основних тенденцій, зазначених у доповіді П. І. Рогової, щодо розвитку навчальних і педагогічних бібліотек, були виступи директорів, завідувачів бібліотек, які висвітлили історію розвитку різних типів і видів книгозбірень освітянської галузі. Директор Львівської обласної науково-педагогічної бібліотеки Я. Б. Сокольська у своєму виступі окреслила створення та шляхи становлення даної бібліотеки як спе-

Рогова Павла Іванівна, директор ДНПБ України,
Дзигало Ірина Володимирівна, учений секретар ДНПБ України.

ціальної педагогічної. Завідувач бібліотеки Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України Н. М. Розуменко розкрила історію, зміст та специфіку роботи бібліотек інститутів післядипломної педагогічної освіти, зокрема бібліотеки ЦППО АПН України, які є також різновидом педагогічних бібліотек. Завідувач бібліотеки Інституту психології ім. Г. С. Костюка А. В. Шинкаренко ознайомила присутніх з історією ще одного виду педагогічних книгозбірень – науковою бібліотекою вище названого науково-дослідного інституту АПН України.

Історія, сучасний стан та проблеми функціонування бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів Поділля озвучені у виступі методиста РМК з бібліотечних фондів Шепетівської райдержадміністрації Хмельницької області З. А. Караван. У виступі керівників бібліотек Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди – І. Ф. Турка, Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова – Л. В. Савенкової, Народної української академії м. Харкова – І. В. Козицької були розкриті тенденції розвитку бібліотек вищих навчальних закладів, зокрема, створення в даних бібліотеках автоматизованої інформаційної системи.

Науковими співробітниками ДНПБ України були висвітлені напрями діяльності освітянських бібліотек на сучасному етапі. Так, Т. Ф. Букшина, заступник директора ДНПБ України, у своєму виступі «Інформаційна діяльність спеціальної наукової бібліотеки для забезпечення потреб науки і практики» наголосила на ролі, завданнях та видах інформаційної діяльності наукових педагогічних бібліотек для забезпечення інформаційних потреб галузі, що передбачає виконання певного комплексу відповідних чинників; розкрила інформаційну функцію спеціальних педагогічних бібліотек, зокрема, розповіла про репертуар бібліографічних посібників.

Ю. І. Артемов, канд. техн. наук, завідувач відділу наукових бібліотечно-інформаційних технологій, у виступі «Сучасні інформаційні технології в контексті створення електронної мережі освітянських бібліотек України» розкрив найближчі і перспективні плани автоматизації бібліотечних процесів у головній педагогічній книгозбірні держави. Г. К. Черняєва, завідувач відділу наукової організації та зберігання рідкісних і цінних видань у виступі «Історико-культурний фонд ДНПБ України в інформаційному просторі держави» зосередила увагу на значенні для суспільства фондів наукових бібліотек, які містять документи виняткової наукової та культурної цінності, що є об'єктом різнопланових досліджень. Л. О. Пономаренко, завідувач відділу наукової бібліографії у виступі «Проблеми становлення та розвитку наукової бібліографії з педагогіко-психологічних питань за роки незалежності» розповіла про галузеві бібліографічні видання, які були підготовлені ДНПБ України та іншими бібліотеками освітянської галузі. Л. М. Серова, завідувач відділу наукового комплектування фондів висвітлювала історію та теоретичні засади моделювання фонду спеціальної бібліотеки. Ці та інші

доповіді науковців ДНПБ України були заслухані учасниками семінару з великою увагою і зацікавленістю та обговорювалися у подальших виступах.

Також на семінарі прозвучали тривожні факти зниження читацької культури у доповіді доцента Київського національного університету культури і мистецтв, канд. іст. наук Т. В. Новальської «Читач і читання на межі тисячоліть». Старший науковий співробітник НБУВ, канд. іст. наук О. В. Воскобойнікова-Гузєва присвятила свій виступ темі «Спеціальне бібліотекознавство в системі бібліотекознавчих наук України». У доповідях представників інших спеціальних бібліотек (президента Української бібліотечної Асоціації, директора науково-технічної бібліотеки Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», В. Г. Дригайла, заступника директора Державної наукової медичної бібліотеки України Т. А. Остапенко, заступника директора Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН канд. пед. наук В. В. Дерлеменка) були розкриті як історії даних бібліотек, так і різні моделі організації обслуговування фахових потреб користувачів установ галузі. Директор Київського міського Будинку вчителя Л. Ф. Мельник висвітлювала роль Київського міського Будинку вчителя у підвищенні кваліфікації педагогів України.

У рамках семінару проходила науково-методична рада з питань удосконалення діяльності мережі освітянських бібліотек України, на засіданні якої обговорювалися проекти важливих для повноцінного функціонування освітянських бібліотек регламентуючих документів: «Положення про мережу освітянських бібліотек України», «Положення про обласну науково-педагогічну бібліотеку», «Положення про бібліотеку Інституту післядипломної педагогічної освіти» та «Типові правила користування бібліотекою Інституту післядипломної педагогічної освіти» тощо, які будуть подані до Міністерства освіти і науки України для затвердження; розглядалася структура мережі освітянських бібліотек; обґрунтовувалась необхідність створення обласних педагогічних бібліотек як регіональних галузевих інформаційних центрів.

Рада також розглянула і рекомендувала для втілення в практику діяльності бібліотек мережі розроблені науковцями ДНПБ України робочі таблиці ББК (розділ «Педагогіка»), інструктивно-методичні документи: інструкції з редагування систематичного і алфавітного каталогів у бібліотеках навчальних закладів, тематикотипологічний план комплектування педагогічної бібліотеки, форми облікових документів (книги сумарного обліку вітчизняних документів та документів іноземними мовами, обліку користувачів бібліотеки тощо). Пакет цих документів отримали представники всіх регіонів України.

Під час семінару відбулися: екскурсія до Педагогічного музею України, презентація журналу для юнацтва «Країна знань» (голов. редактор Т. В. Белих) та видавництва «Києво-Могилянська академія» (голов. редактор В. Й. Соловйова). Учасники семінару тепло зустріли

письменника Ю. Хорунжого та його книгу «Київські меценати», енциклопедичне видання «Києво-Могилянська академія в іменах». Усі презентовані видання подаровані ДНПБ України. Експонувалися книжкові виставки ДНПБ України: «Від профспілкової педагогічної бібліотеки Будинку вчителя – до Державної науково-педагогічної бібліотеки України», «З історії освітянських бібліотек України», «Бібліотека – невід’ємна складова національної освіти», виставка-продаж видань видавництва «Києво-Могилянська академія», «Освіта», «Вища школа».

Науковий семінар «Тенденції розвитку освітянських бібліотек: історія, сучасний стан і перспективи» прохо-

див у конференц-залі Київського міського Будинку вчителя, що дало змогу широкому загалу фахівців м. Києва і України взяти участь в обговоренні історичних тенденцій розвитку та актуальних питань діяльності освітянських бібліотек на сучасному етапі.

У результаті роботи учасники семінару ухвалили проекти ряду документів для успішної діяльності бібліотек освітянської мережі та рекомендації удосконалення їх бібліотечно-інформаційних процесів і повноцінного забезпечення розвитку педагогічної науки та освіти, які будуть передані до Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України.

Положення про конкурс наукових робіт молодих фахівців «Бібліотека в інформаційному суспільстві»

1. Загальні положення

1.1. Конкурс проводиться комітетом з підготовки наукових кадрів Асоціації бібліотек України та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського.

2. Мета та завдання конкурсу

2.1. Метою конкурсу є залучення молодих учених та фахівців наукових бібліотек України до розробки актуальних бібліотечнознавчих проблем, спрямованих на активізацію інноваційного розвитку бібліотечної галузі України.

3. Умови конкурсу

3.1. Конкурс проводиться з лютого по жовтень 2003 року в три етапи:

1 етап – представлення конкурсних робіт до оргкомітету (1 лютого – 31 травня 2003 року);

2 етап – рецензування робіт, підведення підсумків конкурсу (1 червня – 1 серпня 2003 року);

3 етап – урочисте привітання переможців конкурсу (жовтень 2003 року, міжнародна наукова конференція НБУВ).

3.2. У конкурсі можуть взяти участь співробітники наукових бібліотек України (молоді учені, дипломовані фахівці, студенти-дипломанти віком до 35 років).

3.3. До розгляду оргкомітетом приймаються тільки індивідуальні раніше не опубліковані роботи.

3.4. Представлені на конкурс роботи мають відзначатися актуальністю, конкретністю, глибиною розкриття теми, вирішенням означеної проблеми, містити нові, неординарні форми і методи роботи сучасної бібліотеки, відповідати вимогам до оформлення наукових робіт.

3.5. Вимоги до оформлення роботи:

● робота може бути виконана у формі наукової статті, аналітичного огляду, програми, практичного посібника тощо;

● матеріали мають бути представлені у друкованому вигляді, обсягом до 24 сторінок (з доданням електронного варіанта на дискеті), у двох примірниках;

● на титульному аркуші вказуються прізвище, ім'я та по батькові, посада, місце роботи, навчання, контактні телефони, електронна адреса (e-mail).

3.6. До оргкомітету подається довідка про автора (прізвище, ім'я та по батькові, вік (вказати дату народження), посада, місце роботи, навчання).

3.7. Автори робіт надають оргкомітету право на опублікування робіт. Матеріали, подані на конкурс, не рецензуються і не повертаються.

4. Підсумки конкурсу

4.1. Оцінювання поданих на конкурс робіт та підведення підсумків здійснює журі, до складу якого входять провідні вчені та висококваліфіковані фахівці бібліотечної справи. Склад журі затверджується Вченою радою НБУВ за поданням оргкомітету.

4.2. Після завершення другого етапу конкурсу рішення журі будуть опубліковані у науково-теоретичному журналі «Бібліотечний вісник» та представлені на сайті Асоціації бібліотек України.

5. Заохочення переможців

5.1. Матеріали, що матимуть наукову та практичну цінність, будуть рекомендовані до друку в збірнику «Наукові праці НБУВ».

5.2. Найкращі роботи будуть відмічені пам'ятними дипломами Асоціації бібліотек України. Їх автори отримують рекомендації для вступу в аспірантуру НБУВ, можливість пройти місячне стажування у структурних підрозділах провідних бібліотек України – членів АБУ.

Оргкомітет

Функції оргкомітету виконує комітет з підготовки наукових кадрів Асоціації бібліотек України.

Адреса оргкомітету:

03039, м. Київ, пр. 40-річчя Жовтня, 3 (на конверті зазначити «Конкурс наукових робіт молодих фахівців»).

Тел. (044) 264-23-14.

E-mail: nlu@csl.freenet.kiev.ua.

Бажаємо успіхів!

Ірина СМОГОРЖЕВСЬКА

Бібліограф української історії

Розвиток західноукраїнської бібліографії в 1900–1927 рр. тісно пов'язаний з іменем Івана Калиновича – талановитого бібліографа, історика, видавця, перекладача і громадського діяча. Все його життя було присвячене безкорисливому служінню українській історії і бібліографії, яким він віддав двадцять п'ять років напруженої праці.

В історії української бібліографії серед імен І. Левицького, В. Дорошенка, М. Ясинського, І. Кривецького, М. Павлика та інших, чії праці служили багатим джерельним матеріалом для українських істориків, етнографів, літературознавців, фольклористів, особливе місце посідає ім'я бібліографа і видавця, перекладача і громадського діяча Івана Калиновича (1884–1927).

Народився І. Калинович 25 листопада 1884 р. у Львові в сім'ї дрібного будівельного підприємця. Спершу навчався у початковій школі та гімназії у Львові. Опинившись у скрутному матеріальному становищі після смерті батька в 1897 р., він змушений був залишити гімназію і вступив до Тернопільської учительської семінарії. Після арешту в 1902 р. за агітацію серед селян І. Калинович продовжив навчання в учительській гімназії в Заліщиках.

Закінчивши навчання в гімназії, він отримав в 1904 р. посаду вчителя в с. Антонові Чортківського повіту на Тернопільщині. Свої погляди І. Калинович відобразив у статті «Чи може учитель бути клерикалом?» («Промінь», 1907, 1 лип.): «...учитель, що є його девіз «Хай не буде рабства по світу, ані в національній, ані в соціальній формі», такий учитель не може і не сміє бути клерикалом — навпаки, він мусить бути «вільним учителем», що служить передусім своєму народові». За активну участь у виборчій агітації І. Калиновича звільнили з роботи. Деякий час він заробляв на життя співпрацею в буковинських часописах «Буковина» і «Промінь».

Шукаючи роботу, І. Калинович закінчив однорічну практику при окружній дирекції пошт і телеграфів у Львові і восени 1907 р. отримав посаду поштового урядовця в м. Бориславі. Одночасно він навчався на історико-філологічному факультеті Львівського університету. Працюючи на пошті, І. Калинович самостійно вивчав українську, російську, зарубіжну літератури, латинську, грецьку та німецьку мови, збирав книги для власної бібліотеки. І. Калинович виступав у Бориславі з

доповідями про творчість українських письменників, з бібліографічними оглядами новинок української літератури, а саме: «Маркіян Шашкевич та його значення у відродженні Галицької України», «Іван Франко і його творчість», «Українська література в 1911 році», «Українська література в 1912 році».

Після російського наступу на Галичину під час першої світової війни 1914 р. І. Калинович разом з поштою евакуювався до Відня, але вже в 1917 р. повернувся до Дрогобича. В 1918–1919 рр. він працював начальником пошти, секретарем Державного нафтового секретаріату в Дрогобичі, редагував урядову газету «Дрогобицький листок». З утворенням ЗУНР був обраний депутатом до Української Національної Ради, членом делегації на Трудовий конгрес в Києві.

В 1919 р. після окупації Галичини польськими військами І. Калинович разом з урядом та військом УГА переїхав до Кам'янця-Подільського, а звідти – до Відня. Там в 1920–1921 рр. він активно співпрацював із закордонною групою Української соціалістичної партії, яку очолював на той час В. Винниченко, у газеті «Нова доба» та «Бібліотеці «Нової доби».

Весною 1922 р. І. Калинович повернувся з еміграції і поселився з сім'єю у м. Золочеві. У цей час він активно працював у філіях товариств «Рідна школа» та «Прогрес», був секретарем Бібліографічної комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові. З 1924 р. І. Калинович провадив активну політичну діяльність у партії «Сільроб» на Золочівщині, був редактором львівського тижневика «Наше слово», учасником Міжнародного з'їзду бібліотекарів і книголюбів у Празі (червень–липень 1926 р.). Партійні справи вимагали його постійного перебування у Львові, але під час переїзду він сильно застудився і 12 листопада 1927 р. помер [1].

Свої перші літературні спроби І. Калинович розпочав у 1902 р., друкуючи під псевдонімом Клим Ханко вірші та загадки у львівському часописі «Дзвінок», під псевдонімом Демко Лютай публікував свої статті у газеті «Діло», а також був дописувачем галицького «Учителя».

З 1903 р. І. Калинович починає цікавитись бібліографією. Влітку 1908 р. він їде до Брюсселя, де докладно знайомиться з роботою Міжнародного бібліографічного інституту, відвідує тримісячні бібліографічні курси, отримуючи необхідні знання для освоєння теорії і методики бібліографії. Протягом 1910–1918 рр. його бібліографічні огляди, рецензії і замітки були опубліковані у галицьких та буковинських виданнях «Україн-

Смогоржевська Ірина Анатоліївна, завідувачка відділу бібліографії науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка».

ське слово», «Неділя», «Руслан», «Шляхи», «Громадський голос», «Нива». Бібліографічні праці І. Калиновича друкуються у «Записках НТШ», «Бібліографічному порадинику» (Львів), часописах «Книга» (Станіславів), «Україна» (Київ), виданнях Товариства «Просвіта». Крім того, він працював над перекладами українською мовою творів світової літератури, зокрема Т. Манна, В. Короленка, Б. Келлермана, Я. Врхліцького та ін. Працюючи над перекладами, бібліограф вирішив заснувати власне видавництво «Всесвітня бібліотека», яке б займалося друкуванням найкращих творів всесвітньої літератури у гарних та художньо оформлених українських перекладах. За період з 1904 до 1921 рр. І. Калинович видав 12 книг світової літератури, майже кожна з яких наділена складеною ним бібліографією: примітками і допоміжними покажчиками.

В 1912 р. накладом «Всесвітньої бібліотеки» у Львові вийшло дві збірки його перекладів з С. Жеромського з бібліографією письменника і примітками.

Наприкінці 1913 р. І. Калинович познайомився з І. Франком. День їхнього знайомства він вважав «найяснішим і найцікавішим днем свого життя». І. Калинович звернувся до І. Франка з проханням стати «протектором-покровителем» «Всесвітньої бібліотеки». За порадою І. Франка він змінив проспект і програму нового видавництва, а також опублікував драматичні твори О. Пушкіна у перекладі Великого Каменяря.

Велика і цінна творча спадщина І. Калиновича. Основу її складали бібліографічні матеріали (біля 300 000 карток), які мали бути включені у заплановану ним «Загальноукраїнську бібліографію ХХ ст.». Крім того, залишились рукописи опублікованих і неопублікованих праць з питань бібліографії та книгознавства, літературно-критичні статті, нариси, рецензії, доповіді, рукописи і друкарські відбитки перекладів, публіцистичні статті, матеріали до словників та покажчиків видавництва «Всесвітня бібліотека», ділове та приватне листування. Чимало бібліографічних матеріалів І. Калинович підготував до друку, але так і не встиг надрукувати, а саме: покажчик до «Літературно-наукового вісника», збірки «знадібків» до словника псевдонімів українських письменників та їх автобіографій з 1919 р. [2].

До найважливіших праць І. Калиновича варто віднести «Огляд «воєнної» української бібліографії (За час першого року світової війни)» [3], надрукований у випусках львівського часопису «Українське слово» за 1915 рік. У передмові автор зазначив, що запропонований список видань є продуктом воєнного часу, спробою бібліографічного огляду «української видавничої діяльності на еміграції». І. Калинович зібрав в огляді видання українських авторів або при співучасті українців, а також українці зі щоденної преси і часописів за 1914 р. У першій частині подана добірка публікацій про УСС, УГА та інших матеріалів українською мовою, в другій – німецькою (всього 88 назв). У третю частину бібліографії включені видання французькою, італійською, румунською, англійською, шведською, турецькою, російською, болгарською та іншими мовами. Весь мате-

ріал розміщений за алфавітом і частково анотований. Проте, як відмітив сам автор, добірка неповна і має недоліки. І. Калинович також звернувся з проханням до авторів, видавництв та різних організацій надсилати свої видання для укладання бібліографії до редакції часопису «Українське слово».

Наступну свою бібліографію під назвою «Поазбучний список творів Михайла Яцкова (1900–1917)» [4] І. Калинович опублікував у Львові 1917 р. У покажчик увійшли повісті, нариси, оповідання, збірки новел та перекладів, а також літературно-критичні та публіцистичні статті письменника, члена модерністичного угруповання «Молода муза», редактора львівської газети «Рідний край» Михайла Яцкова. Крім окремих видань, до бібліографії включені статті з часописів і збірників українською, польською та чеською мовами — всього 166 назв. У кінці покажчика автором подані найважливіші дописи, студії та рецензії про літературну творчість Михайла Яцкова. Зміст деяких збірників та праць письменника І. Калинович розкрив більш детально.

Цікаву добірку «Важніші жерела до історії Українських Січових Стрільців» [5] І. Калинович надрукував у «Стрілецькому календарі-альманасі на рік 1917». У вступі до календаря він зазначив, що обмежився поданням найважливіших публікацій і статей співвітчизників та іноземних авторів з українських і зарубіжних часописів про січових стрільців. Автор систематизував зібраний матеріал за такими розділами: окремі видання про УСС (з розкриттям їх змісту); важливіші статті про стрілецтво; листкові видання; ілюстрації; музичні твори – всього 59 назв. Усі види видань розміщені за алфавітом прізвищ авторів або назв.

В еміграції (Відень, 1920 р.) І. Калинович опублікував «Показчик авторів та їх творів у тижневику «Воля» за 1919 рік» [6]. Основні розділи присвячені красному письменству, виданням з літератури, науки і мистецтва, публіцистиці, огляду преси, критиці та бібліографії. Окремо виділений розділ «Хроніка», куди увійшли матеріали про Україну, Росію, Польщу, з життя української еміграції, економічна хроніка, редакційне листування та ін. У межах кожного розділу матеріал систематизований за алфавітом прізвищ авторів або назв книг і статей зі збірників та журналів. Крім того, автор розкрив зміст деяких праць. Біля кожної рубрики вказані том, число та сторінки з тижневика «Воля» за 1919 р.

Віддаючи данину часу, І. Калинович уклав «Показчик української соціалістичної і комуністичної літератури» [7] і опублікував його у Відні 1921 р. Цей покажчик, незважаючи на пропуски, неточності та помилки, був першою спробою подання добірки соціалістичної літератури в Україні. До книги включено алфавітний список публікацій українською мовою (346 назв). Опис праць супроводжувався короткими анотаціями та рецензіями на деякі з них. Окремо І. Калинович виділив «поазбучний» список української соціалістичної преси (114 назв). У кінці подано додатковий покажчик, що вмістив перелік усіх публікацій списку за галузями знань. Крім того, у покажчик включений список праць І. Калиновича.

У часописі «Українське слово» за 1921–1922 рр., який виходив в Берліні за редакцією Д. Дорошенка, Б. Лепкого, З. Кузеля, і захищав ідею незалежності України, періодично публікувались редактовані І. Калиновичем бібліографічні списки під назвою «Всесвітня бібліотека» [8]. У короткій анотації до кожного списку бібліограф зазначив, що видання, які ввійшли в списки, друкувались окремими випусками з метою ознайомлення широкої громадськості з перекладами на українську мову кращих творів світової класичної літератури і науки. Переклади наділені складеними автором передмовами, примітками і поясненнями до тексту.

І. Калинович уклав також бібліографію до монографії Ю. Ліпперта «Історія культури в трьох нарисах», яка була опублікована в Нью-Йорку, Відні, Києві та Львові 1922 р. До бібліографії було включено «Список творів Юлія Ліпперта» [9], «Джерела до історії культури» [10], «Показчик імен і річей» [11]. «Список творів Юлія Ліпперта» не був повний, адже до нього ввійшли лише окремі видання Ю. Ліпперта німецькою та російською мовами – загалом 50 назв. У «Джерелах до історії культури» І. Калинович подав добірку зі 109 найважливіших праць з історії культури українською та іноземними мовами. Автор включив до бібліографії лише ті окремі видання і статті з часописів, які мали наукову вартість і могли бути використані у студіюванні української культури. Публікації, упорядковані в алфавітному порядку авторів і їх творів, у більшості випадків взяті з першоджерел. Відомості про деякі видання були почерпнуті з покажчиків та каталогів. У бібліографію І. Калиновича ввійшли праці І. Франка, М. Грушевського, М. Драгоманова, І. Нечуя-Левицького та інших авторів. У «Показнику імен і річей» бібліографом вміщені за алфавітом прізвища, географічні назви та інші предметні рубрики (627 українською мовою і 9 іноземними), про які згадується в «Історії культури...» Ю. Ліпперта. До деяких рубрик у дужках додані пояснення. Біля кожної назви – порядковий номер нариса і сторінки, де про них згадується в монографії Ю. Ліпперта.

В Україні в ті часи гостро стояла необхідність у поточному обліку української друкованої продукції. Тому в часописі «Книжка», який видавався в Станіславові з 1921 р., був започаткований окремий розділ «Всеукраїнська бібліографія» за редакцією І. Калиновича. В 1923 р. він опублікував у «Книжці» «спробу систематичної реєстрації» під назвою «Всеукраїнська бібліографія за 1923 рік» [12]. У вступі бібліограф звернувся до українських видавництв і авторів з проханням надсилати на адресу редакції «Книжки» свої видання, щоб можна було їх зареєструвати у «Всеукраїнській бібліографії». Весь зібраний матеріал І. Калинович об'єднав у двох розділах: публікації українською мовою (81 назва); журнали, які обмінювались в 1923 р. з «Книшкою» (25 назв). У бібліографії автор дотримувався алфавітного порядку розміщення прізвищ авторів, назв публікацій та журналів, а також відповідності описів заголовкам праць і використаному правопису.

Одним з найбільш ґрунтовних досліджень І. Калинови-

ча була «Бібліографія українознавства за 1914–1923 рр.» [13], перший випуск якої під назвою «Українська історична бібліографія за 1914–1923 рр.» був опублікований в «Записках НТШ» у Львові 1924 р., а згодом виданий окремим виданням. Праця складалася з 20 розділів, у яких зібраний матеріал з історії України, починаючи з передісторичних часів (археологія) по ХІХ ст. Крім публікацій з історії України в покажчик ввійшли добірки літератури з філософії історії, політики, історіографії, геральдики, сфрагістики, нумізматики, хронології, а також відомості про наукові організації, академії наук, наукові товариства, архіви, бібліотеки, музеї. У межах кожного розділу матеріал систематизований за алфавітом прізвищ авторів і назв публікацій. Крім окремих видань в бібліографії І. Калиновича зібрані статті з часописів, збірників, рецензії – всього 785 назв. Поданий також виклад змісту найбільш важливих видань.

В 1924 р. у Києві та Львові було надруковане бібліографічне дослідження І. Калиновича «Українська преса і видавництва за 1923 рік» [14]. Увесь зібраний матеріал бібліограф згрупував у трьох розділах: українська преса; видавництва; книгарні та склади паперу. В межах розділів виділені місцевості України, а також країни, де організовані українські видавництва і книгарні, друкувалася українська преса. Реєстр, на думку автора, неповний, тому він звернувся до редакцій українських газет і журналів з проханням надсилати свої видання бібліотеці Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові для обліку.

Вартий уваги бібліографічний реєстр І. Калиновича «Українська мемуаристика за 1914–1924 рр.» [15], опублікований у львівському часописі «Стара Україна» 1924 р. У вступі до бібліографії автор відмітив, що мемуари – живі пам'ятки життя наших предків, їх світогляду і побуту, звичаїв і обрядів. Бібліографом зібрані найцікавіші мемуари українців, що були опубліковані протягом воєнної та повоєнної доби за 1914–1924 рр., як окремими виданнями, так і на сторінках журналів і газет (197 назв). Праця складалася з двох основних розділів: всесвітня війна (1914–1918); Україна (1917–1924). І. Калинович включив у бібліографію матеріали про Українську армію на Великій Україні, Галицьку армію, Українських Січових Стрільців. Окремо виділена література іноземними мовами.

Першою спробою реєстрації українських «наукових, освітніх і культурних установ по обидва боки Збруча, щоб дати картину нашого культурного життя у всіх його проявах», були покажчики української культури за 1924 і 1925 рр., опубліковані у Львові та Києві накладом автора в 1925 і 1926 рр. Зокрема, в «Показнику української культури за 1925 рік» [16] І. Калинович подав реєстр української преси зі всього світу на підставі матеріалів бібліотеки Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові та інформацію про проведення бібліографічних досліджень. У першому розділі «Українські наукові та освітньо-культурні установи» вміщена інформація про 30 великих українських бібліотек, 60 музеїв, 11 архівів та 50 інших науково-освітніх інституцій.

У другому розділі «Українська преса по всьому світу» І. Калинович зібрав відомості про видання 400 українських періодик за 1925 р., які публікувалися в радянській Україні, Галичині, Буковині, Закарпатті, Європі, Америці, Азії. В останньому розділі автор зареєстрував 109 українських видавництв і 76 книгарень, які поширювали українське друковане слово. 750 українських культурних установ працювали над розвитком, поширенням української культури, репрезентуючи Україну по всьому світі, докладаючи частку своєї праці до розбудови всесвітнього храму культури людства. Закінчує дослідження бібліографічний список праць самого автора – 22 назви.

Діяльності Товариства «Просвіта» присвячена бібліографія І. Калиновича «Спис видань товариства «Просвіта» у Львові, 1868–1924 рр.» [17], надрукована в 1926 р. Автором зібраний матеріал (685 назв) з часу створення Товариства «Просвіта» і розміщений за роками, а в межах кожного року – за алфавітом прізвищ авторів і назв публікацій. Якщо було декілька видань однієї і тієї ж праці, І. Калинович подавав опис останнього з посиланнями на попередні. Серед друків були праці В. Дорошенка, І. Левицького, І. Франка, О. Барвінського, Г. Хоткевича, С. Русової.

Оригінальною публікацією був виданий І. Калиновичем в Києві та Львові 1926 р. «Всесвітній історичний і всеукраїнський історичний календар» [18]. Перша частина праці – матеріали всесвітньої історії з часів прийняття християнства до початку XX ст. Друга частина праці присвячена історії України від княжих часів (800–1340 рр.).

Цікавою є праця І. Калиновича «Що робити по читальнях «Просвіти»? Програма, поділ і календар освітньої праці» [19], надрукована у Львові 1926 р. У вступі до неї бібліограф дав критичний аналіз діяльності читальень «Просвіти», зауваживши, що в часи переоцінки культурних цінностей і методів освітньої діяльності, потрібно працювати згідно наміченого плану, озброївшись знаннями і досвідом роботи попередників. Дослідження І. Калиновича складалося з трьох розділів: програма освітньої праці; робота секцій; календар освітньої діяльності на 1927 рік. На думку бібліографа, основне завдання читальень «Просвіти» – об'єднати всіх членів в одну «просвітянську громаду», яка могла б надати їм необхідні знання і сприяти їхньому моральному та інтелектуальному розвитку. Далі І. Калинович охарактеризував основні підрозділи читальень «Просвіти»: секції боротьби з неграмотністю, просвітньо-організаційну, жіночу, молодіжну, охорони пам'яток минулого, аматорський театральний гурток, просвітянську бібліотеку та ін. І. Калинович вважав, що бібліотека – це основа всякої культурно-просвітницької роботи, «святиня українського друкованого слова, трибуна громадської думки і чину». Тому обов'язковим завданням кожної читальні «Просвіти» є заснування, ведення і систематичне поповнення книжками власної бібліотеки. Читальня «Просвіти» не може існувати без бібліотеки, як людина без душі і серця. В останньому розділі поданий

зразок плану роботи читальні за місяцями. У праці І. Калиновича вміщено посилання на джерела українською і польською мовами.

У 1998 р. співробітниками Львівської наукової бібліотеки НАН України ім. В. Стефаника був укладений і надрукований «Інвентарний опис особистого архіву Івана Калиновича» [20], який вмістив повну інформацію про наукову спадщину: картотеку «Всеукраїнської бібліографії», матеріали до «україніки чужими мовами», української «воєнної» бібліографії періоду першої світової війни, біобібліографічного словника українських діячів, українського словника псевдонімів і криптонімів, покажчиків періодичних видань, видавництв, рукописів праць з питань бібліографії, книгознавства та ін. Праця складається з передмови, біографічної довідки про І. Калиновича, рукописів бібліографа, його листування за 1904–1927 рр., бібліографічних матеріалів – загалом 817 назв.

Картотека «Всеукраїнська бібліографія», що стала справою всього його життя, містила цінні матеріали з різних ділянок українознавства. Вони були згруповані за тематичними рубриками: історія земель України, княжої доби, Хмельниччини, друкарства, релігії, церкви та ін. Крім того, І. Калинович включив сюди матеріали до персональної бібліографії класиків літератури Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, І. Котляревського, вчених І. Пулюя, В. Щурата, громадсько-політичних діячів М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри, А. Шептицького, О. Барвінського. Матеріали до цієї частини архіву ановані, доповнені рецензіями, відгуками з газет і журналів, біографічними відомостями про авторів. Видання наділене допоміжними покажчиками: іменним (бл. 4 тис. прізвищ), географічним, назв державних, громадсько-політичних, творчих та інших організацій, установ, товариств, спілок, партій. Усі рубрики покажчиків розміщені за алфавітом з позначенням номерів позицій в інвентарному описі архіву І. Калиновича. Крім того, подані умовні скорочення та ілюстрації.

В архіві І. Калиновича збереглися також документи видавництва «Всесвітня бібліотека»: рукописи українською мовою, переклади творів іноземної літератури, картки передплатників, рахунки тощо. Окремий розділ складають рукописи опублікованих та неопублікованих біографічних статей, тексти перекладів прозових творів з польської, німецької, російської мов, публічні лекції та нариси з освітньої та бібліотечної справи, праці з проблем бібліографії, книго- та бібліографознавства, книжкової статистики в Україні. У розділі «Листування» вміщена кореспонденція до І. Калиновича від приватних осіб, організацій та установ, чернетки листів за 1904–1927 рр. Праця «Інвентарний опис особистого архіву І. Калиновича» узагальнила творчу діяльність бібліографа.

Доля бібліографа була нелегкою, проте завжди в різних життєвих ситуаціях він зберігав наукову порядність, виваженість і сумлінність. Його величезна творча спадщина – результат наполегливої праці на ниві історичної бібліографії, яку він шанував і вважав дже-

релом наукових досліджень. На думку І. Калиновича українська бібліографія є важливим чинником у справі піднесення національної свідомості. Вона відіграє значну роль у вивченні історії народу, його культурної спадщини, в ознайомленні з досвідом і традиціями боротьби за свободу і незалежність нашої держави.

1. Гуменюк М. Бібліографічна діяльність Івана Калиновича // Жовтень. – 1960. – № 6. – С. 152–157.
2. Дорошенко В. Пам'яті згаслих: Іван Калинович // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 4. – С. 99–104.
3. Калинович І. Огляд «воєнної» української бібліографії (За час першого року світової війни) // Українське слово. – Львів, 1915. – № 51, 53–59, 61, 65, 72, 76, 80, 81, 83, 111–115.
4. Калинович І. Поазбучний список творів Михайла Яцкова (1900–1917) // Далекі шляхи. – Львів, 1917. – С. 89–98.
5. Калинович І. Важніші жерела до історії Українських Січових Стрільців (бібліогр. причинки) // Стрілецький календар-альманах на рік 1917. – Львів, 1917. – С. 152–157.
6. Калинович І. Показчик авторів та їх творів у тижневнику «Воля» за 1919 рік. – Відень, 1920. – Т. I–VI (26 чисел). – 11 с.
7. Калинович І. Показчик української соціалістичної і комуністичної літератури. – Відень; Київ, 1921. – 110 с.
8. Всесвітня література / За ред. І. Калиновича // Українське слово. – Берлін, 1921. – № 92, 93, 95, 101; 1922. – № 107, 127, 136.
9. Калинович І. Список творів Юлія Ліпперта // Ліпперт Ю. Історія культури в трьох нарисах. – Нью-Йорк; Відень; Львів; Київ, 1922. – С. IV–V.

10. Калинович І. Джерела до історії культури // Ліпперт Ю. Історія культури в трьох нарисах. – Нью-Йорк; Відень; Львів; Київ, 1922. – С. VI–XI.
11. Калинович І. Показчик імен і річей // Ліпперт Ю. Історія культури в трьох нарисах. – Нью-Йорк; Відень; Львів; Київ, 1922. – С. XII–XVI.
12. Калинович І. Всеукраїнська бібліографія за 1923 рік (спроба систематичної реєстрації) // Книжка. – Станіславів, 1923. – № 1–5. – С. 58–63; № 6–10. – С. 161–188.
13. Калинович І. Бібліографія українознавства за 1914–1923 рр. – Львів, 1924. – Вип. 1: Історія України: Публікації в українській мові. – 59 с.
14. Калинович І. Українська преса і видавництва за 1923 рік. – Львів; Київ, 1924. – 16 с.
15. Калинович І. Українська мемуаристика за 1914–1924 рр.: Бібліогр. реєстр // Стара Україна. – Львів, 1924. – № IX–X. – С. 145–150.
16. Калинович І. Показчик української культури за 1925 рік. – Львів; Київ: Накл. авт., 1926. – 22 с.
17. Калинович І. Список видань товариства «Просвіта» у Львові, 1868–1924 рр. – Львів: Накл. т-ва «Просвіта», 1926. – 48 с.
18. Калинович І. Всесвітній історичний і всеукраїнський історичний календар. – Львів; Київ, 1926. – 16 с.
19. Калинович І. Що робити по читальнях «Просвіти»? Програма, поділ і календар освітньої праці. – Львів: Накл. авт., 1926. – 29 с.
20. Інвентарний опис особистого архіву Івана Калиновича / Опрац. Є. Гуменюк та ін.; Львів. наук. б-ка НАН України ім. В. Стефаника. – Львів, 1998. – 211 с.

Діна ФОМЕНКО

Людмила Костянтинівна Антонова-Ковальська

У відділі образотворчих мистецтв НБУВ зберігається більше двох десятків оригінальних творів Людмили Костянтинівни Антонової-Ковальської. Відомостей про цю українську художницю обмаль. Народилася вона 1874 року. 1907 року успішно закінчила Петербурзьку Академію мистецтв, за картину «Діти»¹ їй було присвоєно звання художника. Початкову художню освіту здобула в Україні, де навчалася (принаймні є всі підстави так вважати) у рисувальній школі в Харкові.

На той час Харківська рисувальна школа відігравала значну роль у розвитку художньої освіти і образотворчого мистецтва в Україні. Засновником цього навчального художнього закладу стала Марія Дмитрівна Расвська-Іванова (1840–1912). Ця самобутня художниця, ентузіаст та організатор мистецької освіти народилася

в Україні, художню освіту здобула в Німеччині. Незважаючи на те, що в ті часи до російської Академії мистецтв жінок не приймали, 1868 року за представлений на розсуд суворой академічної Ради твір олією та блискучі знання, виявлені на іспитах, їй – жінці – вперше в історії Санкт-Петербурзької Імператорської Академії мистецтв було присвоєно звання художника. 1869 року після закінчення Академії, мужньо подолавши усі перепони й труднощі, Марія Дмитрівна відкрила в рідному Харкові рисувальну школу і 28 років власним коштом утримувала її.

Талановитий педагог і мудрий адміністратор М. Д. Расвська-Іванова зібрала у своїй школі високопрофесійний викладацький колектив (у різні роки тут працювали відомі українські художники-педагоги: Д. І. Безперчий, П. О. Левченко, М. А. Беркос, М. Р. Петриков та інші). За допомогою своїх талановитих колег, вона серйозно поставила навчальний процес і з перших років існування закладу дбала про те, аби якість викла-

¹ Кандаков С. Н. Список русских художников (К Юбилейному справочнику Императорской Академии художеств). – СПб., 1904. – С. 8.

Фоменко Діна Дем'янівна, н. с. НБУВ.

дання в ньому була на рівні вимог кращих традицій російської академічної школи і тогочасних завдань образотворчого мистецтва. Як слушно зазначила мистецтвознавець Л. Д. Соколюк, учні Раєвської-Іванової успішно експонували свої твори на конкурсах Академії мистецтв 1872, 1875, 1878 років. Згодом, 1882 року, на Всеросійській виставці успіхи учнів школи були відзначені дипломом другого розряду, який дорівнював срібній медалі в Петербурзькій академії мистецтв. Навіть досягнення Строганівського училища були нижчими – воно отримало лише бронзову нагороду². Треба віддати належне Академії мистецтв, її вельмиповажні академіки по достоїнству оцінили діяльність харківської сподвижниці. 1872 року за заснування рисувальної школи і раціональний метод викладання М. Д. Раєвську-Іванову було обрано почесним вільним співником Академії і представлено до вищої нагороди.

Позитивною рисою харківської школи Раєвської було те, що тут могли навчатись за майже символічну плату всі бажаючі, а малозабезпечені талановиті учні – й зовсім безкоштовно. Крім малюнка з натури і живопису, в школі багато уваги приділялось українському ужитковому мистецтву. Раєвська добре усвідомлювала важливість відродження народних ремесел, зближення сфери мистецтва і сфери промисловості, бо у зовнішньому оформленні виробів, на превеликий жаль, домінували еклектика і просто несмак. Таким чином, частина випускників школи присвятила своє життя розпису тканин, стінопису, порцеляні, гончарству, плетінню, гаптуванню тощо.

Врешті, сподвижницька діяльність М. Д. Раєвської-Іванової дала свої плоди. 1898 року на базі її приватної школи в Харкові була заснована художня школа, яка вже фінансувалася з бюджету міської управи. Але М. Д. Раєвська-Іванова добре усвідомлювала, що у такому значному культурному центрі, як Харків, мав функціонувати більш потужний мистецький навчальний заклад, а саме – академічне художнє училище. З пропозицією організувати таке училище Раєвська-Іванова разом з Д. І. Без-перчим, А. І. Данилевським та іншими звернулася до Санкт-Петербурзької Академії мистецтв ще 1894 року. Проект його розглядали в столиці понад десять років і лише 1906 року затвердили його, а ще шість років потому – у 1912 р. – художнє училище в Харкові нарешті було відкрито. Чи не нагадує це долю Ніжинського ліцею князя Безбородька?

Щодо Харківської школи рисування, то з 1869 по 1897 рік з її стін вийшло близько 900 учнів, з яких найбільш відомими художниками були С. І. Васильківський, П. О. Левченко, М. С. Ткаченко, М. М. Уваров, К. К. Первухін та багато інших. Та серед випускників цієї школи в Харкові було чимало талановитих, але менш, на жаль, відомих художників. Ще чекає на дослідження творчість цілої плеяди митців, для яких рисувальна школа Раєвської-Іванової була першим кро-

² Соколюк Л. Видатна просвітниця, художник-педагог // Образотворче мистецтво. – 1992. – № 1. – С. 26–29.

Голубничий.
Портрет Людмили Антонової-Ковальської
(90-ті роки XIX ст. Вугільний олівець)

ком до подальшого навчання в художніх академіях Росії, Польщі, Чехії, Франції, Італії.

Саме до цієї когорти й належить Людмила Костянтинівна Антонова-Ковальська. Основу збірки її малюнків фонду відділу образотворчих мистецтв НБУВ складають портрети та натюрморти. Техніка їх виконання різна: це, переважно, – акварель, олія, пастель, олівець. З-поміж них привертають увагу малюнки вуглем з їх оксамитовою соковитістю тону, емоційністю світлотіньових ефектів у зображенні моделі, багатою тональною гамою, живописною манерою. Тут відчувається вплив таких художніх центрів початку двадцятого століття, як Париж і Мюнхен, де було поширеним саме рисування вуглем.

18 творів з колекції Антонової-Ковальської підписані художницею (повним прізвищем: *К. Антонова* та скорочено: *АНТ, КА*); 13 з них датовані. Не викликає сумніву й авторство кількох невідданих творів – настільки вони близькі за манерою виконання до підписаних художницею робіт.

Серед підписаних творів Антонової-Ковальської привертає увагу портрет вуглем відомого українського скульптора Михайла Парашука – випускника Краківської академії красних мистецтв, академії Жульєна в Парижі (1910), учня Огюста Родена, автора пам'ятника Адаму Міцкевичу у Львові, портретів видатних діячів української культури – В. Стефаника, С. Людкевича, Т. Шевченка, І. Франка, М. Лисенка та ін.

Портрет Парашука не містить дати, але, без сумніву, він був виконаний між 1911–1913 роками, бо саме в цей час митець переїхав з Австро-Угорщини до Києва і взяв

Л. К. Антонова-Ковальська.
Портрет скульптора Михайла Парашука
([1911-1913]. Вугільний олівець)

активну участь у конкурсі на спорудження пам'ятника Тарасові Шевченкові в Києві як скульптор і член журі. Принципова негативна позиція художника як члена журі щодо вибору Об'єднаним комітетом конкурсу зі 158 представлених проектів найслабшого (скульптури італійця Антоніо Шиортіно) призвела до загострення стосунків Парашука з київською владою, що змусило художника нелегально виїхати до Львова і емігрувати до Австро-Угорщини. Після 1913 року митець вже не повернувся на Батьківщину³.

Зустріч Л. К. Антонової-Ковальської з Михайлом Парашуком, вірогідніше за все, відбулася 1913 року на Шостій виставці картин київських художників, що проходила у приміщенні Педагогічного музею, де скульптор показав кілька своїх творів. Мабуть, саме тому портрет видатного скульптора знаходиться серед творів художниці, що належать до київського періоду (1911–1915 роки). Портрет Парашука зроблений з натури вуглем на сірому папері. Художниця з великою симпатією відтворила красиве, одухотворене обличчя молодого скульптора. М'якими лініями й витонченою розтушовкою вона передає шовкові кучері, виразно моделює

правильні риси благородного обличчя. У затуманених очах Парашука – душевний біль і туга, передчуття вимушеного розставання назавжди з рідною Україною.

Колекція малюнків Антонової-Ковальської має два непідписаних портрети Т. Г. Шевченка, виконаних вугільним олівцем. Можливо, звернення до постаті Кобзаря певною мірою пов'язане з конкурсом на спорудження пам'ятника поетові у Києві. Малюнки зроблені або з квітневої 1859 року фотографії Шевченка роботи А. Ден'єра, або з її літографської версії, виконаної Муільроном, яку Л. Жемчужников привіз з Парижа, і яка настільки сподобалась Шевченкові, що саме з неї він зробив свій останній автопортрет у техніці офорту. Виразні очі, гострий, пильний, проникливий погляд поета на портретах Антонової мимоволі нагадують спогади І. С. Тургенєва про його зустріч із Шевченком: «Широкоплечий, присадкуватий, кремезний, високе зморшкувате чоло, широкий, так званий «качиний» ніс, густі вуса, що закривали губи і невеликі сірі очі, погляд яких переважно суворий і недовірливий...»⁴.

Серед малюнків Антонової-Ковальської, що зберігаються у НБУВ домінує портретний жанр. Це три погрудних зображення молодої жінки у профіль, що виконані у різних техніках: акварель, вугільний олівець (датований 1911 р.), пастель та два, написаних олією профільні погрудні портрети вродливої молодої жінки у чорній з білим коміром сукні і чудовим пишним каштановим волоссям, зібраним на потилиці у жмут. Один з них, що має авторський підпис і дату 1915 рік, написаний на блакитному фоні, а другий, також підписаний художницею, має декоративне тло.

Живописно-декоративні завдання художниця ставить перед собою у портретах білявої синьоокої дівчинки зі стрічками у волоссі у блакитній сукні та білому фартушку, зображеної на орнаментальному тлі. Чисті, відкриті плями блакитних, синіх, рожевих кольорів із вкрапленнями червоного та зеленого створюють піднесений, мажорний настрій.

Привертає увагу вдалим вирішенням світло-тіньової задачі погрудний портрет вугільним олівцем жінки середнього віку в пенсне зі строго зачесаним та зібраним на потилиці світлим волоссям. З-під білого стоячого коміра сукні випущено жабо світлого кольору. Все це надає їй строгого вигляду, так добре знайомого нам з класичної літератури, і характерного для класної дами.

На портреті М. Коцюбинського напис рукою Антонової-Ковальської: «Понеділок 21 квітня 1914 р.». Так, якби письменник не помер у квітні 1913 року, то, як завжди, зібрав би у себе вдома численних гостей на так звані «понеділки». Все було б просто, але затишно і цікаво. Всі присутні почували б себе невимушено. Йшлося б про останні події, новини або нові твори. Тон, звичайно, задавав би господар, Михайло Михайлович. Його виступи були б пересипані цікавими, дотепними висловками. Грали б, співали або слухали спів, наприклад, бандуристів, і спілкувалися, спілкувалися, уважно вислуховуючи один одного. Так неодмінно було б, якби Коцюбинський так тяжко не захворів, що навіть тримісячне

³ Степовик Д. В. Скульптор Михайло Парашук. Життя і творчість. – Едмонтон-Торонто; Київ: Вид-во канадського інституту українських студій, 1994. – С. 51.

⁴ Т. Г. Шевченко в прижиттєвих фотографіях / Авт. тексту та упоряд. К. В. Чумак. – К.: Дніпро, 1974. – С. 6.

лікування в клініці В. П. Образцова в Києві не допомогло. Марні надії. У листі до М. Могилянського М. Коцюбинський пише 27 жовтня 1912 року: «Кажуть дуже погане серце і од того всі мої слабості. Чи поправлюся ... – не знаю. Найгірше, що нічого не можу робити»⁵.

Щоб побачити Коцюбинського, малювати його з натури у Антонової-Ковальської було безліч можливостей, бо відвідувати письменника в клініці було дозволено всім бажаючим. Ось як Михайло Михайлович пише про це в листі до М. Горького: «Какие великолепные люди посещают меня ежедневно, приносят мне все, что я люблю – цветы, книги, самих себя»⁶. Коли М. Д. Стражеско, учень і помічник В. П. Образцова, останній раз на початку квітня 1913 р. відвідав Коцюбинського у Чернігові, він застав його у дуже тяжкому стані. Через рік після смерті письменника, свої враження від зустрічей з ним художниця мабуть і намагалася відтворити в згаданому портреті.

Глибиною психологічної характеристики вирізняється портрет інтелігентного чоловіка з вусами і невеликою борідкою. Худорлявий, одягнений у темний піджак, білу сорочку з коміром, трохи заокругленим по тогочасній моді, у краватку, він має стомлений, навіть, хворобливий вигляд. Не виключено, що це портрет близької їй людини, можливо, її чоловіка Ковальського. У 1911–1918 роках у Києві мешкали два художники із таким прізвищем. Лев Мар'янович, старший за неї на чотири роки, і В'ячеслав Йосипович, молодший на три. Л. М. Ковальський – відомий жанрист і портретист, який закінчив рисувальну школу М. І. Мурашка, Краківську академію і вдосконалював свою майстерність у Парижі. За плечима другого, В. Й. Ковальського, було архітектурне відділення Санкт-Петербурзької Академії мистецтв, де він міг зустрітися з Антоною. А потім були київські виставки, на одній з них, у грудні 1918 року, вони виставлялись разом. Два його начерки були помічені Євгеном Кузьм'їним і одержали схвальну оцінку. Не виключено, що Людмила Костянтинівна була дружиною когось з них і могла намалювати портрет свого чоловіка.

Серед творів, що зберігаються у НБУВ, помітним є натюрморт, писаний аквареллю і датований 19 листопада 1913 року. На білій серветці різна здоба: батон, бублики і булка. На жаль, у колекції відсутня акварель «Троянди», яку художниця експонувала на київській виставці акварелі і графіки. В газеті «Голос Києва» від 10 грудня 1918 року мистецтвознавець Євген Кузьмін у статті про цю виставку відзначає високі професійні якості дванадцяти художників і звертає увагу на два десятки їх творів, тих самих, повз які не можна пройти і не зупинитись. Він виділяє ці твори з майже п'яти сотен представлених на суд глядачеві. Підсумовуючи, Кузьмін пише, як сумно йому було бачити багато невдалих творів, серед яких «произведения с печатью дарования» треба

⁵ Михайло Коцюбинський. Життя і творчість у портретах, ілюстраціях, документах / Вступ. ст. М. М. Потупейка, Л. Є. Прокопенка. – К., 1970. – С. 251.

⁶ Там само. – С. 252.

Л. К. Антонова-Ковальська.
Портрет письменника Михайла Коцюбинського
(1914. Вугільний олівець)

було вишукувати «как жемчужные зерна среди кучи мусора»⁷. Серед цих «зерен» він називає писані аквареллю «Троянди» Антонової-Ковальської. Акварельні роботи художниці відзначаються чистотою, прозорістю і свіжістю, багатством вишуканих градацій тону. Важко пригадати або хоча б уявити собі митця, який протягом життя не звертався б до акварелі, цього живопису водяними фарбами, яким оздоблювали ще папіруси в стародавньому Єгипті і користувались давньогрецькі майстри вазопису.

Колекція малюнків містить і портрет самої Людмили Костянтинівни. Молода симпатична жінка, сповнена творчої наснаги, – такою ми її бачимо на портреті вугільним олівцем, мальованому на папері зі штампом Харківської школи рисування і написом українською рукою Антонової-Ковальської: «В Харківській школі рисування та живопису учні при від'їзді до Москви. Мій портрет рисував Голубничий». Портрет було зроблено на початку 90-х років XIX ст., тобто до її вступу 1897 року до Петербурзької Академії мистецтв.

Л. К. Антонова-Ковальська, типовий представник київської творчої інтелігенції, переймалась інтересами цього культурного середовища і залишила свій слід, своє бачення, своє сприйняття того, що тоді відбувалось. Пригадайте «Intermezzo» М. Коцюбинського: «...Життя безупинно і невблаганно іде на мене, як хвиля

⁷ Кузьмин Е. Виставка акварели и графики // Голос Киева. – 1918. – 10 декабря. – № 176. – С. 4.

на берег. Не тільки власне, а й чуже. А врешті – хіба я знаю, де кінчається власне життя, а чуже починається? Ячую, як чуже існування входить в моє, мов повітря крізь вікна і двері...»⁸.

**Твори Л. К. Антонової-Ковальської,
що зберігаються у фондах НБУВ:**

1. Молода русява жінка. [1911]. Папір, акварель; 30,8x21.
2. Молода русява жінка. [1911]. Папір, пастель; 39x29.
3. Молода русява жінка. 1911. Папір, вугіль; 35,2x24,5.
4. Хижий птах. 1911. Папір, вугіль; 35,5x26,8.
5. Жінка в сукні з білим коміром. 1912. Папір, вугіль; 35,5x24,5.
6. Молодий чоловік у жилеті. 1912. Папір, вугіль; 35,5x24,5.
7. Жінка, що сидить. 1912. Папір, вугіль; 33x24.
8. Літня жінка у капоті. 1912. Папір, олівець; 34x26,5.
9. Жінка середнього віку. Папір, олівець; 34x26,5.
10. Череп коня. 1913. Папір, акварель; 50x34.
11. Натюрморт. 1913. Папір, акварель; 48,5x33,5.
12. Художник Михайло Парашук. [1911x1913]. Папір, вугіль; 43,5x33,5.
13. Хлопець і дівчинка. 1914. Папір, олівець; 35x44,5.
14. Дівчина з коротким волоссям. 1914. Папір, вугіль; 44x35.

* Параскевич П. К. Михайло Михайлович Коцюбинський в ілюстраціях, фотографіях, документах. – К., 1968. – Табл. № 76.

15. Михайло Коцюбинський. 1914. Папір, вугіль; 50,5x38.

16. Молода жінка на блакитному фоні. 1915. Картон, олія; 45,7x35,5.

На звороті: Голова жінки. [1915]. Вугіль.

17. Молода жінка на фоні розписаної квітами стіни. [1915]. Картон, олія; 44,8x35.

18. Молода жінка з пишною зачіскою. [1915]. Папір, вугіль; 35,2x24,5.

19. Дівчинка зі стрічкою на фоні килима. [1915]. Картон, олія; 45x35,8.

20. Хлопець на фоні розписаної квітами стіни. [1915]. Картон, олія; 45x35,5.

21. Дівчинка зі стрічкою на фоні розписаної квітами стіни. 1915. Картон, олія; 45x35,5.

22. Чоловік середнього віку. 1915. Картон, олія; 55x41.

23. Жінка середнього віку в капелюшку на фоні розписаної квітами стіни. [1915]. Картон, олія; 53x35,5.

24. Молода жінка в капелюшку. [1911–1915]. Картон, олія; 56,8x44.

25. Жінка в пенсне. [1911–1915]. Папір, вугіль; 50x35,5.

26. Діти біля багаття на березі річки. [1911–1915]. Папір, вугіль; 50,5x38.

27. Жінка в червоній хустині. [1911–1915]. Папір, пастель; 42,5x35,5.

28. Тарас Шевченко. [1911–1915]. Папір, вугіль; 54x51.

29. Молодий чоловік. [1911–1915]. Папір, вугіль; 50,5x38,5.

Культурно-просвітницька діяльність НБУВ

У боргу перед пам'яттю

Українською катастрофою ХХ ст. називає сучасна громадська думка голодомор 1932–1933 рр. в Україні. Голодне лихоліття 30-х – не просто історична минувшина, а незагойна фізична і духовна рана українського народу.

26 листопада 1998 р. вийшов Указ Президента України Л. Д. Кучми «Про встановлення Дня пам'яті жертв голодомору».

12 лютого 2003 р. у Верховній Раді України відбулися парламентські слухання щодо вшанування пам'яті жертв голодомору 1932–1933 рр.

Відкрив слухання Голова Верховної Ради України В. М. Литвин, з доповідями виступили віце-прем'єр-міністр України Д. В. Табачник, голова Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин Г. Й. Удовенко та голова Асоціації дослідників голодоморів в Україні, народний депутат України Л. Г. Лук'яненко.

У рамках парламентських слухань було організовано виставки: «Голод 1932–1933 років крізь призму архівних документів» (документальна виставка Державного комітету архівів України), «Забуттю не підлягає» (музейна експозиція Київської міської організації Всеукраїнського товариства «Меморіал» ім. В. Стуса), «Дзвони народної пам'яті: голодомор 1932–1933 рр. в Україні» (книжкова виставка Національної парламентської бібліотеки та Бібліотеки Верховної Ради України).

«У боргу перед пам'яттю (голодомор в Україні 1932–1933 рр.)» – книжкова виставка з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського була представлена 116 виданнями. Відкрив експозицію розділ «Матеріали Міжнародної комісії з розслідування голоду 1932–1933 рр. в Україні». До нього увійшли: протоколи засідань Комісії, телеграми, листи членів Комісії, публікації світової преси про голодомор, доповідь Міжна-

родної комісії Конгресу США. Звітний документ, опублікований у Канаді в 1990 р., експонувався разом з російськомовним виданням звіту Комісії, здійсненим з нагоди 60-річчя трагічних подій 30-х років в історії українського народу. Міжнародна комісія з розслідування голоду 1932–1933 рр. в Україні була створена 1984 р. з ініціативи Всесвітнього Конгресу Вільних Українців, котрий звернувся до юристів та учених-правознавців усього світу з проханням взяти участь у розслідуванні цієї трагедії.

У розділі «Документи і свідчення про голодомор» особливий інтерес викликали видання Р. Конквеста «Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор», Л. Коваленка, В. Маняк «33-й: голод. Народна книга-меморіал», О. Воля «Мор. Книга буття України», О. М. Веселової, В. І. Марочко, О. М. Мовчана «Голодомори в Україні, 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Злочини проти народу», І. Самійленко «Соціо-політичне тло голодового геноциду в Україні».

Розділ «Роковини голодомору» представлений виданнями, що вийшли друком в Україні та за її межами до сумних подій національної трагедії різних років. Зокрема, до 30-річчя голодомору в Україні у Нью-Йорку була опублікована книга В. І. Гришка «Москва сльозам не вірить. Трагедія України 1933 року з перспективи 30-річчя (1933–1963)». До 65-річчя трагедії побачили світ матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції на відзначення цієї дати, де зібрано близько 40 доповідей дослідників з України, Росії, США, Франції щодо голоду-геноциду в різних регіонах України. Завершив експозицію розділ «Голодомор 30-х у художній літературі».

Після закінчення парламентських слухань з матеріалами даної виставки мали можливість ознайомитися читачі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Наталія Захарова,
керівник культурно-просвітницького центру
НБУВ

Генеральному директору Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського академіку НАН України О. С. Онищенко – 70 років

17 березня 2003 р. виповнюється 70 років генеральному директору Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, відомому вченому-філософу і культурологу, академіку НАН України Олексію Семеновичу Онищенко.

1956 р. він закінчив історико-філософський факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, а 1962 р. – аспірантуру Інституту філософії АН УРСР. Упродовж 1962–1978 років він пройшов шлях від молодшого наукового співробітника до заступника директора з наукової роботи Інституту філософії АН УРСР, досліджував філософсько-соціологічні проблеми розвитку духовної культури, світогляду особи, способу життя, науково-технічної революції. У 1978–1991 рр. Олексій Семенович був директором Міжреспубліканського філіалу Академії суспільних наук у м. Києві. У цей час він досліджував питання еволюції масової свідомості, соціології релігії, історії релігій в Україні, ролі святково-обрядової сфери в житті особи і суспільства.

З 1992 р. і понині О. С. Онищенко очолює Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського. Ця десятирічна діяльність Олексія Семеновича відзначена ґрунтовним внеском у розвиток бібліотечної галузі. За цей період здійснюється перегляд структури і функцій Національної бібліотеки з метою оптимізації використання багатоаспектних потенційних можливостей як найзначнішого за документальними ресурсами книжкового та рукописного державного сховища України, а також провідної у своїй галузі науково-дослідної установи, яка вирішує коло взаємопов'язаних книгознавчих, бібліотекознавчих, бібліографознавчих, архівознавчих, науково-інформаційних та інших питань. Серед них, зокрема, опрацювання проблеми розвитку інноваційних процесів у бібліотеках інформаційного суспільства, фундаментальних питань розвитку національної бібліографії України, введення в науковий обіг ретроспективних рукописних та книжкових фондів бібліотек як підґрунтя розвитку духовної сфери суспільства. Особисто Олексій Семенович очолює дослідження з історії Національної академії наук України, історії НБУВ та бібліотечної справи в Україні, науково-інформаційної діяльності наукових бібліотек у відкритому суспільстві. Реалізація розробленої ним концепції розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського сприяла перетворенню її на загальнодержавний науково-інформаційний комплекс.

Водночас він здійснює велику наукову і науково-організаційну роботу у Відділенні історії, філософії і права НАН України спочатку як заступник академіка-сек-

ретаря, а з 1998 р. – як академік-секретар. Його увага зосереджена на вивченні соціокультурної трансформації українського суспільства, тенденцій формування в Україні інформаційного, громадянського, інноваційного суспільства. Олексій Семенович брав участь у розробці концепції ідеології державотворення, розвитку гуманітарної сфери, реформи політичної системи, державної інформаційної політики.

Під науковим керівництвом і за участю О. С. Онищенко підготовлено та видано чотири томи «Історії Національної академії наук України» та два томи «Історії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», п'ять томів «Національної бібліографії України», довідник «Особові архівні фонди видатних діячів науки у фондах НБУВ», ґрунтовний покажчик «Українська революція і державність. 1917–1920 рр.», його дбаннями видано видатну пам'ятку XVI ст., на котрій присягають президенти України, «Пересопницьке Євангеліє», підготовлено наукові каталоги, що розкривають унікальні рукописні та книжкові фонди НБУВ, науково-методичні матеріали в галузі бібліотечної та архівної справи, інформаційно-аналітичні видання, культурологічні дослідження.

Олексій Семенович є автором і співавтором понад 300 наукових праць, у тому числі 17 монографій, очолює та входить до редакційних колегій багатьох наукових видань, є членом численних наукових товариств та громадських організацій. У 1983 р. вченому присвоєне звання Заслуженого діяча науки і техніки України, у 1981 р. він нагороджений орденом «Знак пошани», а в 1998 р. – відзнакою Президента України – орденом «За заслуги» III ступеня.

Редакційна колегія «Бібліотечного вісника» вітає Олексія Семеновича з ювілеєм, зичить міцного здоров'я, нових ідей і творчих здобутків.

Леонід Йосипович Костенко (До 60-річчя від дня народження)

18 березня 2003 р. нашому колезі, керівникові Центру бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ, Леоніду Йосиповичу Костенку виповнюється 60 років. У 1965 р. він закінчив з відзнакою Харківський інститут гірничого машинобудування, автоматики і обчислювальної техніки. Працював старшим інженером в Інституті кібернетики, провідним інженером та конструктором у ДКТБ Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона. Захистив кандидатську дисертацію у 1981 р.

Леонід Йосипович прийшов у Бібліотеку у грудні 1986 р. вже зрілою людиною, компетентним спеціалістом, у час, коли у Бібліотеці відбувалося осмислення подальших шляхів розвитку її функцій, необхідності докорінних змін бібліотечних технологій для інтенсифікації розвитку науки. Це був час, коли суспільство переорієнтовувалося на нові комп'ютерні технології, а інформаційні процеси ще не були визначеними та установленними. У цей переломний період він очолив відділ автоматизації бібліотечно-інформаційних процесів.

Як людина наполеглива і працездатна Леонід Йосипович починає самовіддано і невтомно працювати над створенням концепції комп'ютеризації Бібліотеки. Дуже швидко він сформував колектив, здатний абстрагуватися від технократичного максималізму, вникнути у складні бібліотечні процеси, невпинно рухатися у напрямі інформатизації бібліотечних технологій, наближення діяльності Бібліотеки до інформаційних центрів.

З 1993 р. здійснюється низка структурних змін у Бібліотеці, переглядається місце, роль і функції бібліотеки в сучасному суспільстві. Л. Й. Костенко обіймає посаду керівника Центру бібліотечно-інформаційних технологій НБУВ. На Центр було покладено не лише завдання впровадження інформаційних технологій у наукову бібліотеку та програмно-технологічних комплексів щодо комплектування, обробки нових надходжень, а й формування електронного каталогу, опрацювання механізмів дії бібліотек як компонентів глобальних комп'ютерних мереж, створення інформаційних ресурсів і баз даних, які б забезпечували розкриття фондів Бібліотеки та пошук у світовому документному потоці, інформаційне обслуговування читачів, створення та підтримку Веб-сервера НБУВ, інтеграцію наукових ресурсів НАН України та загальнодержавних у світовий інформаційний простір тощо.

З 1997 р. розгортаються роботи з побудови і запровадження у вітчизняних книгозбірнях онлайн-мережових технологій, що мало сприяти інтеграції автоматизованих систем окремих книгозбірень у комп'ютерну бібліотечну мережу України на базі централізованої кооперативної каталогізації і представлення на сервері НБУВ бібліографічних ресурсів, формування Національного депозитарію електронних документів, створення зведеного електронного каталогу НБУВ. Створення Веб-вузла НБУВ значно розширює можливості інформаційного обслуговування Бібліотеки, як ресурсами власної генерації, так і електронними ресурсами Інтернет.

Одночасно провадяться роботи зі створення національної системи реферування української наукової літератури. З 1999 р. щоквартально випускаються друковані версії трьох галузевих серій Українського реферативного журналу «Джерело», його електронна версія виставляється в Інтернеті.

Визнаний особистий внесок Л. Й. Костенка і в розробку наукових засад створення та впровадження конвеєрної технології формування інформаційно-ресурсних складових універсальної електронної бібліотеки. Як учений-практик він обґрунтовує трикомпонентну структуру національної електронної бібліотеки, яка включає *електронний каталог НБУВ*, що є найповнішим в Україні бібліографічним покажчиком вітчизняних і науково значущих зарубіжних творів друку, а також електронні картотеки цінних в інформаційному аспекті видань світового репертуару; *загальнодержавну реферативну базу даних*, яка розкриває зміст вітчизняних наукових публікацій і становить інтеграційну основу наукової інфосфери держави; *фонд електронних документів* – універсальне за видовим і тематичним складом зібрання комп'ютерних версій публікацій (книг, авторефератів дисертацій, статей з періодичних видань, творів класиків української літератури, пам'яток східнослов'янської писемності й українського друку тощо).

Л. Й. Костенко бере активну участь в опрацюванні пріоритетних напрямів діяльності Бібліотеки: впровадження високоефективних технологій забезпечення користувачів оперативною інформацією, вдосконалення бібліотечно-бібліографічних послуг, трансформація бібліотечних фахівців у технологів і організаторів інформаційної сфери, спеціалістів з аналітико-синтетичної обробки документальних інформаційних потоків тощо.

До незаперечних заслуг Л. Й. Костенка можна віднести те, що НБУВ сьогодні є одним з лідерів серед бібліотек СНД у галузі інформатизації бібліотечної справи. Під його керівництвом Центр забезпечує проведення наукових досліджень і проектів, спрямованих на створення і ефективне використання інформаційних ресурсів, розробку теоретико-прикладних засад трансформації бібліотек у центри глобальних інформаційних та наукових комунікацій.

Леонід Костенко знаний учений: він має понад 100 наукових публікацій, одну монографію, 15 авторських свідоцтв, багато працює з молодими науковцями. Науковий потенціал Л. Й. Костенка ще далеко не вичерпаний.

Редакційна колегія «Бібліотечного вісника» щиро вітає Леоніда Йосиповича з ювілеєм. Зичимо Вам плідної праці, нових успіхів у подальших наукових дослідженнях, практичній діяльності, реалізації усіх творчих задумів, а також міцного здоров'я та особистого щастя.

AD FONTES, AD LIBROS, AD OSNOVY

12 грудня 2002 року з нагоди 10-літньої діяльності Видавництва Соломії Павличко «Основи» відбулось урочисте прийняття в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. На розгорнутій з цієї нагоди виставці було представлено близько 300 назв книжок видавництва, а також оригінали творів, з яких здійснено переклад. Наявний асортимент доповнювали дипломи та грамоти, одержані видавництвом за роки існування. Виставку оздобила рекламна продукція та художні плакати, які наочно ілюстрували напрями діяльності «Основа». Вона тривала понад місяць, аби всі бажаючі могли ознайомитись зі здобутками видавництва.

Відкрив свято генеральний директор НБУВ академік Олексій Онищенко. Радник Президента України пані Елла Лібанова висловила вдячність за значний внесок у національне та духовне відродження України і від імені Президента вручила Грамоту. Зачитав вітальний лист і вручив Почесну грамоту за плідну працю, вагомі трудові здобутки та значний внесок у розвиток видавничої справи голова Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення пан Іван Чиж. Загалом видавництво одержало десятки грамот і сотні вітальних листів.

Незважаючи на низку цікавих культурних заходів, які того дня відбувались у Києві, на свято завітало понад 200 осіб, серед них чимало видатних особистостей: діячі в галузі культури та політики, депутати, вчені, письменники, актори, представники найпопулярніших ЗМІ, наші постійні автори, перекладачі, редактори, коректори, студенти, словом, усі, хто знає, шанує і любить видавництво та його продукцію.

Про діяльність видавництва і творчі плани розповіла присутнім директор Видавництва Соломії Павличко «Основи» пані Валентина Кирилова.

Видавництво «Основи» було створене у грудні 1992 року групою науковців та перекладачів, які поставили собі за мету донести до читачів молоді незалежної держави довгий час замовчувані скарби світової філософської, правознавчої, економічної думки. Найамбітнішим задумом видавництва було й залишається створення нового типу українського інтелектуала – людини освіченої, зорієнтованої в класичних текстах і теоретичних проблемах сучасності, активного критика консервативних та закостенілих форм культури й суспільного життя. *Ad fontes* (до джерел) – заклик відомого українського літературознавця, поета й перекладача Миколи Зерова, ми доповнюємо своїми – «...до книжок, до *«Основа»*, намагаючись запропонувати сучасним та майбутнім дослідникам надійний ґрунт для плідної та цікавої наукової праці.

За 10 років свого існування видавництво, іменоване на честь однієї з найбільших своїх натхненниць Соломії Павличко, запропонувало українському читачеві близько 300 назв перекладних книжок з історії, культурології, літературознавства, соціології, філософії, економічної теорії та менеджменту, державного управління, а також

Генеральний директор НБУВ академік Олексій Онищенко відкриває презентацію

твори класичної української та зарубіжної художньої літератури. Каталог Видавництва Соломії Павличко «Основи» щороку поповнюється перекладами найновіших досліджень західних авторів, професорів найавторитетніших університетів світу – ми співпрацюємо з понад 30-ма західними видавництвами, серед яких: Oxford University Press, Columbia University Press, Harvard University Press, McGraw-Hill, Pearson Education, Prentice Hall, Random House, University of Chicago Press, Armand Colin, Editions Gallimard, Editions du Seuil, Suhrkamp Verlag та ін.

Загальний наклад виданих «Основами» книжок сягає 1 млн примірників. Довгий час українська наука змушена була перебувати в інформаційному вакуумі, у ситуації відсутності книг, які понад століття спрямовували інтелектуальні зусилля світової цивілізації. Долаючи такий стан, видавництво «Основи» першим серед інших видавництв нашої держави підготувало у якісному перекладі українською мовою й запропонувало читачеві загалом фундаментальні видання європейської думки – тексти Еразма Роттердамського, К. Гельвеція, Дж. Лока, Ф. Ніцше, З. Фрейда, Ф. де Соссюра, Ж.-П. Сартра, К. Леві-Строса, Л. Вітгенштейна, М. Фуко; окремо слід згадати про видання основоположних текстів феміністичної теорії – «Поневолення жінок» Дж. Міла, «Другої статі» Сімони де Бовуар, «Сексуальної політики» К. Мілет.

Вершиною втілення задуму про повернення українському читачеві кращих зразків філософської спадщини людства стала серія «Переклади з класичних мов», у межах якої з'явилися друком в українському перекладі

«Діалоги» та «Держава» Платона, «Політика» Арістотеля, «Коментарі до Арістотелевої «Політики» Томи Аквінського, «Сповідь» Св. Августина, трактати Цицерона, «Моральні листи...» Сенеки, «Флорентійські хроніки. Державець» Мак'явеллі, «Розрада від Філософії» Боеція тощо.

Свій шлях до читача знайшли і класики української теоретичної думки: після найповніших видань М. Євшана та Л. Курбаса з'явився том праць М. Зерова. Заплановано також друк аналогічних добірок робіт ще кількох чільних українських теоретиків, зокрема В. Петрова (Домонтовича).

Вагомим завданням «Основ» було й залишається видання загальних досліджень у тій чи іншій царині знань та підручників, якими зараз користуються для викладання відповідних дисциплін у вищих навчальних закладах країни. Серед найвагоміших і резонансних слід згадати двотомне «Дослідження історії» А. Тойнбі, «Історію західної філософії» Б. Рассела, «Історію політичної думки» Дж. Себайна, «Соціологію» Е. Гіденса, «Поступ сучасних ідей» Ж. Рюс, а також цілу низку праць і підручників з економіки та менеджменту, починаючи від «Макроекономіки» й «Мікроекономіки» П. Семюелсона й В. Нордгауза і аж до найсучасніших «Міжнародного бізнесу» Ч. Гіла, «Економічної теорії в ретроспективі» М. Блауга, «Основ менеджменту» С. Робінса та Д. Деченцо. Всього «Основами» видано понад 30 назв підручників з економіки для вищих навчальних закладів і близько 20 – з державного управління. Видавництво співпрацює з відомими українськими вченими у галузі економіки та державного управління: А. Гальчинським, І. Бураковським, Б. Будзаном, О. Кілієвичем та іншими. Значною подією стала поява в українському перекладі підручника «Макроекономіка» Г. Манківа, на презентацію якого зі США приїхав сам автор.

Починаючи з 1995 року, «Основи» реалізували кілька непересічних видавничих проектів, одразу ж помічених та високо оцінених читацькою аудиторією та пресою. З 1995 по 1997 рік, один по одному, з'явилися 3 томи фундаментальної праці одного з найвідоміших французьких істориків повоєнного часу Фернана Броделя «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.». У 2000 році вийшла друком 1462-сторінкова праця британського професора Нормана Дейвіса «Європа. Історія», в якій читачам запропоновано синтетичний аналіз розвитку європейської культури від доісторичної доби й до 1991 року. Тоді ж, до 2000-ліття Християнства і напередодні 300-ліття з дня народження автора вийшли в світ «Мандрі по святих місцях Сходу з 1723 по 1747 рік» Василя Григоровича-Барського, українського мандрівника, ученого-орієнталіста, письменника, художника.

Щодо художнього оформлення політика видавництва незмінна: читання має бути комфортним і приємним, тому книжка повинна бути вишукана. Книжки серій «Зарубіжна класика» (романи Стендаля, Ш. Бронте, Д. Лоуренса, Гі де Мопасана, В. Голдінга, Ясунарі Кавабати, М. Фріша, В. Гомбровича, С. Цвайга) та «Аристократи духу» (твори Л. Українки та О. Кобилянської), антологій словацької та польської поезії у перекладах Дмитра Павличка призначені для справжніх поціновувачів мистецтва читання.

Директор Видавництва Соломії Павличко «Основи» Валентина Кирилова приймає привітання з нагоди ювілею від друзів, шанувальників і колег

Видавництво Соломії Павличко «Основи» намагається створити довкола себе атмосферу творчого пошуку та постійного оновлення. У нас з'явилися і продовжують з'являтися друком найсміливіші, найрадикальніші праці новітньої теорії: назвемо хоча б «Сексуальну політику» Кейт Мілет, «В полоні консервативної утопії» А. Валіцького, тритомний «Щоденник» В. Гомбровича, «Орієнталізм» Е. Саїда, «Теорію естетики» Т. Адорно, «Комунізм і націоналізм» Р. Шпорлюка, «Свободу і терор у Донбасі» Г. Куромії.

У цьому ж контексті «Основи» видали добірку праць Соломії Павличко: «Фемінізм», «Зарубіжна література», «Теорія літератури», «Націоналізм. Сексуальність. Орієнталізм. Складний світ Агата Ангела Кримського» та «Листи з Києва».

Основою успіхів видавництва є його творчий актив – автори, перекладачі, редактори, науковці й дорадники, серед яких чимало відомих. Нинішній авторитет «Основ» формували С. Павличко, Б. Кравченко, О. Логвиненко, В. Мусієнко, В. Овсієнко, П. Тарашук, В. Шовкун, А. Содомора, І. Дзюб, Й. Кобів, Ю. Лісняк, О. Мокровольський. Книга Д. Наливайка «Очіма Заходу», що була нагороджена Національною Шевченківською премією, з'явилася друком теж в «Основах». У справі книговидавання та пропагування книги видавництво активно співпрацює з Міжнародним фондом «Відродження», Відділом преси, освіти та культури Посольства США в Україні, видавничими програмами посольств Австрії, Німеччини, Франції, Швейцарії, Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, Національною парламентською бібліотекою України, Національним Університетом «Києво-Могилянська Академія», Київським та Львівським Національними університетами.

Видавництво Соломії Павличко «Основи» і надалі працюватиме для своїх читачів, намагаючись зробити все для їх зацікавлення і для зростання престижу книжки в українському суспільстві.

Содержание

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ

Добко Т. Справочно-библиографическое обслуживание в электронную эру: развитие навигаторской функции 2

Седых В., Гришук Т. К вопросу об организации единого украинско-русского алфавитного каталога (по материалам Инструкции ХГНБ им. В. Г. Короленко) 8

ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Костенко Л. Онлайн-ресурсы библиотеки: создание, использование 13

Соловяненко Д. Концепция онлайн-библиотечного сервиса 18

РЕЦЕНЗИИ

Непомнящий А. Новое издание петербургских библиографов 30

Дегтяренко Л. В книгах летопись времен: К 80-летию Библиотеки украинской литературы в Москве 31

ХРОНИКА НАУЧНЫХ СОБЫТИЙ

Роговая П., Дзыгало И. Всеукраинский научный семинар в Государственной научно-педагогической библиотеке Украины – шаг к утверждению сети просветительских библиотек 33

Положение о конкурсе научных работ молодых специалистов «Библиотека в информационном обществе» 35

ЛИЧНОСТИ В НАУКЕ И КУЛЬТУРЕ

Смогоржевская И. Библиограф украинской истории 36

Фоменко Д. Людмила Константиновна Антонова-Ковальская 40

ЮБИЛЕИ

Генеральному директору Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского академику НАН Украины А. С. Онищенко – 70 лет 45

Леонид Иосифович Костенко (К 60-летию со дня рождения) 46

Contents

LIBRARY SCIENCE

Dobko T. The bibliographic inquiry service in the electronic era: development of the navigation function 2

Sedykh V., Gryshuk T. About the organisation of a unique ukrainian-russian alphabetic catalogue (after materials of the Instructions of the V. G. Korolenko Kharkiv State Library of Sciences) 8

DOCUMENTARY COMMUNICATIONS AND INFORMATION TECHNOLOGIES

Kostenko L. Library on-line resources: creation and use 13

Solovianenko D. The conception of the library on-line service 18

REVIEWS

Nepomniaschy A. New edition of the Saint-Petersburg bibliographers 30

Dehtiarenko L. Time annals in the books: To the 80th anniversary of the Ukrainian Literature Library in Moscow 31

CHRONICLES OF SCIENTIFIC EVENTS

Rogova P., Dzygalo I. Universal Ukrainian Scientific Seminar at the State Scientific-Pedagogical Library of Ukraine – a step to the approval of a enlightener libraries network 33

Regulations of the young scientists' works contest «Library in the information society» 35

PERSONALITIES IN THE CULTURE AND SCIENCE

Smohorgevs'ka I. Bibliographer of the Ukrainian history 36

Fomenko D. Ludmila Kostiantynivna Antonova-Koval's'ka 40

ANNIVERSARIES

The 70th anniversary of the Director-general of the V. Vernadsky National Library of Ukraine, academician of the National Academy of Sciences of Ukraine O. S. Onyschenko 45

Leonid Yosypovytch Kostenko (in occasion of 60th anniversary) 46

Inhalt

BIBLIOTHEKSWISSENSCHAFT

- Dobko T.** Bibliographischer Auskunftsdienst in der Elektronenzeit: Die Entwicklung der Navigatorfunktion 2
- Sjedych W., Hryschčuk T.** Zur Frage über die Organisation des Allgemeinen ukrainisch-russischen alphabetischen Kataloges (nach den Instruktionmaterialien der Korolenko-Charkower staatlichen Wissenschaftsbibliothek) 8

DOKUMENTARISCHE KOMMUNIKATION UND INFORMATIONSTECHNOLOGIEN

- Kostenko L.** On-line Ressourcen der Bibliothek: Schaffung und Benutzung 13
- Solowjanenko D.** Die Konzeption des On-line Bibliotheksservice 18

REZENSIONEN

- Nepomnjaschčyj A.** Die neue Veröffentlichung petersburger Bibliographen 30
- Dehtjarenko L.** In Bücher widerspiegelt sich die Zeitchronik: Zur 80. Jahrestag der Bibliothek ukrainischer Literatur in Moskau 31

CHRONIK DER WISSENSCHAFTLICHER EREIGNISSE

- Rohova P., Dsyhalo I.** Allerukrainisches wissenschaftliches Seminar in der Nationalen wissenschaftlich-pädagogischen Bibliothek der Ukraine als Schritt für die Bestärkung des Netzes pädagogischen Bibliotheken 33
- Die Verordnung über den Wettbewerb wissenschaftlichen Arbeiten der jungen Wissenschaftler «Bibliothek in der Informationsgesellschaft» 35

PERÖNLICHKEITEN IN DER WISSENSCHAFT UND KULTUR

- Smohoržews'ka I.** Bibliograph ukrainischer Geschichte 36
- Fomenko D.** Ljudmila Kostjantyniwna Antonowa-Kowal's'ka 40

JUBILÄEN

70. Jahrestag Generaldirektors der Vernadskij-Nationalbibliothek der Ukraine, Ordentliches Mitglied der Nationalen Akademie der Wissenschaften der Ukraine Oleksij Onyschčenko 45
- Leonid Josypowyč Kostenko. (Zum 60. Geburtstag) 46

Sommaire

BIBLIOTHÉCONOMIE

- Dobko T.** Le service de renseignements bibliographiques en ère électronique: le développement de la fonction de navigation 2
- Sedykh V., Grychtchuk T.** A propos de la question d'organisation d'un catalogue alphabétique russe-ukrainien unique (d'après les matériaux du Mode d'emploi de la Bibliothèque des Sciences d'Etat de Kharkiv de V. G. Korolenko) 8

LES COMMUNICATIONS DOCUMENTAIRES ET LES TECHNOLOGIES D'INFORMATION

- Kostenko L.** Les ressources on-line d'une bibliothèque: création et mise en valeur 13
- Solovianenko D.** La conception du service on-line bibliothécaire 18

CRITIQUES

- Nepomniachtchy A.** La nouvelle édition des bibliographes de Saint-petersbourg 30
- Degtiarenko L.** Chroniques du temps dans les livres: Pour le 80-ième anniversaire de la Bibliothèque de la littérature ukrainienne à Moscou 31

CHRONIQUES DES ÉVÉNEMENTS SCIENTIFIQUES

- Rogova P., Dzygalo I.** Le Séminaire scientifique ukrainien universel dans la Bibliothèque des sciences pédagogiques d'Etat de l'Ukraine - un pas vers l'entérinement des bibliothèques civilisatrices 33

- Règlements du concours de travaux de jeunes scientifiques «La bibliothèque dans la société d'information» 35

PERSONNALITÉS DANS LA CULTURE ET LA SCIENCE

- Smogorzevs'ka I.** Le bibliographe de l'histoire ukrainienne 36
- Fomenko D.** Ludmila Kostiantynivna Antonova-Koval'ska 40

ANNIVERSAIRES

- Le 70-ième anniversaire du directeur général de la Bibliothèque nationale de l'Ukraine de V. Vernadsky, l'académicien de l'Académie Nationale des Sciences de l'Ukraine O. S. Onychchenko 45
- Leonid Yosypovyč Kostenko (à l'occasion du 60-ième anniversaire) 46

Резюме

Добко Т. Справочно-библиографическое обслуживание в электронную эру: развитие навигаторской функции

В статье предпринята попытка осмыслить развитие системы справочно-библиографического обслуживания в условиях информационной перегрузки, расширение репертуара и объемов электронных информационных ресурсов, технологических изменений. Освещена роль библиографа как информационного посредника и консультанта в условиях информатизации. Сделан вывод о повышении значения справочно-библиографических служб библиотек в обеспечении информационных запросов пользователей, эффективная деятельность которых зависит от развития навигаторской функции, опережающего справочно-библиографического обслуживания, повышение профессионализма кадров и соответствующего материально-технического обеспечения.

Седых В., Гришук Т. К вопросу об организации единого украинско-русского алфавитного каталога (по материалам Инструкции ХГНБ им. В. Г. Короленко)

В статье освещается современное решение проблемы ведения единого алфавитного каталога на документы на украинском и русском языках, а также комментируются инструктивно-методические рекомендации, разработанные отделом обработки фондов и организации алфавитных каталогов ХГНБ им. В. Г. Короленко.

Костенко Л. Онлайн-ресурсы библиотеки: создание, использование

Констатируется, что онлайн-ресурсы, их объем, видовая и тематическая структура есть интегрированным показателем деятельности библиотек по внедрению компьютерных технологий. Определена целесообразность принятия за основу правовых, организационных и информационно-технологических основ формирования фондов электронных документов в библиотеках принципа заинтересованности индивидуальных и коллективных авторов в доведении мировому сообществу результатов своих интеллектуальных наработок. Изложена конвейерная технология формирования всех составляющих онлайн-ресурсов: каталогов и картотек, реферативной базы данных, фонда электронных документов. Проведен анализ интенсивности использования онлайн-ресурсов, которая существенно превышает оборот документов на бумажных носителях.

Соловяненко Д. Концепция онлайн-библиотечного сервиса

Рассмотрены теоретические вопросы предоставления библиотечных услуг в онлайн-режиме и построена целостная концепция этого вида библиотечного сервиса. Представлена технология ОБС, детально рассмотрен каждый из технологических процессов ОБС, проанализированы этапы и процессы реализации ОБС.

Summary

Dobko T. The bibliographic inquiry service in the electronic era: development of the navigation function

The article represents an attempt to realise the development of the bibliographic inquiry service under conditions of informational overload, the extension of electronic information resources repertoire and volume, technological changes. Bibliographer role as an information intermediary and consultant under condition of informatization was studied. Conclusion about library bibliographic inquiry service importance increase in meeting user's information requirements, who's effective activity depends on the development of the navigation function, an outstripping bibliographic inquiry service, on improving personnel professional skills and an appropriate material and technical ensuring, was made.

Sedykh V., Gryshuk T. About the organisation of a unique ukrainian-russian alphabetic catalogue (after materials of the Instructions of the V.G.Korolenko Kharkiv State Library of Sciences)

The article proposes an actual resolving of the problem of carrying on a documents alphabetical catalogue in Ukrainian and Russian, comments on instructive-methodical recommendations worked out by the alphabetical catalogue organisation and fund treatment department of the V.G.Korolenko Kharkiv State Library of Sciences.

Kostenko L. Library on-line resources: creation and use

The fact of on-line resources, their volume, specific and subject (thematic) structure being an integrated index of library activity in computer technologies introduction was stated. Opportunity of assuming as a basis among legal, organisation, information and technological fundamentals of forming library electronic documents funds the principle of individual and collective authors interest in informing the world society of their intellectual work results was determined. Conveyor technology of forming all on-line resources constituent parts, such as catalogues and card indices, referent data bank, electronic documents fund, was presented. Analysis of using the on-line resources intensity, that considerably exceeds the paper-printed documents circulation, was made.

Solovianenko D. The conception of the library on-line service

Theoretical questions about library on-line services were studied and a whole conception of this kind of library service was worked out. A LOS technology was proposed, each of the LOS technologies were studied in details, stages and processes of LOS realisation were analysed.

Zusammenfassung

Dobko T. Bibliographischer Auskunftsdienst in der Elektronenzeit: Die Entwicklung der Navigatorfunktion

Die Autorin versucht die Entwicklung bibliographischer Auskunftsdienstes in der Zeit der Informationsüberlastung, Erweiterung des Repertoires und Umfangs der elektronen Informationsressourcen, Technologieveränderungen zu erfassen. Sie beschreibt auch die Rolle des Bibliographen als Informationsvermittlers und Beraters in der Zeit der Informatisierung. Eine wichtige Rolle bei der Informationsversorgung der Benutzer spielt heute bibliographische Auskunftsdienst mit seiner Fachleuten und materieller Basis.

Sjedych W., Hryschuk T. Zur Frage über die Organisation des Allgemeines ukrainisch-russischen alphabetischer Kataloges (nach den Instruktionsmaterialien der Korolenko-Charkower Staatlichen Wissenschaftsbibliothek)

In dem Artikel wird die moderne Lösung des Problems über die Einführung Allgemeines alphabetischen Kataloges für die Dokumente auf Ukrainisch und Russisch beschrieben und auch instruktions-methodische Empfehlungen, die die Abteilung für die Bearbeitung der Beständen und Organisation alphabetischen Kataloges dieser Bibliothek entwickelte, kommentiert.

Kostenko L. On-line Ressourcen der Bibliothek: Schaffung und Benutzung

Der Autor behauptet, daß On-line Ressourcen, ihre Umfang, Art- und thematische Struktur die integrierte Merkmale der Bibliothekstätigkeit auf dem Gebiet der Einführung von Computertechnologien sind. Er legt rechtlichen, organisatorischen und informationstechnologischen Grundlage der Formierung Beständen der Elektronendokumenten in den Bibliotheken zugrunde. Es wird die Fließbandtechnologie der Formierung aller Bestandteilen der On-line Ressourcen dargestellt: Katalogen und Karteien, Referatdatenbanken und elektronen Dokumentensammlungen. Es wird auch die Analyse der Benutzungsintensität von On-line Ressourcen durchgeführt was gründlich die Papierdokumenten übertrifft.

Solowjanenko D. Die Konzeption des On-line Bibliotheksservice

Es werden die theoretischen Fragen der Zuweisung von Benutzungsdienste in on-line Regime beschrieben und die ganze Konzeption dieses Artes Bibliotheksservices gebaut. Der Autor zeigt Technologie des on-line Bibliotheksservices und analysiert Etappen und Prozessen dieses Servisartes.

Résumés des articles

Dobko T. Le service de renseignements bibliographiques en ère électronique: le développement de la fonction de navigation

L'article représente un essai de réalisation du développement du système de service de renseignements bibliographiques dans des conditions de surcharge d'informations, de l'extension du répertoire et volumes des ressources électroniques d'information, des changements technologiques. Le rôle du bibliographe comme un intermédiaire et consultant dans des conditions de l'informatisation a été éclairci. Une conclusion sur l'accroissement de l'importance des services de renseignements bibliographiques des bibliothèques dans la réalisation des demandes d'information des utilisateurs, dont l'activité effective dépend du développement de la fonction de navigation, du service de renseignements bibliographiques dévancé, du relèvement du professionnalisme du personnel et de l'assurance matérielle et technique appropriée, a été faite.

Sedykh V., Grychtchuk T. A propos de la question d'organisation d'un catalogue alphabétique russe-ukrainien unique (d'après les matériaux du Mode d'emploi HDNB de V. G. Korolenko)

L'article décrit une résolution actuelle du problème du cataloguement alphabétique unique des documents en russe et ukrainien, et commente les recommandations instructives et méthodiques, élaborées par le département du traitement des fonds et de l'organisation des catalogues alphabétiques de la Bibliothèque des Sciences d'Etat de Kharkiv de V. G. Korolenko.

Kostenko L. Les ressources on-line d'une bibliothèque: création et mise en valeur

Il a été constaté que les ressources on-line, leur volume et structure spécifique et thématique étaient un indice intégré de l'activité des bibliothèques dans l'introduction des technologies d'informatique. L'opportunité de la prise pour base du principe d'intérêt des auteurs individuels et collectifs dans la propagation des résultats de leurs travaux intellectuels dans la communauté mondiale parmi les principes de droit, de l'organisation et d'information et technologie dans la formation des fonds des documents électroniques des bibliothèques a été définie. La technologie à la chaîne de la formation de toutes les parties intégrantes des ressources on-line - catalogues et fichiers, base de données analytiques, fonds des documents électroniques - a été présentée. Une analyse de l'intensité d'utilisation des ressources on-line, dépassant considérablement la circulation des documents sous forme imprimée, a été faite.

Solovianenko D. La conception du service bibliothécaire on-line

Des questions théoriques sur le service bibliothécaire dans le mode on-line ont été étudiés et une conception unique du dernier a été créée. La technologie du SBO a été proposée, chacun des processus technologiques du SBO ont été étudiés en détails, les étapes et les processus de la réalisation du SBO ont été analysés.

Бібліотечний вісник

Науково-теоретичний та практичний журнал
Заснований у 1993 році
Виходить 6 разів на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 189 від 09.11.1993 р.

Адреса редакції:
03039, Україна, Київ-39, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, НБУВ.
Тел. 267-48-62.
E-mail: b_visnyk@csl.freenet.kiev.ua
www.nbuv.gov.ua

Редакційна колегія журналу не завжди поділяє думку авторів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
11 лютого 2003 р. (протокол № 2)

Редактор *О. Клименко*
Комп'ютерна верстка *Л. Климова, Т. Павлюк*
Комп'ютерний набір *Т. Галемова*
Переклад іноземними мовами *М. Воробей, О. Самофалова*

Підп. до друку 17.02.2003. Офс. друк. Формат 60x84/8. Папір офс. Ум. друк. арк. 6,15.
Обл.-вид. арк. 5,24. Наклад 1500 прим. Зам. 2.
Видруковано у Науково-видавничому центрі НБУВ.

83 265-33

Передплатний індекс 74049